

**TOPAL OSMAN PAŞA VE OSMANLI-İRAN
SAVAŞLARINDAKİ ROLÜ (1664-1733)**

Enver CEBECİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ

Ağustos 2015

Afyonkarahisar

TC.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TOPAL OSMAN PAŞA VE OSMANLI-İRAN
SAVAŞLARINDAKİ ROLÜ (1664-1733)**

Hazırlayan
Enver CEBECİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ

AFYONKARAHİSAR 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Topal Osman Paşa ve Osmanlı-İran Savaşlarındaki Rolü (1664-1733)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05/08/2015

Enver CEBECİ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

TOPAL OSMAN PAŞA VE OSMANLI-İRAN SAVAŞLARINDAKİ ROLÜ (1664-1733)

ENVER CEBECİ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2015

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ

Topal Osman Paşa, 1664 yılında Mora’da doğmuştur. Konya’dan Mora’ya göç eden Türk bir ailenin çocuğudur. Osman Paşa, genç yaşlarında İstanbul’a gelmiş ve bazı hemşerilerinin aracılığıyla Osmanlı sarayına girmiştir. Topal Osman Paşa, bir vazife için İstanbul’dan Mısır’a gemiyle yolculuk ederken korsanlar tarafından yaralanmış ve esir alınmıştır. Bu mücadelede aldığı yaralardan dolayı topal kalmış ve bundan sonra “Topal” lakabıyla anılmıştır. Osman Paşa esaretten bir Fransız olan Vincent Arnaud tarafından kurtarılmıştır.

Topal Osman Paşa çeşitli vazifelerden sonra 1716 yılında Mora seraskerliğine getirilmiştir. Balkanlarda birçok şehirde sancakbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Defalarca Bosna ve Rumeli valilikleri yapmıştır. Topal Osman Paşa, 1731 Eylül’ünde İstanbul’a davet edilerek sadrazamlık makamına getirilmiştir. 22 Eylül 1731–12 Mart 1732 günleri arasında 172 gün sadrazamlık görevinde kalmıştır. Sadrazamlık görevinden alındıktan sonra Trabzon, Tiflis ve Erzurum valilikleri

yapmıştır. 1732 yılının sonlarına doğru Nadir Şah'ın Bağdat'ı kuşatması üzerine Topal Osman Paşa, İran seraskeri olarak tayin edilmiştir. Topal Osman Paşa, 1733 Temmuz'unda Nadir Şah'ı Ducum muharebesinde yenerek Bağdat'ı istiladan kurtarmıştır. Nadir Şah ile 1733 Kasım'ında Kerkük'te tekrar karşılaşan Topal Osman Paşa, bu muharebede şehit düşmüştür. Kabri Kerkük'te İmam Kasım Camii kabristanındaki türbesindedir.

Anahtar Kelimeler: Topal Osman Paşa, Nadir Şah, Osmanlı, İran.

ABSTRACT

TOPAL OSMAN PASHA AND HIS ROLE IN OTTOMAN-IRAN CONFLICTS (1664-1733)

ENVER CEBECİ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

AUGUST 2015

Advisor: Asst. Prof. Abdurrahman ATEŞ

Topal Osman Pasha was born in the Morea in 1664. He was a child of a Turkish family who immigrated from Konya to the Morea. Osman Pasha came to İstanbul at a young age and entered the Sultan's service. When travelling by ship from İstanbul to Egypt, Topal Osman Pasha was wounded by pirates and taken prisoner. The wounds, he got in that fight, left him with lameness and after that he was called as "Topal". Osman Pasha was rescued from captivity by a Frenchman, Arnaud Vincent.

After various duties, Topal Osman Pasha was appointed serasker of the state of the Morea in 1716. He served as the governor of sanjaks in the many Balkan cities. He served as the governor of Bosnia and Rumeli again and again. He was invited to İstanbul in 1731 and appointed as Grand Vizier. He served as Grand Vizier for 172 days, between the dates of 22 September 1731 and 12 March 1732. After resigning from the office of Grand Vizier, he was inducted as the governor of Trabzon, Tbilisi and Erzurum. Towards the end of 1732, Topal Osman Pasha was appointed as Iran serasker upon the siege of Baghdad by Nadir Shah. He succeeded

in defeating Nadir Shah in the combat of Ducum and saving Baghdad in 1732. Topal Osman Pasha fought against Nadir Shah again in Kirkuk in November 1733 and was martyred in the battle. He was buried in the Imam Qasim mosque in Kirkuk.

Keywords: Topal Osman Pasha, Nadir Shah, Ottoman, Iran.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'dan Kafkaslara, Doğu Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya uzanan geniş bir coğrafya üzerinde, uzun yıllar siyasi ve askeri bir güç olarak etkili olmuştur. XV. asrın ortalarından XVIII. asrın ortalarına kadar, yüzlerce yıl bulunduğu coğrafyanın tek belirleyici gücü olan bu devletin siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik vs. yapısı yerli ve yabancı pek çok tarihçinin ilgi odağı olmuştur. Halen olmaya da devam etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı cihan devletinin tarihinin tamamıyla ortaya konulabilmesi için bu devletin hayatında mühim roller oynamış şahsiyetlerin biyografilerinin de bilinmesi gereği ortaya çıkmaktadır. O sebeple, bu çalışmayla Topal Osman Paşa'nın Osmanlı Devleti hayatında oynadığı roller ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında özellikle XVIII. asrın ilk yarısında devam eden Osmanlı-İran savaşlarında Topal Osman Paşa'nın rolü ve vefalı, takdire şayan gayretleri; kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda yansıtılmaya çalışılmıştır. Bugüne kadar konu ile ilgili herhangi bir yüksek lisans veya doktora tezi yapılmadığı gibi araştırma eserleri de oldukça sınırlıdır.

Bu çalışma 1664 yılında Topal Osman Paşa'nın doğumundan, 1733 yılında paşanın şehadetine kadar olan süreçle sınırlıdır. Çalışma 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Topal Osman Paşa'nın doğumundan, Osmanlı-İran savaşlarındaki rolüne kadar olan süreci içermektedir. İkinci bölümde; Nadir Şah'ın Bağdat'ı kuşatması, Topal Osman Paşa'nın Ducum zaferiyle Bağdat'ı kurtarması ve Kerkük muharebesi ile Osman Paşa'nın şehadeti anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde; Osman Paşa'nın şahsiyetinden, ailevi bilgilerinden ve yaptırdığı mimari eserlerden bahsedilmektedir.

Çalışmamda bizzat özel kütüphanesini açarak bana kaynak desteğini sağlayan, yol gösteren, gerekli tavsiye ve düzeltmeleri yapan, her zaman teşvik ve ilmi yardımlarını gördüğüm, tecrübelerinden faydalandığım değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Afyonkarahisar-2015

Enver CEBECİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KAYNAKLARA DAİR	xii
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUMUNDAN İRAN MUHAREBELERİNE KADAR TOPAL OSMAN PAŞA

1. DOĞUMU, KÖKENİ VE OSMANLI SARAYINA GİRİŞİ.....	7
2. VAZİFELİ OLARAK MİSİR'A GÖNDERİLMESİ VE ESİR DÜŞMESİ HADİSESİ.....	8
3. OSMAN BEY'İN PRUT SEFERİ'NE KATILMASI VE DİĞER VAZİFELERİ.....	10
4. 1714-15 OSMANLI-VENEDİK SAVAŞI VE OSMAN BEY'İN SANCAKBEYLİĞİNE GETİRİLMESİ	11
5. 1716 KORFU SEFERİ VE TOPAL OSMAN PAŞA	13
6. OSMAN PAŞA'NIN VEZİRLİĞE YÜKSELTİLMESİ VE MORA'DAKİ BAZI VAZİFELERİ	16
7. MORA SERASKERLİĞİNDEN ALINMASINDAN SADRAZAM OLMASINA KADAR TOPAL OSMAN PAŞA	18

8. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN SADRAZAM OLMASINI HAZIRLAYAN OLAYLAR	20
9. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN SADRAZAMLığA GETİRİLMESİ VE İCRAATLARI.....	23
9.1. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN VİNCENT ARNAUD VE OĞLUNU İSTANBUL’A DAVET ETMESİ.....	26
9.2. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN İDARİ ALANDA YAPTIğI İCRAATLAR; AZİLLER VE TAYİNLER	27
9.3. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN EKONOMİK VE SOSYAL ALANDAKİ İCRAATLARI	28
9.4. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN ASKERİ İCRAATLARI	30
9.5. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN SADRAZAMLığI ESNASINDA OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ.....	32
10. OSMAN PAŞA’NIN SADRAZAMLIK GÖREVİNDEN AZLİ.....	34
11. TRABZON, TİFLİS VE ERZURUM VALİLİKLERİ.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-İRAN SAVAŞLARI VE TOPAL OSMAN PAŞA

1. NADİR ŞAH’IN BAĞDAT’I KUŞATMASI.....	38
1.1. NADİR ŞAH’IN BAĞDAT’A HAREKETİ VE OSMANLILAR İLE BAZI MÜCADELELERİ.....	39
1.2. NADİR ŞAH’IN BAĞDAT’IN ETRAFINDAKİ FAALİYETLERİ VE BAĞDAT KUŞATMASININ BAŞLAMASI	45
2. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN İRAN SEFERİNE SERASKER TAYİN EDİLMESİ VE BAĞDAT’A HAREKETİ.....	50
2.1. OSMANLI DEVLETİ’NİN BAĞDAT SEFERİ İÇİN YAPTIğI HAZIRLIKLAR.....	50

2.2. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN MUSUL’DAN BAĞDAT’A HAREKETİ	53
3. DUCUM MUHAREBESİ VE BAĞDAT’IN İRAN TEHDİDİNDEN KURTARILMASI.....	60
4. KERKÜK MUHAREBESİ VE OSMAN PAŞA’NIN ŞEHADETİ	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPAL OSMAN PAŞA’NIN ŞAHSİYETİ

1. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN ŞAHSİYETİ	76
1.1. DEVLET ADAMI OLARAK TOPAL OSMAN PAŞA.....	77
1.2. ASKER OLARAK TOPAL OSMAN PAŞA	78
2. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN AİLESİ	80
3. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN YAPTIRDIĞI MİMARİ ESERLER	82
SONUÇ.....	84
BİBLİYOGRAFYA	85
EKLER.....	90

KAYNAKLARA DAİR

Topal Osman Paşa hakkında yapılacak araştırmalarda; araştırmacıların kaynak bulma konusunda sıkıntı çekeceği muhtemeldir. Osmanlı tarihi kaynakları; Osman Paşa ile ilgili bilgi vermekte yetersiz kalmışlardır. Bu yüzden Osman Paşa'nın hayatının büyük bir kısmı karanlıkta kalmıştır. Fakat tüm bu yetersizliklerin dışında Osman Paşa'nın hayatından bazı kesitler elde edebileceğimiz Osmanlı tarihi kaynaklarına da rastlayabilmiş bulunmaktayız. Yine yabancı kaynaklar vasıtasıyla ve günümüz tarihçilerinin incelemeleriyle Topal Osman Paşa hakkında önemli bilgiler elde etmek mümkün olabilmıştir.

Osman Paşa ile ilgili arşiv kaynaklarını incelediğimizde; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin 126, 127, 138, 139 numaralı mühimme defterlerinde Osman Paşa hakkında önemli bilgilere ulaşmış bulunmaktayız. Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivinde olan Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv defterlerinin 5178 numaralı tasniflerinde Osman Paşa hakkında bazı bilgiler vardır.

Osman Paşa'nın İran seraskeri olarak Musul'dan Bağdat'a doğru hareketini ve Nadir Şah'ı Ducum'da yenmesini detaylı bir şekilde anlatan *Tarih-i Osman Paşa*¹ adlı yazma eser; İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmakta ve Topal Osman Paşa ile ilgili en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. *Tarih-i Osman Paşa* ile tamamen aynı olan *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*² adlı yazma eser ise Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bulunmakta ve *Tarih-i Osman Paşa*'nın hasar görmüş sayfalarının temininde araştırmacılara fayda sağlayacak mahiyettedir³.

Nadir Şah'ın katibi ve vekayinüvisi olan Mirza Mehdi Han Esterabadi'nin *Tarih-i Nadir Şah*⁴ adlı eseri en önemli kaynaklarımızdan biridir. Nadir Şah'ı konu alan ilmi çalışmaların hemen hemen hepsine ana kaynak teşkil eden bu eser Nadir

¹ *Tarih-i Osman Paşa*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. Yazmalar, nr. 381.

² *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, Avusturya Milli Ktp., nr. 1102 (Flügel, II, 290), (İstanbul İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, 140160 nr. kayıtlı fotokopisi).

³ *Tarih-i Osman Paşa* ile *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye* aynı eserlerdir. Farklı kişiler tarafından kaleme alındıklarından; birbirleri arasında 2-3 satır ileriden ya da geriden gitmişlerdir. Ayrıca *Tarih-i Osman Paşa*; 8 varağı hasar gördüğünden, 8 varaktan yoksun kalmıştır. Bu hasardan kaynaklanacak olacak ki; *Tarih-i Osman Paşa*'nın varaklarının yerleri karıştırılmış ve öyle numaralandırılmıştır. Mesela *Tarih-i Osman Paşa*'nın 5'inci varağı; *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*'nin 16'ıncı varağıdır.

⁴ Mirza Mehdi Han Esterabadi, *Tarih-i Nadir Şah*, (Osmanlıcaya çev: Karlı Hacibi), Esad Efendi Ktb., nr. 2179.

Şah'ın doğumundan ölümüne kadar İran'da meydana gelen olayları ihtiva etmektedir⁵. Bu eserden; Nadir Şah'ın Bağdat'a hareketi, Bağdat'ı kuşatması ve Topal Osman Paşa ile yaptığı Ducum ve Kerkük muharebeleriyle ilgili detaylı bilgiler elde edilmiştir.

Vekayinüvis Mehmet Subhi Efendi'nin *Subhi Tarihi*⁶ adlı eseri 1730-1742 yılları arasındaki Osmanlı tarihi hakkında detaylı bilgiler veren önemli bir kaynaktır. Bu eserde Topal Osman Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi ve Osman Paşa'nın Ducum zaferi hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Dönemin bir başka vekayinüvisi olan Mehmet Raşid Efendi'nin kaleme aldığı *Tarih-i Raşid*⁷ adlı eser; 18. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti hakkında bizlere zengin bilgiler vermektedir. *Tarih-i Raşid*'de Osman Paşa'nın Venedikliler ile giriştiği mücadeleler hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Yine bu dönem hakkında bizlere ayrıntılı bilgiler sunan Fındıklılı Mehmet Ağa; *Nusretname*⁸ adlı eserinde Osman Paşa'nın Venedikliler ile mücadeleleri ve Osman Paşa'nın Rumeli'deki bazı icraatları hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Küçük Çelebi-zade Asım Efendi'nin; *Çelebi-zade Asım Tarihi*⁹ eserinde, Topal Osman Paşa'nın Rumeli'de çeşitli valiliklere getirilmesi hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Dilaver Ağa-zade Ömer Vahit'in yazmış olduğu *Gül-i Ziba-yı Hadikat'ül-Vüzera*¹⁰ ve Tayyar-zade Ahmet Ata'nın kaleme aldığı *Tarih-i Ata*¹¹ adlı eserler; sadrazamların biyografilerini konu alan önemli kaynaklardır. Bu kaynaklardan da Topal Osman Paşa'nın hayatı hakkında önemli kesitleri elde etmiş bulunmaktayız. Yine Mehmet Süreyya'nın biyografi tarzında yazdığı *Sicill-i Osmani*¹² adlı eserinde de Osman Paşa'nın kişiliği hakkında bazı bilgiler elde edilmiştir. Şeyhi Mehmet

⁵ Abdurrahman Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2012, s. 21.

⁶ Mehmet Subhi Efendi, *Subhi Tarihi*, İstanbul 1198.

⁷ Mehmet Raşid, *Tarih-i Raşid*, C.4, İstanbul 1282.

⁸ Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretname*, (haz: İsmet Parmaksızoğlu), C.2, K.2, İstanbul 1962.

⁹ Küçük Çelebi-zade Asım, *Çelebi-zade Asım Tarihi*, İstanbul 1282.

¹⁰ Dilaver Ağa-zade Ömer Vahit, *Gül-i Ziba-yı Hadikat'ül-Vüzera*, İstanbul 1854.

¹¹ Tayyar-zade Ahmet Ata, *Tarih-i Ata*, C.2, İstanbul 1293.

¹² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, (yay. haz: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülügü), C.3, K.2, Sebil Yayinevi, İstanbul 1996.

Efendi'nin *Vekayiu'l-Fuzala*¹³ adlı eserinde; Osman Paşa'nın Rumeli'deki bazı faaliyetleri hakkında bilgiler mevcuttur.

XVIII. yüzyıl olaylarını kendine has bir tarzda ve sosyal yönde inceleyen Şemdani-zade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin *Müri't-Tevarih*¹⁴ adlı eseri de bu dönem hakkında ayrıntılı bilgiler veren önemli bir eserdir. *Müri't-Tevarih*, Osman Paşa'nın sadrazamlığı dönemi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eser, merhum Münir Aktepe tarafından yayınlanmıştır. Destari Salih Efendi'nin *Destari Salih Tarihi*¹⁵ adlı eseri Patrona Halil isyanı ve sonrası hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Bu eserde Osman Paşa'nın sadrazamlığa getirilişi hakkında bazı detaylı bilgiler bulunmaktadır. Eser, Bekir Sıtkı Baykal tarafından yayınlanmıştır.

Jonas Hanway'in *The Revolutions of Persia. Containing the reing of Shah Sultan Mir Maghmud and his successor Sultan Ashreff, with the history of the Celebrated usurper Nadir Kouli*¹⁶ adlı eseri yine Nadir Şah İran'ı hakkında detaylı bilgi veren önemli yabancı kaynaklardandır. Bu eserde Osman Paşa'nın yaşı ve Vincent Arnaud ile olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Hrand D. Andreasyan'ın yayınladığı *Anonim Kronoloji*¹⁷ de Nadir Şah'ın Bağdat kuşatması hakkında bazı önemli bilgileri içeriğinde bulundurmaktadır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*¹⁸ adlı eseri; Osmanlı tarihi hakkında bilgi veren araştırma eserleri arasında gerçekçilik anlamında baz alınacak en önemli eser sayılmaktadır. Bu eserde Osman Paşa'nın bazı siyasi faaliyetleri ve biyografisi bulunmaktadır. Baron Joseph Von Hammer'in *Büyük Osmanlı Tarihi*¹⁹ adlı eseri Osmanlı tarihi hakkında yazılmış önemli bir araştırma eseridir. Bu eserde Osman Paşa'nın sadrazamlığı ve Vincent Arnaud ile olan ilişkisi hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Hammer bu eserinde Osman Paşa'nın kişiliği üzerinde de

¹³ Şeyhi, *Vekayiu'l-Fuzala*, C.4, İstanbul 1145.

¹⁴ Şemdani-zade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Müri't-Tevarih*, (haz: Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

¹⁵ Destari Salih Efendi, *Destari Salih Tarihi*, (haz: Bekir Sıtkı Baykal), TTK Basımevi, Ankara 1962.

¹⁶ Jonas Hanway, *The Revolutions of Persia. Containing the reing of Shah Sultan Mir Maghmud and his successor Sultan Ashreff, with the history of the Celebrated usurper Nadir Kouli*, C.2, Londra 1762.

¹⁷ *Anonim Kronoloji, (Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak)*, (çev: ve haz: Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, TTK Basımevi, Ankara 1995.

¹⁹ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.7, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.

özellikle durmuştur. Yine Nicolae Jorga'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*²⁰ adlı eserinde de Osman Paşa hakkında bilgiler bulmak mümkün olmuştur. İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*²¹ adlı eserinde dönemin siyasi olaylarına değinilmiş ve Osman Paşa'ya da yer verilmiştir. Osmanlı siyasi tarihi hakkında detaylı bilgiler veren Midhat Sertoğlu'nun *Mufassal Osmanlı Tarihi*²² adlı araştırma eserinden de yararlanılmıştır.

Abdurrahman Ateş'in *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*²³ adlı doktora tezinde; Nadir Şah'ın Bağdat'ı kuşatması ve Nadir Şah'ın Topal Osman Paşa ile mücadeleleri hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Yine bu eserde Osmanlı-İran ilişkileri hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Ele alınan dönem hakkında geniş kapsamlı bilgiler veren eser, bu dönem ile ilgilenen araştırmacılar için bir rehber niteliğindedir. Laurence Lockhart'ın *Nadir Shah*²⁴ adlı eserinde; Topal Osman Paşa ile Nadir Şah'ın arasındaki mücadele hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Ali Djafar Pour'un *Nadir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri*²⁵ adlı araştırma eserinde de Nadir Şah'ın Topal Osman Paşa ile mücadeleleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Münir Aktepe'nin *MEB İA* için yazdığı "Topal Osman Paşa" makalesi²⁶ yararlanılması gereken önemli bir araştırma eseridir. Yine Münir Aktepe'nin *Türk Tarih Enstitüsü Dergisi* için yazdığı "Baltacı Mehmet Paşa'nın 1711 Prut Seferi ile İlgili Emirleri" makalesinde²⁷ Osman Paşa'nın Prut Seferi'ne katılmasıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Abdulkadir Özcan'ın *DİA* için yazdığı "Topal Osman Paşa" makalesi²⁸ de önemli bir araştırma eseridir. Yine Abdulkadir Özcan'ın *DİA* için yazdığı "Humbaracı Ahmed Paşa" makalesinde²⁹ Ahmet Paşa'nın Osman Paşa ile olan bağlantısına değinilmiştir. Vladimir Minorsky'nin *İA* için yazdığı "Nadir"

²⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev: Nilüfer Epçeli), C.4, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.

²¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

²² Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.5, TTK Basımevi, Ankara 2011.

²³ Abdurrahman Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Altıpost Yayıncılık, Ankara 2012.

²⁴ Laurence Lockhart, *Nadir Shah*, Lahore 1976.

²⁵ Ali Djafar Pour, *Nadir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1977.

²⁶ Münir Aktepe, "Topal Osman Paşa", *İA*, C.12, MEB, İstanbul 1993, s. 439-442.

²⁷ Münir Aktepe, "Baltacı Mehmet Paşa'nın 1711 Prut Seferi ile İlgili Emirleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 131-170.

²⁸ Abdulkadir Özcan, "Topal Osman Paşa", *DİA*, C.41, İstanbul 2012, s. 244-246.

²⁹ Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmed Paşa", *DİA*, C.18, İstanbul 1998, s. 351-353.

makalesinde³⁰ Nadir Şah'ın hayatı hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Abdülaziz Ed-Duri'nin *DİA* için yazdığı “Bağdat” makalesinde³¹ Bağdat hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Yine Yusuf Halaçoğlu'nun *DİA* için yazdığı “Bağdat–Osmanlı Dönemi” maddesinde³² de Bağdat'ın Osmanlı–İran arasındaki tarihsel sürecine değinilmiştir.

Mehmet Kaplan'ın *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*³³ adlı kitabında Topal Osman Paşa'nın bazı ailevi bilgileri mevcuttur. Yine Ali Ekrem'in *Namık Kemal*³⁴ adlı eseri ile Süleyman Nazif'in *Namık Kemal*, Kemalettin Şükrü'nün *Namık Kemal*³⁵ *Hayatı ve Eserleri* adlı eserlerinde; Topal Osman Paşa'nın ve kendisinden sonra yaşamış olan aile fertleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*³⁶ adlı araştırma eserinde; Topal Osman Paşa'nın yaptırdığı birçok mimari eser hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

³⁰ Vladimir Minorsky, “Nadir”, *İA*, C.9, MEB, İstanbul 1998, s. 21-31.

³¹ Abdülaziz Ed-Duri, “Bağdat”, *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s. 425-433.

³² Yusuf Halaçoğlu, “Bağdat – Osmanlı Dönemi”, *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s. 433-437.

³³ Mehmet Kaplan, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948.

³⁴ Ali Ekrem, *Namık Kemal*, MEB, İstanbul 1992.

³⁵ Kemalettin Şükrü, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1931.

³⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C.4, Günlük Ticaret Gazetesi Yayınları, İstanbul 1982.

KISALTMALAR

- a.g.e: adı geçen eser
a.g.m: adı geçen makale
a.g.t: adı geçen tez
BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz: bakınız
C.: Cilt
ev.: Çeviren
DİA.: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.: Hazırlayan
İA.: İslam Ansiklopedisi
K.: Kısım
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
MD: Mühimme Defteri
nr.: numara
s.: sayfa
sy.: sayı
TTK: Türk Tarih Kurumu
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
vrk.: varak
yay.: yayınlayan

GİRİŞ

1. TOPAL OSMAN PAŞA ÖNCESİ SİYASİ DURUM

16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda açık bir şekilde siyasî, idarî, iktisadî, içtimaî, ticarî ve askerî bakımdan devletin bütün kurumlarında bozulma ile bir çözülme görülmekteydi. Köprülüler döneminde kısmen bazı alanlarda tekrar bir canlılık görülmesine rağmen 1683 II. Viyana kuşatmasında ve sonrasında yaşanan hezimet buna bir son nokta koymuştur³⁷.

16 yıl süren savaşlar sonunda 26 Ocak 1699'da Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti Tımaşvar hariç bütünüyle Macaristan'ı kaybetti. Mora Yarımadası Venedikliler'e, Ukrayna ile Podolya Lehistan'a bırakıldı³⁸. Karlofça Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun batıda büyük çapta toprak kaybettiği ilk antlaşmadır. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu kaybettiği toprakları geri alma siyaseti izlemeye başlamıştır. Ayrıca duraklama dönemi biterken, gerileme dönemi başlamıştır. Bu antlaşmayla birlikte Osmanlı'nın yayılması durmuştur. Osmanlılar, yabancı devletlere karşı üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır³⁹.

Topal Osman Paşa'nın tarih sahnesine çıktığı dönem, Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrindeki ihtişamından uzaklaşmaya başladığı bir dönemdir. Kısacası Osmanlı Devleti; büyük fetihlerde bulunan, ekonomisini geliştiren ve ülkesinde huzuru sağlayan bir devlet olmaktan çıkmaya başlamıştır. 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul anlaşmalarıyla kaybettiği toprakları ve prestiji geri kazanmaya çalışmıştır. Bunun için Avusturya, Venedik ve Rusya ile savaşlarda bulunmuştur. Yine doğuda sürekli mücadele halinde bulunduğu İran ile de uzun soluklu mücadelelere girişmiştir. Bunların dışında Osmanlı Devleti, ülkede taht değişikliğine ve karışıklıkların çıkmasına sebep olan Patrona Halil isyanıyla uğraşmıştır.

³⁷ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)", *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 762.

³⁸ Abdulkadir Özcan, "Karlofça", *DİA*, C.24, İstanbul 2001, s. 507.

³⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, K.1,TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 1.

2. BAŞLANGICINDAN XVIII. YÜZYILA KADAR OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin İran'a hâkim olan devletlerle siyasi ilişkileri XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) zamanında başlamıştır⁴⁰. XV. yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlu Uzun Hasan Bey (1453-1478) kısa bir zaman içinde Doğu Anadolu, Azerbaycan, Irak ve İran'ı ele geçirmiştir⁴¹. Böylece Uzun Hasan Bey, Akkoyunlu Devleti'ni imparatorluk haline dönüştürmüştür⁴².

İran'ın büyük bir kısmını elinde bulunduran Uzun Hasan Bey'in, Osmanlıların düşmanlarıyla ittifak etmesi ve Orta Anadolu'yu ele geçirmeye yönelik faaliyetlerde bulunması Akkoyunlu Devleti ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirmiştir. Uzun Hasan Bey'in bu faaliyetleri neticesinde iki devlet arasında 1473 yılında yapılan Otlukbeli Meydan Savaşı Osmanlıların kesin zaferiyle sonuçlanmıştır⁴³. Bu galibiyetle Osmanlı Devleti hem Fırat Nehri'nin batısını kesin olarak hâkimiyeti altına almış hem de Ortadoğu yolunu kendisine açmış oluyordu⁴⁴. Otlukbeli hezimetle Akkoyunlu Devleti ağır bir yara almıştır. Bundan dolayı XVI. yüzyılın başında yönetim el değiştirerek Safevilere geçmiştir⁴⁵.

Safevi ismi, Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in altıncı göbekten atası olan Şeyh Safiyüddin'den (ö.1334) gelmektedir⁴⁶. Erdebil'de Şeyh Safiyüddin tarafından kurulan Safevi tarikatı başlangıçta Sünni bir tarikattir. Fakat Şeyh Safiyüddin'in torunu Hoca Ali (1393-1429) zamanından itibaren Şiiliğe ilgi göstermeye başlamışlardır. Şiiliği tamamen benimseyen ve O'nu siyasi bir ideoloji haline getiren Şeyh Cüneyt (1447-1460) olmuştur⁴⁷.

Şeyh Cüneyt ve oğlu Şeyh Haydar (1460-1488) bir devlet kurma çabalarına giriştiler ise de bu çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat Şeyh Haydar'ın 12

⁴⁰ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İran, Osmanlı-İran Münasebetleri", *DİA*, C.22, İstanbul 2000, s. 405.

⁴¹ Ateş, *a.g.e.*, s. 42.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, TTK Basımevi, Ankara 1975, s. 95

⁴³ Muhammedoğlu, *a.g.m.*, s. 405.

⁴⁴ Gökür Göğebakan, "Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hakimiyetine Girişi", *Türkler*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 462.

⁴⁵ Ateş, *a.g.e.*, s. 42.

⁴⁶ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, Özal Matbaası, İstanbul 1993, s. 1.

⁴⁷ Behset Karaca, "Safevi Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri", *Türkler*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 409-410.

yaşındaki oğlu İsmail, Orta Anadolu ve Güney Doğu Anadolu'daki bazı Türkmen gruplarını etrafında toplayarak, taht kavgalarından dolayı karışık olan Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırmıştır. 1501 yılında Şah İsmail (1501-1524) adına para bastırarak Şii Safevi Devleti'ni kurmuştur⁴⁸. 1504 yılında Irak'ı tamamen işgal eden Şah İsmail, bu zaferini II. Bayezid'e (1481-1512) elçi ve hediye göndererek bildirmiştir. II. Bayezid de kendisine tebrik mektubu yazmıştır⁴⁹.

İran'da meydana gelen bu olaylar karşısında Osmanlı Devleti'nin sessiz kalması Şah İsmail'in daha rahat hareket etmesini sağlamıştır⁵⁰. Şii inancına dayalı bir devlet kuran Şah İsmail, bu boşluktan istifade ederek Anadolu'nun birliğini bozmaya çalışan büyük bir Şii propagandası başlatmıştır⁵¹. Şah İsmail, batıdaki Sünni komşusu Osmanlı Devleti'ni kendisine en büyük siyasi rakip olarak görüyordu. Bu yüzden Şah İsmail, Osmanlı Devleti'ni içeriden zayıflatmak için Anadolu'daki Türkmen grupları arasında yoğun bir mezhep propagandasına girişmiştir⁵². Şah İsmail'in Anadolu'da başlattığı Şii propagandası birçok isyanın çıkmasına sebep olmuş ve bu karışıklıklar sırasında Anadolu'da 50.000 kadar insan hayatını kaybetmiştir. Anadolu'daki bu Şii faaliyetleri Osmanlılarda devlet ve millet bünyesinde derin yaralar açmıştır. Böyle bir durumda tahta geçen I. Selim (1512-1520), her şeyden önce Safevi meselesini çözmeye karar vermiştir⁵³. Böylece iki devlet arasında savaş kaçınılmaz hale gelmiştir.

23 Ağustos 1514'te Çaldıran Ovası'nda yapılan muharebede Osmanlıların ateşli silahları etkili kullanmalarıyla Safevi ordusu ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Şah İsmail güçlüğüle hayatını kurtararak savaş meydanını terk etmiştir. I. Selim bu zaferden sonra yürüyüşüne devam ederek Tebriz'e girmiştir⁵⁴. Çaldıran Savaşı ile başta Diyarbakır olmak üzere birçok Doğu Anadolu şehri Osmanlıların eline geçmiştir. Şii inancının yayılması büyük ölçüde durdurulmuş ve geçici de olsa Safevi

⁴⁸ Ateş, *a.g.e.*, s. 43-44.

⁴⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s. 228.

⁵⁰ Tufan Gündüz, "Şah İsmail", *DİA*, C.38, İstanbul 2010, s. 254.

⁵¹ Mustafa Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", *DİA*, C.8, İstanbul 1993, s. 193.

⁵² Ateş, *a.g.e.*, s. 45.

⁵³ Varlık, *a.g.m.*, s. 193.

⁵⁴ Şinasi Altundağ, "Selim I", *İA*, C.10, MEB, İstanbul 1988, s. 426-427.

tehlikesi ortadan kaldırılmıştır⁵⁵. Ayrıca Çaldıran mağlubiyeti Şah İsmail'in yenilmezliği inancına da büyük bir darbe vurmuştur⁵⁶.

I. Selim'in ölümünden (1520) sonra yeni ümitlere kapılan Şah İsmail, Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) Belgrat ve Rodos seferleriyle meşgul olmasından istifade ederek tekrar Anadolu üzerinde propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman ise Şah İsmail'in ölümü (1524) ve tahta çocuk yaştaki oğlu I. Tahmasb'ın (1524-1576) geçmesi üzerine İran meselesine tamamen son vermek ve doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak için Safeviler üzerine yürümeyi kararlaştırmıştır. Fakat Avrupa'daki gelişmeler sebebiyle bu niyetini bir süre ertelemek zorunda kalmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman Mohaç seferinde iken Safevilerin propagandaları ile Anadolu'da geniş çaplı isyanlar çıkarması, Osmanlıların İran'a karşı sefer açmalarını gerekli hale getirmiştir. İsyânların bastırılmasından sonra meydana gelen bazı olaylar ve karşılıklı ilticalar İran'a karşı açılacak seferin görünür sebeplerini oluşturmuştur⁵⁷. Bu sebepler neticesinde Kanuni Sultan Süleyman'ın yönettiği Osmanlı ordusu; üç defa Azerbaycan ve Irak-ı Acem'i tahrip etmiş ve Irak-ı Arab'ı ise ele geçirmiştir⁵⁸.

1554 senesinde Nahcivan seferinden dönen Kanuni Sultan Süleyman Erzurum'da iken Şah Tahmasb, Sultan Süleyman'a elçi göndererek barış istemiştir. Şah Tahmasb, Osmanlı ordusunun gücüne karşı başarılı olamayacağını biliyordu. Ayrıca Osmanlı ordusunun Safeviler için kutsal sayılan Erdebil şehri üzerine yürüyüp, şehri tahrip etme düşüncesi Şah Tahmasb'ı barışa zorlamıştır. İki taraf arasında yapılan görüşmeler neticesinde 1 Haziran 1555'te Amasya Antlaşması imzalanmıştır⁵⁹. Amasya Antlaşması'ndan sonra Osmanlı-Safevi ilişkileri 1578 yılına kadar dostane bir şekilde devam etmiştir. Taraflar bu süre zarfında barış ortamının devam etmesi için gayret göstermişlerdir⁶⁰.

Şah I. Tahmasb'ın 1576 yılında zehirlenerek öldürülmesi Safevileri büyük bir karışıklık içine sürüklemiştir. Bu durum Osmanlı Devleti için yeni bir İran seferinin

⁵⁵ Varlık, *a.g.m.*, s. 195.

⁵⁶ Gündüz, "Şah İsmail", s. 255.

⁵⁷ Feridun Emecen, "İrakeyn Seferi", *DİA*, C.19, İstanbul 1999, s. 116.

⁵⁸ Ateş, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁹ İlhan Şahin ve Feridun Emecen, "Amasya Antlaşması", *DİA*, C.3, İstanbul 1991, s. 4.

⁶⁰ Bekir Kütükoğlu, "Tahmasp I", *İA*, C.11, MEB, İstanbul 1979, s. 645.

açılmasına ön ayak olmuştur. Şah II. İsmail'in (1576-1578) Anadolu'ya yönelik siyasi ve dini faaliyetlerinin artması, iki taraf ümerasası arasında meydana gelen çatışmalar ve ilticalar seferin görünür sebeplerini oluşturmuştur⁶¹. İran-Osmanlı sınır boylarında yaşayan Kürtlerin Osmanlıları, İran topraklarına saldırması için kışkırtmaları ve Şirvan şahının Safevilere karşı Osmanlılardan yardım istemesi 1555 Amasya Antlaşması'nın bozulmasına ve Osmanlıların İran'a saldırmasına neden olmuştur. Sultan III. Murat (1574-1595) 1578 yılında Lala Mustafa Paşa'yı serdar tayin ederek İran üzerine göndermiştir. Bu seferler sonucunda Tebriz, Güney Kafkaslar, Azerbaycan gibi İran toprakları Osmanlıların eline geçmiştir. On iki yıl süren bu Osmanlı-İran savaşları 1590 yılında İstanbul'da imzalanan Ferhad Paşa Antlaşması ile son bulmuştur⁶².

İran'da Şah I. Abbas (1587-1628) bir taraftan iç karışıklıklar, diğer taraftan dış tehditler karşısında Safevi Devleti'ni yıkılma tehlikesinden kurtardığı gibi Safevilere en parlak ve en kudretli devrini yaşatmıştır⁶³. Şah Abbas tahta çıktığında önce iç meseleleri ortadan kaldırmıştır. Orduda birtakım yenilikler yapmıştır. Daha sonra ülkenin doğusunda Horasan'ı ele geçiren Özbeklere yönelmek için 1590'da Osmanlılar ile Ferhad Paşa Antlaşması'nı imzalamıştır. Şah Abbas, Horasan'ı Özbeklerden geri alarak Safevi sınırlarını Ceyhun Nehri'ne kadar genişletmiştir. Şah I. Abbas bundan sonra Osmanlı cephesine yönelmiştir. Şah Abbas, XVII. yüzyılın başlarında Avusturya seferleriyle yorgun düşen ve Anadolu'da baş gösteren Celali isyanlarıyla sarsılan Osmanlı Devleti'ne 1603 yılında savaş ilan etmiştir⁶⁴. Şah I. Abbas, Osmanlılar ile giriştiği savaşlar neticesinde Gürcistan ve Azerbaycan'ı ele geçirmiştir. 1612 yılında iki taraf arasında bir barış yapıldı ise de I. Abbas, bu barışa aykırı hareket ederek Kerkük, Kerbela ve Bağdat'ı ele geçirmiştir (1623)⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında yaşanan bu toprak kayıpları, devletin yönetimine tamamen hakim olan Sultan IV. Murat'ın (1623-1640) tüm dikkatini İran üzerine çevirmesine neden olmuştur. 1635 yılında IV. Murat yönetiminde Revan üzerine yürüyen Osmanlı ordusu Revan'ı ele geçirmiştir. Daha sonra IV. Murat

⁶¹ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *DİA*, C.31, İstanbul 2006, s. 172-173.

⁶² Tufan Gündüz, "Safeviler", *DİA*, C.35, İstanbul 2008, s. 453-454.

⁶³ Faruk Sümer, "Abbas I", *DİA*, C.1, İstanbul 1988, s. 19.

⁶⁴ Sümer, *a.g.m.*, s. 18.

⁶⁵ Gündüz, "Safeviler", s. 454.

Tebriz üzerine ilerleyerek bu şehri de ele geçirmiş fakat kışın yaklaşması sebebiyle İstanbul'a dönmüştür. Osmanlı ordusunun İstanbul'a geri döndüğünü öğrenen Şah Safi (1629-1642) Tebriz ve Revan'ı geri almıştır⁶⁶. Şah Safi, Revan'ı geri aldıktan sonra barış için İstanbul'a elçi göndermiş fakat IV. Murat, cevabını Bağdat'ta vereceğini söyleyerek elçiyi kabul etmemiş ve büyük bir sefer hazırlığına başlamıştır⁶⁷.

IV. Murat, kırk günlük süren kuşatmanın ardından Aralık 1638'de Bağdat'ı ele geçirmiştir⁶⁸. İki taraf arasında Kasr-ı Şirin kasabası yakınlarında yapılan üç günlük müzakere neticesinde 17 Mayıs 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Irak-ı Arab denilen Bağdat, Basra ve Şehrizor bölgesi Osmanlılarda kalmış, Azerbaycan ve Revan ise Safevilere bırakılmıştır⁶⁹.

1578'den itibaren aralıklarla süren Osmanlı-Safevi savaşlarına son veren Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı-İran ilişkileri uzun bir süre dostane bir şekilde devam etmiştir. Fakat XVIII. yüzyılın başlarında İran'ın içine düştüğü anarşi ortamı ve Nadir Avşar'ın önce ordu komutanı sonra da şah olarak İran'da ortaya çıkması ile Osmanlı-İran ilişkileri tekrar bozulacaktır⁷⁰.

⁶⁶ Cavid Baysun, "Murad IV", *İA*, C.8, MEB, İstanbul 1979, s. 632-634.

⁶⁷ Ziya Yılmaz, "Murad IV", *DİA*, C.31, İstanbul 2006, s. 181.

⁶⁸ Cavid Baysun, "Bağdad", *İA*, C.2, MEB, İstanbul 1979, s. 207.

⁶⁹ Rhoads Murphy, "Kasrışirin Antlaşması" *DİA*, C.24, İstanbul 2001, s. 575.

⁷⁰ Ateş, *a.g.e.*, s. 51.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUMUNDAN İRAN MUHAREBELERİNE KADAR TOPAL OSMAN PAŞA

1. DOĞUMU, KÖKENİ VE OSMANLI SARAYINA GİRİŞİ

Topal Osman Paşa, Mora'da doğmuştur. Mora'da doğduğu için bazı kaynaklarda “Moravi” diye de anılmaktadır⁷¹. Osman Paşa'nın hangi yılda doğduğu konusunda Osmanlı kaynakları bir bilgi vermemektedir. Osman Paşa'nın doğum tarihi; Hammer'in “*güvenilir ve tavsiye edilmeye değer*”⁷² dediği Jonas Hanway'in eserinde bulunmaktadır. Hanway, eserinde Osman Paşa'nın 1698 yılında 35 yaşında olduğunu belirtiyor⁷³. Osman Paşa'nın hizmet yıllarına bakıldığında ya da kendisinin 1732-33 yıllarında sürekli yaşlılıktan ve hastalıktan şikâyetçi olması; O'nun Hanway'in belirttiği yıllarda yani 1664 yılında doğduğunu göstermektedir.

Osman Paşa'nın babası Konyalı Bekir Ağa adında bir zattır. Bekir Ağa, oğlu Osman doğmadan önce Mora'ya göç etmiş ve orada büyük bir toprağa sahip olmuştur⁷⁴. Mora'da çiftlikleri vardır⁷⁵. Bazı batılı kaynaklar Osman Paşa'nın, aslen Moralı olduğunu, Grek soyundan geldiğini, devşirme çocuk olarak Osmanlı sarayına girdiğini ve sarayda talim terbiye gördüğünü belirtmiştir. Osman Paşa'nın soyundan gelenler ise O'nun Konyalı Bekir Ağa'nın oğlu olduğunu yani kökeninin Türk bir aileye dayandığını vurgulamıştır. Osman Paşa'nın annesi ve diğer aile fertleri hakkında hiçbir bilgi günümüze ulaşamamıştır. Yine gençliği yıllarında aldığı eğitim ve tahsili hakkında da bir bilgi elde edilememiştir. Çocukluğu ve Mora'da geçirdiği yıllar karanlıkta kalmıştır.

Osman Bey, genç yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve bazı hemşerilerinin aracılığıyla Osmanlı sarayına girmiştir. İlk hizmet olarak Kozbekçiler ocağına dâhil olmuştur. Kozbekçiler; Topkapı Sarayı'nda Bostancı ocağına bağlıdır. Gezmeye ya

⁷¹ Dilaver Ağa-zade Ömer Vahit, *Gül-i Ziba-yı Hadikat'ül- Vüzera*, İstanbul 1854, s. 40.

⁷² Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.7, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 411.

⁷³ Jonas Hanway, *The Revolutions of Persia. Containing the reing of Shah Sultan Mir Maghmud and his successor Sultan Ashreff, with the history of the Celebrated usurper Nadir Kouli*, C.2, Londra 1762, s. 323.

⁷⁴ Mehmet Kaplan, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948, s. 9.

⁷⁵ Süleyman Nazif, *Namık Kemal*, İkdam Matbaası, İstanbul 1922, s. 4-5.

da Hasbahçe'ye çıkan padişahın giysilerini ve öteki eşyalarını hazırlamak, korumak ve padişahın kahvesini pişirmekle görevlidirler. Osman Bey, bir müddet kozbekçilik hizmetinden sonra Pandorbaşılık görevine getirilmiştir⁷⁶. Pandor, Osmanlılar'da kır bekçiliği görevidir. Osman Bey, saray bahçelerinde ve bostanlarda yaptığı çeşitli hizmetler sayesinde şöhret kazanmıştır⁷⁷.

2. VAZİFELİ OLARAK MISIR'A GÖNDERİLMESİ VE ESİR DÜŞMESİ HADİSESİ

Osman Bey, Pandorbaşılık vazifesinde başarılı olması sebebiyle olacak ki 1698 yılında Sultan II. Mustafa (1695-1703) tarafından yine bu görevle bir vazife için Mısır sarayına gönderilmiştir. Osman Bey, Mısır'a gitmek için yola çıkmış ve kara yolu ile Lübnan'daki Sayda şehrine ulaşmıştır. Bu esnada o civarda başıboş gezen yağmacı Araplar bulunmaktaydı. Osman Bey, bu gaspçı Arap grubuna denk gelmemek için Sayda şehrinde bir yelkenli gemiye binmek zorunda kaldı.

Sayda'dan Dimyat'a bu yelkenli gemiyle giderken, yolculuk esnasında bir İspanyol korsan gemisinin baskınına uğradı. Bu baskın sırasında verilen silahlı mücadele sonunda Osman Bey, kolundan ve kalçasından ağır bir şekilde yaralandı. Esir düşerek korsanlar tarafından Malta Adası'na götürüldü⁷⁸.

Bu sırada Marsilya'nın yerlisi olan Vincent Arnaud, Malta Limanında komutandı. Görevi icabı bir kelle avcısı gemisi limana yanaşıp demir atar atmaz gemiye çıkar ve denetlerdi. Osman Bey, Arnaud gemiye çıktıktan bir süre sonra karşılaştıklarında O'na şöyle der: “Çok cömert ve yürekli bir iş yapar mısın? Benim fidyemi öde yemin ederim ziyanda olmayacaksınız”. Arnaud için bu tür bir teklif zincirli bir köleden gelemeyecek ölçüde sıra dışıydı. Ancak söyleniş tarzı ve ifadesi Fransız'ı etkilemişti. Bunun üzerine Arnaud gemi kaptanına döndü ve bu Türk için ne kadar fidye istediğini sordu. Kaptan 1000 Duka dedi.

Arnaud, Osman Bey'e döndü ve “*Seni tanımıyorum sen olsan bir söze 1000 Duka verir miydin ?*” diye sordu. Osman Bey: “*İkimiz de bu işin içerisindeyiz*” dedi.

⁷⁶ Dilaver Ağa-zade Ömer Vahit, *a.g.e*, s. 40.

⁷⁷ Münir Aktepe, “Topal Osman Paşa”, *İ.A*, C.12, MEB, İstanbul 1993, s. 439.

⁷⁸ Hanway, *a.g.e*, s. 323.

“Ben zincirliyim ve özgürlüğümü geri kazanmak için ne gerekirse yaparım, şu anda sana sadece namus ve şeref sözü verebilirim ancak daha önce de dediğim gibi bu işten zararlı çıkmayacaksınız” dedi.

Bunun üzerine Arnaud, Osman Bey için pazarlık yaptı ve korsanla 600 Duka için anlaştı. Osman Bey’i derhal İspanyol gemisinden alıp kendi gemisine aldırdı. Cerrahi müdahalede bulundu ve yaralarını sardırıldı. Konforu ve rahatı için ne gerekiyorsa yaptı⁷⁹. Osman Bey’in kalçasından aldığı yara ağır idi, Malta’da tedavi görmesine rağmen o yara Osman Bey’in Topal kalmasına sebep oldu. Bundan sonra “Topal” lakabıyla anılacaktır. Yine aynı anlamlarda kullanılan “Arec” veya “Leng” lakaplarıyla da Osmanlı kaynaklarında ismi geçmektedir⁸⁰.

Vincent Arnaud, Osman Bey’in yaralarını iyileştirdikten sonra Mısır’a gitmesi için gerekli vasıtayı da kendisine temin etti. Neticede Osman Bey, Fransız bayrağı taşıyan bir gemiyle Dimyat’a ulaştı. Oradan da Kahire’ye geçti. Kahire sarayına varır varmaz cömert kurtarıcısı Vincent Arnaud’a; İspanyol korsanlarına kendisini kurtarmak için ödediği fidye parasına karşılık 1000 Duka, ayrıca 500 gümüş sikke hediye ve bunlarla birlikte değerli kürkler göndermiştir⁸¹.

Böylelikle Osman Bey, ne kadar sözünün eri olduğunu göstermiş ve kendisine çok zor durumdayken yardım eden bu yabancıya şükran borcunu fazlasıyla ödemekten geri kalmamıştır. Osman Bey bununla kalmayıp ilerleyen yıllarda Vincent Arnaud ile tekrar görüşecek ve bir iki defa daha kendisine şükranlarını sunacaktır.

Osman Bey, Mısır’daki vazifesini tamamladıktan sonra İstanbul’a hareket etmiştir. İstanbul’a vardığında başından geçen olayları padişaha anlatmıştır. Padişahın bu durumdan haberi ancak o vakitte olmuştur⁸².

⁷⁹ Hanway, *a.g.e.*, s. 324.

⁸⁰ Abdulkadir Özcan, “Topal Osman Paşa”, *DİA*, C.41, İstanbul 2012, s. 244. Mesela bkz: Mehmet Raşid, *Tarih-i Raşid*, C.4, İstanbul 1282, s. 83.

⁸¹ Hanway, *a.g.e.*, s. 324.

⁸² Aktepe, “Topal Osman Paşa”, s. 439.

3. OSMAN BEY'İN PRUT SEFERİ'NE KATILMASI VE DİĞER VAZİFELERİ

Osman Bey'in yukarıda arz ettiğimiz 1698 Mısır vazifesinden, 1711 Prut Seferi'ne kadar geçen zaman zarfında hiçbir kaynakta ismi geçmemektedir. Dolayısıyla bu yıllar arasındaki faaliyetleri karanlıkta kalmıştır. Ancak O'nun 1711 Prut Seferi'ne paşa rütbesiyle katıldığı görülmektedir.

1709 yılı Temmuz'unda Rusya ile İsveç arasında yapılan Poltava savaşında Rus Çar'ı Petro'ya yenilen XII. Şarl, savaş alanından güçlkle kaçarak, bir Osmanlı kalesi olan Özi kalesine sığınmıştır. Özi kalesi kumandanı Abdurrahman Paşa, XII. Şarl'ı mülteci olarak kaleye kabul etmiştir.

Osmanlıların, İsveçlileri mülteci olarak kabul etmesine rağmen Rusların iki farklı zamanda Osmanlı topraklarına girerek İsveçli askerleri esir alması ve katletmesiyle başlayan süreçte Osmanlı-Rusya ilişkileri iyice bozulmuştur⁸³. 1711 yılına gelindiğinde Osmanlı Hükümeti, Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Bu Rus seferine serdar-ı ekrem olan Baltacı Mehmet Paşa, savaş için her yere emirler gönderip, sefer için gerekli hazırlıkların yapılmasını sağlamış ve herkesi belirli vazifelerle görevlendirmiştir.

Osman Bey de 1711'de Baltacı Mehmet Paşa'nın emriyle Prut Seferi'ne katılmıştır. 7 Temmuz 1711'de Baltacı Mehmet Paşa'nın emriyle Topal Osman Paşa; Han-çırağı Ali Paşa, eski Balıkesir valisi İbrahim Bey, Arap Ali Bey ve Yusuf Bey ile beraber İsakçı köprüsünün muhafazasıyla görevlendirilmiştir. Baltacı Mehmet Paşa bu köprünün muhafazasının önemli olduğunu belirterek, Topal Osman Paşa'nın ve diğer beylerin başına eski Karahisar-ı Şarki valisi Bostancıbaşı Mustafa Paşa'yı başbuğ tayin etmiştir⁸⁴.

Prut Seferi'nin dönüşünde Osman Paşa, herhalde tenzil-i rütbeye uğradığı için Dergah-ı Ali'de Kapıcıbaşı⁸⁵ görevine getirilmiştir⁸⁶. Bir süre sonra da padişahın

⁸³ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.5, TTK Basımevi, Ankara 2011, s. 2382-2383.

⁸⁴ Münir Aktepe, "Baltacı Mehmet Paşa'nın 1711 Prut Seferi ile İlgili Emirleri", *Türk Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1970, s. 154.

⁸⁵ Kapıcıbaşı: Saray kapıcılarının amiri ve büyük zabitidir. Bkz; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, MEB, İstanbul 1971, s. 167.

⁸⁶ Aktepe, "Topal Osman Paşa", s. 439.

hatt-ı hümayunu ile Kapıcıbaşılık görevinden emekliye ayrılmıştır⁸⁷. Büyük ihtimal total olması ve yaşının ilerlemesi o sıralarda Osman Bey'i güç durumda bırakmıştır. Padişah bu yüzden Osman Bey'i dinlenip istirahat etmesi için görevden almıştır. Bir süre İstanbul'da bekledikten sonra Osman Bey, Martolosbaşı⁸⁸ vazifesiyle Rumeli taraflarına gönderildi⁸⁹.

4. 1714-15 OSMANLI-VENEDİK SAVAŞI VE OSMAN BEY'İN SANCAKBEYLİĞİNE GETİRİLMESİ

1714 yılının sonlarına gelindiğinde Osmanlı-Venedik ilişkileri iyice bozulmuştu. Venedikliler 1699 Karlofça barışına aykırı davranışlarda bulunuyorlardı. Akdeniz'de Osmanlı ticaret gemilerine saldırıyorlardı. Karadağ taraflarında barışı bozacak hareketlerde bulunuyorlardı. Karlofça barışı ile Venediklilerin eline geçen Mora'nın halkı, Katolik Venediklilerden şikâyetçi olup Osmanlılara başvurmuşlardır. Ayrıca Osmanlılar'ın, 250 yıllık eski Osmanlı toprağı olan Mora'yı geri almak istemeleri ve yukarıda sayılan diğer sebepler, Osmanlılar'ın Venediklilere savaş ilan etmesine sebep olmuştur⁹⁰.

Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Silahdar Ali Paşa önderliğinde çıkılan Venedik seferinde, 1715 yılında sırasıyla Korent, Anapoli, Modon, Koron ve Navarin kaleleri Osmanlıların eline geçmiştir. Son olarak Menekşe ve Ayamavra Kalelerinin de ele geçirilmesiyle Mora, yeniden Osmanlı hâkimiyetine dâhil edilmiştir. Valiliğine, Diyarbakır valisi Kara Mustafa Paşa getirilmiştir⁹¹.

İşte bu seferler sırasında Martolosbaşı göreviyle Rumeli'de bulunan Osman Bey de bu seferlerde çeşitli görevler almıştır ve başarılarıyla göz doldurmuştur. 1714-15 Osmanlı Venedik Savaşları, Osman Bey için adeta dönüm noktası olmuştur. Zira bu savaşlar esnasında aldığı görevleri başarıyla yerine getirerek kendini tekrar gösterme imkânını bulmuştur.

⁸⁷ Mehmet Raşid, *Tarih-i Raşid*, C.4, İstanbul 1282, s. 72.

⁸⁸ Martolosbaşı: Trakya, Makedonya ve Teselya gibi bölgelerdeki yollarda ve sarp geçitlerde asayiş sağlayan Hristiyan Martolos askeri sınıfının Müslüman komutanlarına verilen addır. Bkz; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, s. 409-410.

⁸⁹ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 72.

⁹⁰ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2416.

⁹¹ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2419.

Osmanlı Hükümeti tarafından Aralık 1714 başlarında Osman Bey'den Venedik seferi için 5000 asker toplaması istenmiştir⁹². 1715 Haziran'ında Osman Bey kendisine bağlı askerlerle Anapoli civarında rast geldiği takriben 400 civarında Venedik askeriyle mücadeleye girişmiştir. Bu Venedik birliğini bozguna uğratan Osman Bey, 3 Venedik askerini esir almış ve sadrazam Silahtar Ali Paşa'ya göndermiştir. Ali Paşa, bu başarısından dolayı Osman Bey'i 1100 Kuruş ile ödüllendirmiştir⁹³.

Korent kalesinin kuşatması esnasında, Korent civarında yaşayan Hıristiyan Kara reayasının ileri gelenleri Osmanlı ordu karargâhına gelerek, önceki gibi Osmanlı idaresini kabul edeceklerini söylemişler ve âmân dileyerek etraftaki reayayı da itaat ettireceklerine dair söz vermişlerdir. Bu hizmeti gerçekleştirmek için mühlet istemeleriyle, Martolosbaşı Osman Bey tarafından her bir reaya liderinin yanına adamlar tayin edilmiş ve peş peşe âmâna gelenlerin ellerine âmân buyrukları verilmiştir⁹⁴.

Osman Bey, Korent kalesinin kuşatmasında da önemli bir vazife almıştır. Korent kalesinin kuşatma hazırlıkları tamamlandıktan sonra 20.000 yeniçeri sol taraftan, 2.000 sipahi ve 500 gönüllü cebeci sağ taraftan kaleye hücum etmiştir. Martolosbaşı Osman Bey ise kalenin Eksamil adıyla anılan tarafındaki 2.000 askere başbuğ olarak, kaleye hücumda bulunmuştur. Üç hafta devam eden saldırılar sonucunda kale halkı dayanamayıp teslim olmuş ve Korent kalesi ele geçirilmiştir (3 Temmuz 1715)⁹⁵.

Osman Bey Venedik seferinin başında orduya asker toplamakla görevliydi. Bu görevini başarıyla yerine getirmiştir. Bu başarısından dolayı daha ödüllendirilmeden kendisinden Sinanoğlu hadisesiyle ilgilenmesi istenilmiştir. Venediklilerin süvari komutanlarından olan Sinanoğlu; önceden Müslümanlığı kabul etmiş ve Osmanlı hizmetine girmiştir. Sonra tekrar İslam dininden dönerek Venediklilerin hizmetine girmiştir.

⁹² Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretname*, (haz: İsmet Parmaksızoğlu), C.2, K.2, İstanbul 1962, s. 325.

⁹³ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 72.

⁹⁴ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 78.

⁹⁵ Hammer, *a.g.e.*, s. 170.

Bu Osmanlı-Venedik savaşlarında Sinanoğlu, 300-400 civarındaki süvari birliğiyle Mora içinde hareket eden Osmanlı birliklerine saldırılarda bulunarak Osmanlı birliklerini zor durumda bırakmaktaydı. Bu haber alınınca Sinanoğlu'nun bertaraf edilmesi için Martolosbaşı Osman Bey görevlendirilmiştir. Osman Bey, bu görevi de başarı ile yerine getirmiştir. O'nun bu vazifede ve daha önce kendisine verilen görevlerdeki başarısından dolayı Osman Bey iki tuğ ile Tırhala sancakbeyliğine getirildi⁹⁶. Bundan sonra Osman Bey; Topal Osman Paşa olarak anılmaya başlanacaktır.

5. 1716 KORFU SEFERİ VE TOPAL OSMAN PAŞA

1715 yılının sonlarında büyük bir zaferle İstanbul'a dönen Silahtar Ali Paşa, 1716 ilkbaharında Venediklilerin mühim bir donanma üssü olan Korfu Adası'na sefere çıkmayı planlıyordu. Bu ada, Osmanlıların elinde bulunan Preveze, Dubniçe ve Yanya taraflarını tehdit ediyordu. Buraya sefere çıkılması için hazırlıklara başlanılmıştır⁹⁷.

Korfu seferinin hazırlıkları yapıldığı sırada Avusturya devleti, Osmanlıların Venediklileri yenerek Mora'yı ele geçirmesinden rahatsız olmuştur. Hakeza Avusturyalılar, Venediklilerden sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünüyorlardı. Karlofça Anlaşması ile elde ettiği kazançları kaybedeceği endişesine kapılan Avusturya Hükümeti, Venediklilerin Osmanlılar ile kendi aleyhinde olacak bir anlaşma yapabileceğine ihtimal veriyordu. Bu sebeple Avusturya Hükümeti; Osmanlılardan önce hareket ederek Venediklilerle, Osmanlılar aleyhine 15 Nisan 1716'da bir ittifak kurmuşur⁹⁸. Avusturya Hükümeti hemen konuya müdahil olarak Osmanlıların Karlofça Anlaşması'na göre Mora'yı Venediklilere geri vermelerini beyan etmişlerdir. Bu esnada Korfu seferinin hazırlıkları tamamlanmıştır.

Avusturya, Mora'nın Venediklilere iadesi gerçekleşmediği sürece aradaki anlaşmazlığın bitmeyeceğini ısrarla belirtiyordu. Sadrazam Silahtar Ali Paşa bu durum karşısında Mora galibiyetinin verdiği gururla Karlofça'daki kayıpları

⁹⁶ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 83.

⁹⁷ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2420.

⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 4, K. 1, s. 110.

tamamen ortadan kaldırmak düşüncesiyle derhal Avusturya üzerine de sefere çıkılmasına karar vermiştir. Ali Paşa büyük bir hata yapıyordu. Çünkü o ana kadar yapılan bütün hazırlıklar Venedik seferi için yapılmıştı. Korfu Adası'nın ele geçirilmesinden de vazgeçilmediğinden orduyu ikiye ayırması gerekiyordu⁹⁹ İstanbul'da konuyla ilgili kurulan meclislerde Ali Paşa'ya, Avusturya seferi için büyük hazırlıklar yapılması gerektiği ısrarla söylenildiyse de kendisi bunlara kulak asmamıştır. Tüm uyarılara rağmen Ali Paşa kararından dönmemiştir¹⁰⁰. Böylece Mora valisi Kara Mustafa Paşa karadan ve kaptan-ı derya Canım Hoca Mehmet Paşa da donanma ile denizden Korfu'ya gitmeleri kararlaştırılmıştır. Ali Paşa da Avusturya seferine çıkmak için Belgrad'a hareket etmiştir¹⁰¹.

Bu arada Tırhala sancakbeyi Topal Osman Paşa da Korfu seferinde askerini zahirelerini temin etmekle görevlendirilmişti¹⁰². En başta sadece Korfu seferine çıkılacak iken ve bütün hazırlıklar Korfu seferi için yapılmış iken daha sonra orduyu ikiye bölüp bir de Avusturya seferine çıkılması kafaları karıştırmış olacak ki; hem zahire temininde görevli Topal Osman Paşa, hem de ordunun geçeceği yolların temizlenmesine memur olan Emin-zade Ahmet Ağa görevlerini tam olarak yerine getirememişlerdir¹⁰³.

Bu kafa karışıklığı Korfu seferine çıkanları da etkilemiş olacak ki; Korfu kuşatmasında bulunan ordu da bir türlü başarılı olamıyordu. Topal Osman Paşa'nın zahire konusunda kusurlarının olması, O'nun Korfu seraskeri Kara Mustafa Paşa ve kaptan-ı derya Canım Hoca Mehmet Paşa ile arasının açılmasına sebep oldu. Sefer sırasında sürekli aralarında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Serdar-ı ekrem Silahtar Ali Paşa bu huzursuzluğu haber almış ve olayın aslını öğrenmiştir. Bunun üzerine Ali Paşa tarafından Korfu seraskeri Kara Mustafa Paşa'ya bir emir mektubu gönderilmiştir.

Mektupta özetle; *“Zahire konusunda görevli Topal Osman Paşa ve yolların temizlenmesine memur Emin-zade Ahmet'in görevlerini yerine getirmelerinde tecrübesizliklerinden ötürü gevşeklik etmeleri nezdimizce bilinmektedir. Bu zaman*

⁹⁹ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2420.

¹⁰⁰ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 9.

¹⁰¹ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2421.

¹⁰² Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁰³ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 232.

içerisinde ne aranızdaki anlaşmazlığı düzelttiniz ne de bu müsamaha ve gevşeklikten bize bahsettiniz.

Eğer muradınız vazifesi üstünüzde olan Korfu kalesinin fetih ve zaptını bir kenara bırakıp, zahire toplanmasında ve yolların temizlenmesinde gevşeklik ettiler diye kabahatlerini cezalandırmak ise bu tecrübesizce düşünceyi aklınızdan çıkarınız.

Vazifeli olduğunuz işte bütün levazım ve mühimmatın gereği gibi kusursuzca düzenlenip her yönüyle tedbiri size verilmiştir. Zira hükmünüzde olan küçük ve büyüğün ceza ve ikramı size ihale olunmuştur. Ortaya çıkan kusurları bildirmeyip, her şey olup bittikten sonra asılsız teşebbüslerde bulunmanın sizi kurtaramayacağını iyice biliniz. Ona göre durumları üzerinize sorumlu olan kişilerde kusur ve gevşeklik görürseniz, ertelemeksizin cezalarını verin¹⁰⁴” diyerek başta Mustafa Paşa olmak üzere diğerlerini de tehdit etmiştir.

Mektuptan da anlaşılacağı gibi Kara Mustafa Paşa meseleyi çözmek yerine Topal Osman Paşa ile gereksiz bir anlaşmazlığa düşmüştür. Fakat Ali Paşa, mektupta eğer kusurları devam ederse Osman Paşa'nın cezalandırılması gerektiğini de belirtmiştir.

Bu anlaşmazlıklar yaşanırken Korfu kalesinin kuşatması devam ediyordu. Başta da belirtildiği üzere ordunun Avusturya seferi sebebiyle ikiye ayrılmasından dolayı Korfu'daki Osmanlı kuvveti azdı. Ayrıca kale çok sağlam korunduğundan ele geçirilemiyordu. Fakat Silahtar Ali Paşa, orduyu bu sefere gönderirken Kara Mustafa Paşa'ya ve Canım Hoca Mehmet Paşa'ya “*Kaleyi almazsanız sizi katlederim*” dediği için kuşatmadan vazgeçilemiyordu. Osmanlı ordusu sürekli hücumlarda bulunuyordu fakat başarılı bir sonuç elde edemiyorlardı.

Bu sırada Avusturya seferinde olan Silahtar Ali Paşa, Petervaradin Savaşı'nda bozguna uğratılmış ve şehit olmuştur (5 Ağustos 1716). Bu bozgunu haber alan padişah III. Ahmet (1703-1730), Korfu seraskeri Kara Mustafa Paşa'ya bir hatt-ı hümayun gönderip; bu durumu askerden gizlemesini, kalenin üç günde alınmasını aksi halde bütün top ve cephane ile geri çekilmesini emretmiştir¹⁰⁵. Hatt-ı hümayunu alan Kara Mustafa Paşa ve Canım Hoca Mehmet Paşa mevcut asker ile kalenin

¹⁰⁴Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 232-233.

¹⁰⁵Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2424.

alınmasından ümitlerini kesmeleri sebebiyle, hatt-ı hümayundaki üç gün sonra geri çekilebilirsiniz izniyle rahatlamışlar ve kuşatmayı kaldırmışlardır¹⁰⁶.

Fakat serasker Kara Mustafa Paşa, Canım Hoca Mehmet Paşa ve Topal Osman Paşa arasındaki anlaşmazlık tekrar ortaya çıktı ve birbirlerine düştüler. Aralarındaki anlaşmazlık ve emirleri uygulamakta ayrılmalarından dolayı diğer komutanlar da seraskerin sözüne itaatsizlikte bulunmuştur. Bu anlaşmazlıklar sonucunda geri dönüş için hatt-ı hümayun geldiğini, Petervaradin’de ordunun bozulduğunu askere duyurdular ve her biri diğerini suçlamıştır.

Bu kargaşa ortamında gevşeklikler ortaya çıkmış, harp mühimmatının nakli ve kurtarılmasında askere söz geçirememişlerdir. Tüm bunların sonucunda birçok top, humbara ve hayvan mühimmatını geride bırakarak Arnavutluk kıyılarındaki Vefrendos taraflarına doğru geri çekilmişlerdir¹⁰⁷.

6. OSMAN PAŞA’NIN VEZİRLİĞE YÜKSELTİLMESİ VE MORA’DAKİ BAZI VAZİFELERİ

Korfu seferi başarısızlığından sonra Topal Osman Paşa, bir süre daha Tırhala sancakbeyliği görevinde kalmıştır. 1716 yılının sonlarında Mora’da karışıklıklar meydana gelmiştir. Bundan dolayı yeni ele geçirilen Mora’da düzen tam olarak sağlanamamıştır. Bunu fırsat bilen Mora halkından bazı gruplar Osmanlı idaresine itaat etmeyip, taşkınlık çıkarıp haydutluğa başlamışlardır. Mora yarımadasında yaşayan Müslüman ahaliye saldırıp katledecek kadar ileriye gitmişlerdir.

Bu sırada Venedikliler ve Avusturyalılar ile savaş devam etmekteydi. Böyle bir vakitte Mora’nın muhafazasının sağlanması mühim olduğundan, Osmanlıların Mora’da daha dikkatli davranması gerekiyordu¹⁰⁸. Bu sebeplerden dolayı eşkıya taşkınlıklarını bastırmada tecrübesi üzerine¹⁰⁹ Tırhala sancakbeyi Topal Osman Paşa, Mora muhafızı Abdullah Paşa’nın yanına gönderilmiştir. Taşkınlığa cesaret edenlerin

¹⁰⁶ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 279.

¹⁰⁷ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁰⁸ Mehmet Raşid, *a.g.e.*, s. 312.

¹⁰⁹ Aktepe, “Topal Osman Paşa”, s. 440.

hakkından gelinmesi yönünde büyük yetkili bir ferman çıkarılmıştır. Ada halkının bütünüyle emniyeti sağlanmıştır.

Topal Osman Paşa, daha önceleri Yenişehir ve Tırhala civarlarında Martolosbaşı göreviyle haydut gruplarını çok kolay bertaraf etmeye vakıf bir yöneticidir. Abdullah Paşa'nın izniyle Mora içlerine girerek, isyancı grupları bulmak için halkı sorgulamış, etrafta soruşturma başlatmıştır. Araştırma esnasında yakaladığı haydutları affetmeksizin yol üzerlerinde astırmış ve bu sayede itaatsiz halkın gözünü korkutmuştur.

Topal Osman Paşa'nın; Mora'yı taşkınlık yapan haydutların istilasından temizlediğini ve arındırdığını, Mora halkı İstanbul'a bildirmiştir. Bunun üzerine Ocak 1717'de Mora seraskeri Abdullah Paşa görevden alınarak İnebahtı muhafazasına gönderilmiştir. Topal Osman Paşa ise, Abdullah Paşa'nın yerine Mora seraskerliğine getirilmiştir. Ayrıca Mora'da düzeni sağlamasına yardımcı olmak için rütbesine bir tuğ daha ilave edilerek üç tuğlu vezirlik rütbesine ulaşmıştır¹¹⁰.

1717 Nisan'ında Osmanlı-Venedik savaşları devam ediyordu. Korfu mağlubiyetinden sonra bu defa Venedikliler, Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmiştir. Venedikliler 8 parça firkate ile karanlık bir gecede karşılıklı iki kalenin arasından yani Kasteller'den geçerek İnebahtı körfezine girmişlerdir. Bunun devamında da yeni firkateler gelmiştir.

Bu haberi alan Mora seraskeri Topal Osman Paşa, bu Venedik firkatelerine baskın yapmıştır. Baskın sonucu bir miktar Venedik askerini kılıçtan geçirmiş, firkatelerinden 6'sını batırmış, 200 Venedik askerini esir almış, 9 firkateyi de ele geçirmiştir. Bu haber Edirne'ye ulaştırılmıştır¹¹¹.

Topal Osman Paşa'nın, Venedik firkatelerini zapt edip, komutanlarını ve askerlerini esir olarak ele geçirmesi İstanbul Hükümeti tarafından takdir edilmiştir. Bu sebeple 1717 Mayıs'ının sonlarında kendisine Preveze ve Dubniçe'nin de yönetimleri verilmiştir. Ayrıca Topal Osman Paşa'dan gerek Mora Adası'nı ve

¹¹⁰ Mehmet Raşid, *a.g.e*, s. 312-313.

¹¹¹ Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e*, s. 357.

çevresini ve gerek Preveze ve Dubniçe bölgelerini Venediklilerin olası hücumlarından ve her türlü olumsuz davranışlarından koruması istenmiştir¹¹².

Uzun süren Osmanlı-Venedik ve Avusturya savaşları sonunda 21 Temmuz 1718'de Pasarofça Anlaşması imzalanmıştır¹¹³. Bu anlaşma ile Mora Osmanlılarda kalmıştır. Osmanlılar ile Venedikliler, Pasarofça'nın 20'nci maddesi gereği düşmanlığa ve mücadeleye son vermişlerdir. Osmanlı ve Venedik hükümetleri vatandaşlarının emniyetini sağlamak için sınır komutanlarına kuvvetli emirler göndermiştir. Anlaşmanın 7'nci maddesi gereği her iki taraf da Bosna, Arnavutluk ve Dalmaçya taraflarındaki komutan ve askerlerini 30 gün içinde geri çekmeleri için haber gönderdi ve askerlerine bu bölgelerde anlaşmayı bozacak davranışlardan uzak durmalarını bildirdi.

Yine Pasarofça Anlaşması maddelerine göre her iki hükümetin de Girit, Mora adaları ve o civarda bulunan askerlerine savaşın sona erdiği haberini ulaştırmaları için 40 gün süre verilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Hükümeti tarafından, Mora seraskeri Topal Osman Paşa'ya da Pasarofça Anlaşması'nın maddelerine uyması ve barışı bozacak davranışlardan uzak durması konusunda haber verilmiştir. Ayrıca Osmanlı-Venedik savaşında görev alan Tırhala, Selanik ve Karlieli sancakları tımarlarının hizmetleri bitince vilayetlerine dönmelerine izin verilmesi Osmanlı Hükümeti tarafından Topal Osman Paşa'ya bildirilmiştir (28 Temmuz 1718)¹¹⁴.

Mora seraskeri Topal Osman Paşa, kendisine başvurup Osmanlı hizmetine gireceklerini belirten 12 Karadağ kapudanını İstanbul'a padişahın huzuruna göndererek 13 Ağustos 1718'de İstanbul'a ulaşmalarını sağlamıştır¹¹⁵.

7. MORA SERASKERLİĞİNDEN ALINMASINDAN SADRAZAM OLMASINA KADAR TOPAL OSMAN PAŞA

22 Ekim 1718'de Mora'da serasker değişikliğine gidilmiştir. İstanbul kaymakamlığı görevi sona ermiş olan vezir Benli Mustafa Paşa, Mora muhafızlığına

¹¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri, nr. 126, s. 41, hüküm 164; bkz: **Ek 1**; Ayrıca bkz: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.4, K.2, s. 322.

¹¹³ Uzunçarşılı, C.4, K.1, s. 144.

¹¹⁴ BOA, MD, nr. 127, s. 173, hüküm: 743; Ayrıca bkz: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.4, s. 145.

¹¹⁵ Şeyhi, *Vekayiu-l Fuzala*, C.4, İstanbul 1145, s. 710.

getirilerek, buradaki kuvvetlere serasker olmuştur. Mora kuvvetleri seraskerliğinden alınan vezir Topal Osman Paşa da İnebahtı muhafızlığına getirilmiştir¹¹⁶.

Daha sonra Narda muhafızlığına getirilen Topal Osman Paşa, 1720 Şubat'ında vezir Kayserili Osman Paşa'nın yerine Bosna Beylerbeyliğine getirilmiştir¹¹⁷.

Topal Osman Paşa; Bosna Beylerbeyliği görevindeyken, Rumeli Beylerbeyi ve Niş kalesi muhafızı Muhsin-zade Abdullah Paşa'nın Niş kalesindeki yeniçerilerle arası açılmış ve yeniçeriler Abdullah Paşa'ya saldırmıştır. Bunun üzerine Abdullah Paşa çaresiz kalmış ve adamlarını alarak Niş kalesinden dışarı çıkıp Aleksinac denilen yere çekilmiştir. Buradayken mevcut durumu Osmanlı hükümetine bildirmiştir.

Bu olaydan sonra Mayıs 1721'de Abdullah Paşa Bosna Beylerbeyliğine gönderilmiştir. Rumeli Beylerbeyliği vazifesine ise Niş muhafızlığı görevi de eklenerek vezir Topal Osman Paşa getirilmiştir. Topal Osman Paşa'dan Niş'e gelerek kaleye girmesi ve taşkınlık çıkaran yeniçerileri cezalandırması istenilmiştir¹¹⁸.

1727 yılında Topal Osman Paşa, Niş kentinde iken yıllar önce Malta'da kendisini esaretten kurtaran Vincent Arnaud ve oğlu O'nu ziyarete gelmiştir. Osman Paşa onları kabul etmiş ve fevkalade iyi ağırlamıştır. Onları o zamana kadar görülmemiş bir iltifat olarak kendisiyle aynı sedir üzerinde oturtmuştur.

Arnaud ile oğlu Osman Paşa'dan ayrılırken Arnaud, Osman Paşa'ya “*Öyle ümit ederim ki; bir gün sizi Sadrazam olarak İstanbul'da ziyaret edip, bu mesut gününüzü göreceğim*” demiştir. Osman Paşa, Arnaud ve oğlunu değerli hediyelerle memleketlerine göndermiştir¹¹⁹. Ayrıca Osman Paşa, bu Fransız tacirlere birtakım ticari ayrıcalıklar sağlamıştır¹²⁰.

Topal Osman Paşa uzun müddet Rumeli Beylerbeyliği görevinde kaldı¹²¹. Fakat bazı tavırlarından dolayı hakkında şikâyet olması yüzünden 24 Ağustos 1727'de tekrar Bosna beylerbeyliğine gönderilmiştir. Yerine Niş muhafızlığı şartıyla

¹¹⁶ Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 382.

¹¹⁷ Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 393.

¹¹⁸ Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 420.

¹¹⁹ Hanway, *a.g.e.*, s. 325.

¹²⁰ Özcan, “Topal Osman Paşa”, s. 244.

¹²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, K.2, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 322.

Rumeli beylerbeyliğine tekrar Muhsin-zade Abdullah Paşa getirilmiştir¹²². Bu şikâyetlerin sebebi bilinmemekle beraber, büyük ihtimal Osman Paşa'nın bazı konularda sert tedbirler almasından dolayı olabilir.

28 Ocak 1728'e gelindiğinde Topal Osman Paşa, Bosna beylerbeyliği görevine devam ederken Niğbolu sancağı ile Vidin kalesi muhafızlığına getirilmiştir. Bosna eyaleti de Rumeli valiliği ile Hersek sancağı valisi Ahmet Paşa'ya verilmiştir¹²³.

Topal Osman Paşa, 1729 yılında ikinci defa Rumeli beylerbeyliği görevine getirilmiştir. Topal Osman Paşa artık gözde vezirlerden biri olmuştur. 1730 yılında Sultan III. Ahmet'in (1703-1730) tahttan indirilip yerine Sultan I. Mahmut'un (1730-1754) geçtiği sırada ise Osman Paşa, Bosna beylerbeyliği görevindeydi¹²⁴.

8. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASINI HAZIRLAYAN OLAYLAR

1730 yılında İstanbul'da yeniçeriler uzun süren sadrazamlığı döneminde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ve III. Ahmet'in icraatlarından hoşnut kalmamış ve muhalefet propagandalarına başlamışlardır. Bu sırada İstanbul'da başını Arnavutların çektiği ayak takımları da bir isyan çıkarmak için fırsat bekliyorlardı¹²⁵.

Bu ayak takımının başına geçen Patrona Halil isimli Arnavut serserisi, Patrona isimli bir gemide leventlik yaptığından dolayı "Patrona" lakabıyla anılmıştır. Patrona Halil, daha sonra leventlikten ayrılarak Niş'e gelmiş ve burada yeniçeri olarak görev yapmıştır. 1718'te Niş'te bir yeniçeri isyanı başlatan Patrona Halil, isyanın bastırılmasıyla önce memleketi Arnavutluk'a, sonrasında da İstanbul'a kaçmıştır. İstanbul'da seyyar satıcılık, eskicilik ve dellaklık gibi işler yapmıştır¹²⁶.

Padişah III. Ahmet'in 3 Ağustos'tan beri İran seferine çıkmak için Üsküdar'da olmasını fırsat bilen Patrona Halil, etrafında topladığı ayak takımıyla birlikte 28 Eylül 1730'da isyan başlatmıştır. Ertesi günü bu isyana yeniçeriler de

¹²² Küçük Çelebi-zade Asım, *Çelebi-zade Asım Tarihi*, İstanbul 1282, s. 488-489.

¹²³ Küçük Çelebi-zade Asım, *a.g.e.*, s. 534.

¹²⁴ Aktepe, "Topal Osman Paşa", s. 440.

¹²⁵ Danişmend, *a.g.e.*, s. 18.

¹²⁶ Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958, s. 131-133.

katılmış ve zindandaki mahkûmların da salınmasıyla İstanbul'daki evler ve konaklar yağmalanmıştır. Bu arada III. Ahmet, Topkapı Sarayı'na geçmiştir. Fakat saray muhafızlarının çoğu dağılmış olduğundan isyana engel olamamıştır¹²⁷. Esnafın, halkın ve ayak takımının isyancılara katılmasıyla, asilerin sayısı yaklaşık 4.000 kişiye ulaşmıştır¹²⁸.

30 Eylül günü isyancılar padişahı, başta damatları Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, kaptan-ı derya Kaymak Mustafa Paşa ve sadaret kethüdası Mehmet Paşa'nın da dâhil olduğu 37 kişinin idamını istemişlerdir¹²⁹. Damatlarını kurtaramayacağını anlayan III. Ahmet, kendisinin tahttan indirilme ihtimaline engel olmak için isyancıların isteklerini kabul etmiştir. III. Ahmet, damatlarını diri diri isyancıların eline teslim etmek istememiştir. Bu sebeple derhal İbrahim Paşa'yı azletmiştir. 1 Ekim günü diğer damatları kaptan-ı derya Kaymak Mustafa Paşa ve sadaret kethüdası Mehmet Paşa'yla beraber İbrahim Paşa'yı da idam ettirmiştir¹³⁰. Cesetleri öküz arabalarıyla Et meydanına gönderilmiştir.

İsyancılar, isteklerinin yerine getirilmesine rağmen; 1703 Edirne Vakası'nı gerçekleştiren ve isyancıları ortadan kaldıran III. Ahmet'e güvenmiyorlardı. Canlarının güvenliği bakımından III. Ahmet'in tahttan indirilmesini istiyorlardı¹³¹. İsyancılar, Damat İbrahim Paşa'nın cesedinin kendisine ait olmadığını bahane ederek cesedi saraya göndermişlerdir¹³². Bu arada sadrazamlığa Silahtar Mehmet Paşa getirilmiştir¹³³.

III. Ahmet, kendisini yalancılıkla suçlayan ve hayatını tehdit eden asilerin; “*Şehzade Mahmut'u tahta isteriz*” seslerinin yükselmesiyle 2 Ekim 1730'da ailesinin güvenliğinin teminatı şartıyla padişahlıktan feragat etmiştir.

Sultan I. Mahmut'un tahta geçmesinden sonra da Patrona Halil ve asileri huzursuzluk çıkarmaya devam etmişlerdir. Patrona Halil, I. Mahmut'tan sürekli türlü isteklerde bulunuyordu. Damat İbrahim Paşa'nın Sadabat'ta yaptırdığı köşklerin yıkılmasını padişahı istemiş ve çoğunu yıktırmıştır. Divan müzakerelerine bile

¹²⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s. 18.

¹²⁸ Abdülkadir Özcan, “Patrona İsyanı”, *DİA*, C.34, İstanbul 2007, s. 190.

¹²⁹ Danişmend, *a.g.e.*, s. 18.

¹³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, K.1, s. 208.

¹³¹ Özcan, “Patrona İsyanı”, s. 190.

¹³² Danişmend, *a.g.e.*, s. 18.

¹³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, K.1, s. 208.

katılmaya başlamıştır. Bu olaylardan sonra sarayda nüfuzu etkili olan darüs-saade ağası Beşir Ağa'nın teşebbüsüyle sadrazam Silahtar Mehmet Paşa ve o sırada İstanbul'da bulunan Kırım hanı I. Kaplan Giray, Patrona Halil'in ortadan kaldırılması konusunda işbirliği etmişlerdir.

Bu dayanışma neticesi Patrona Halil'i, vezirlik rütbesiyle Rumeli beylerbeyliği görevine getirileceği bahanesiyle saraya davet etmişlerdir. 25 Kasım 1730'da Patrona Halil ve yanındaki bir grup yordakçısı padişahın huzuruna çıkmak için Revan Köşkü'nde beklerken katledilmişlerdir¹³⁴. Patrona Halil, Pehlivan Halil Ağa tarafından öldürülmüştür¹³⁵.

22 Ocak 1731'de sadrazamlığa daha kuvvetli bir kişinin getirilmesi düşüncesiyle ve Patrona Halil'in ortadan kaldırılması planının gerçek düzenleyicisi olması nedeniyle Kabakulak İbrahim Paşa, sadrazamlığa tayin edilmiştir. Patrona Halil'in katledilmesinden sonra İstanbul'da çoğunluk olan Arnavutlar, kan davası bahanesiyle İstanbul'da taşkınlık hareketlerine başlamışlardır. İstanbul'da çok sayıda isyancı Arnavut bu olaylarda katledilmiştir¹³⁶.

10 Eylül 1731'de Kabakulak İbrahim Paşa sadrazamlıktan azledilmiştir. Kendisinin sadrazam olmasında etkisi olan darüs-saade ağası Beşir Ağa'ya boyun eğmemesi azline neden olmuştur. İbrahim Paşa, Eğriboz muhafızlığına gönderilmiştir¹³⁷. Bahsi geçen darüs-saade ağası Hacı Beşir Ağa; Patrona Halil isyanından sonra asilerin ortadan kaldırılmasında mühim rol oynamıştır. Hacı Beşir Ağa bundan sonra devlet içinde gücü ele geçirmiştir. Hacı Beşir Ağa, padişah I. Mahmut'un üzerinde büyük nüfuz sahibi olmasıyla önemli mevkilere yapılan tayinlerde etkili olmuştur. Vezirler ve diğer üst düzey yöneticiler Beşir Ağa'nın etkisi altında kalmıştır¹³⁸.

İşte bu taht değişikliği, bu değişikliğe sebep olan Patrona Halil isyanı, sadrazam değişiklikleri ve Beşir Ağa faktörü Topal Osman Paşa'nın sadrazam olmasına zemin hazırlamıştır. Patrona Halil isyanının temelinde Arnavutların olması

¹³⁴ Danişmend, *a.g.e.*, s. 19-21.

¹³⁵ Aktepe, *Patrona İsyani*, s. 177.

¹³⁶ Danişmend, *a.g.e.*, s. 21.

¹³⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s. 22.

¹³⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev: Nilüfer Epçeli), C.4, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 341; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa", *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 555.

da o sırada Rumeli’de görev yapan Osman Paşa’nın yeni bir vazife almasına neden olmuştur. Çünkü Arnavutlar Rumeli’nin birçok bölgesinde yaşamaktaydı. Patrona Halil isyanı ve onun öldürülmesi olayıyla isyandan sonra da birçok isyancı Arnavut’un o taraflarda belirmesine neden olmuştur. Eşkiya ve isyancıların imhasında mahareti olan Topal Osman Paşa bu konuda da maharetini gösterecektir.

9. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN SADRAZAMLİĞA GETİRİLMESİ VE İCRAATLARI

Yukarıda değinildiği gibi Patrona Halil isyanının vuku bulmasında ve sonrasında en çok parmağı olanlar Arnavutlardır. Kabakulak İbrahim Paşa sadareti döneminde bunların çoğunu İstanbul’dan temizlemiştir. Fakat bu isyancı Arnavutların bir kısmı da asıl memleketleri olan Arnavutluk taraflarına firar etmişlerdir. O civarda yol arkalarına, geçitlere, köylere ve kasabalara saklanmışlardır.

Padişah I. Mahmut bu isyancı firarilerin buralardan temizlenmesini istiyordu. Bu sebeple tecrübesine güvendiği, asilerin ve eşkiyanın en büyük düşmanı olarak bilinen Topal Osman Paşa’ya Arnavut vilayetlerinde direnen isyancıların teftişi ve yok edilmesi için I. Mahmut vazife vermiştir.

Topal Osman Paşa o sıralarda hala Bosna valisiydi. Osman Paşa aldığı emirle o civarda yakaladığı isyancı Arnavutları ibretlik olsun diye astırıyordu. Menzil menzil, köy köy dolaşarak teftişlerde bulunuyordu. Yakaladığı isyancıları ağır bir şekilde cezalandırıyordu¹³⁹. Bu görevi öyle bir başarı ile yönetti ki, ileride başlayacak olan sadaret dönemini rahat geçirmesini sağlayacaktı¹⁴⁰. Bu sırada üçüncü defa Rumeli beylerbeyi vazifesine getirildi¹⁴¹. Osman Paşa, isyancıları kasaba kasaba dolaşarak cezalandırırken Selanik tarafına ulaşmıştır. Birkaç gün burada durup ikamet ettiği sırada 1731 Eylül’ünde Topal Osman Paşa’ya darüs-saade ağası Hacı Beşir Ağa’dan bir kozbekçi vasıtasıyla müjdeli bir haber içeren gizli bir mektup gelmiştir. Mektupta; Osman Paşa’nın sadrazamlığa yükseltilmek üzere birkaç güne

¹³⁹ Mehmet Subhi Efendi, *Subhi Tarihi*, İstanbul 1198, vrk. 27b; Özcan, “Topal Osman Paşa”, s. 244-245.

¹⁴⁰ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 413.

¹⁴¹ Özcan, “Topal Osman Paşa”, s. 245.

kendisine İstanbul'a davet haberinin geleceğini müjdelemiş ve teftiş yoluyla yavaş yavaş İstanbul'a yaklaşması bildirilmiştir.

Bunun üzerine Topal Osman Paşa, Selanik'ten hareket ederek Siroz'a doğru giderken İstanbul'a davet mektubunu getiren Mirahur-ı Evvel Kara Mehmet Paşazade Mustafa Bey ile karşılaşmıştır. Davet haberini alan Osman Paşa menzilleri hızlıca geçerek İstanbul'a hareket etmiştir¹⁴². Osman Paşa İstanbul'a gelinceye kadar görevleri Kaymakam sıfatıyla yeniçeri ağasına verildi¹⁴³.

Osman Paşa'nın İstanbul'a yaklaştığı devlet erkânına duyurulmuştur. Gelenekler üzere Kaymakam Paşa tarafından¹⁴⁴ Davutpaşa'da Çırpıcı çayırında¹⁴⁵ ziyafet tertibi ile çadırlar kurulmuştur. Sabahtan beri ziyafet alanında Şeyhülislam Efendi, Kaymakam Paşa, Vezir Ahmet Paşa, diğer büyük vezirler, Nakibü'l-eşraf, İstanbul kadısı, Defterdar efendi, Reis efendi, Çavuşbaşı Ağa, Divan Hâceganı, Kapıcıbaşı Ağalar, gedikli zuamalar, Sadrazam ağaları, çavuşlar ve zümrüt renkli çadırlar hazır bir şekilde Osman Paşa'nın gelmesini beklemişlerdir.

Yeniçeri Ağası, Sipah ve Silahtar Ağalar, Cebecibaşı, Topçubaşı, Top Arabacıbaşı ve çoğu ocakların subay ve reisleri Topkapı dışından ziyafet alanına dek yolun iki tarafına süvari ve piyade askerleriyle dizilmiş olarak sabit beklemişlerdir.

Topal Osman Paşa'nın gelmesini bekleyen devlet ricali ve ahalinin ileri gelenleri, Osman Paşa'yı ziyafet alanının bir miktar ilerisinde karşılamış ve konaklayacakları yer olan büyük çadıra ulaşmışlardır. Ardından oturup dinlenip istirahat ettiler ve ziyafet yemeğinden sonra padişah tarafından gönderilen güzel bir ata binip Şeyhülislam Efendi'nin eşliğinde padişahın sarayına doğru hareket ettiler.

Vezirler ve diğer hürmet sahibi devlet adamları da Osman Paşa'nın peşine düşerek saraya doğru ilerliyorlardı. Topal Osman Paşa, yolun iki tarafına dizilip ayakta bekleyen yeniçeri ağalarına, süslü zabıtlere, diğer ocakların reislerine ve askerlerine kafasını kımıldatarak selam veriyordu. Bu görkemli karşılama ile

¹⁴² Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 27b.

¹⁴³ Hammer, *a.g.e*, C.7 s. 387.

¹⁴⁴ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 27b.

¹⁴⁵ Dilaver Ağa-zade Ömer Vahit, *a.g.e*, s. 41.

Topkapı'dan şehrin merkezine giren Osman Paşa, Divanyolu'ndan doğru padişah sarayına ulaşmıştır¹⁴⁶.

Padişah I. Mahmut, Silahtar Yakup Ağa'ya Osman Paşa'yı karşılaması için emir vermiştir. Osman Paşa, Babüs-saade'ye geldiğinde Silahtar Yakup Ağa bir koltuğuna, Has Odabaşı Ahmet Ağa diğer koltuğuna girmiştir. Hane-i Hassa'ya geldiklerinde darüs-saade ağası Beşir Ağa, Osman Paşa'yı karşılamış ve Revan Köşkü'ne gitmişlerdir. Revan Köşkü'nde kendisine adetler gereği ikramlarda bulunulmuştur. Osman Paşa bir süre burada durduktan sonra Sünnet Odası'nda padişahın huzuruna çıkmıştır. Padişah samur kürkünden bir hilatı Osman Paşa'ya giydirmiştir¹⁴⁷. Sadaret mührü elden ele kendisine teslim edilmiştir¹⁴⁸. Böylece 22 Eylül 1731 Cumartesi günü Topal Osman Paşa'nın sadrazamlık dönemi başlamıştır.

Bundan sonra tekrar Yakup Ağa ve Ahmet Ağa paşanın koltuğuna girmiş ve O'nu Revan Odası'na götürmüşlerdir. Buradaki ağırlama ve ikram tamamlandıktan sonra buradan kalkıp Babüs-saadet'de durup, kürkünü çıkarıp harem-i hümayundan akağalara ve teberdarlara¹⁴⁹ adet üzerine bahşişler dağıtmıştır. Bundan sonra solaklar ve peykler ile paşa kapısına geçmişlerdir¹⁵⁰. Osman Paşa sadrazamların kaldığı köşke geçerek orada istirahat etmiştir¹⁵¹.

Bu esnada Bağdat valisi Ahmet Paşa'dan Erdelan kalesinin fetih haberi gelmiştir. Haberin gelmesiyle padişah müzikli bir şenlik tertip etmiştir. Topal Osman Paşa, darüs-saade ağası Hacı Beşir Ağa'nın yanına gitmiş ve eğlencenin sonunda beraber padişahın huzuruna çıkmışlardır. Biraz muhabbetten sonra konaklarına geri dönmüşlerdir.

Topal Osman Paşa, sadrazam olunca kendisine bir iki kethüda önerilmiştir. Fakat Osman Paşa eski kethüdası ile devam etmek istemiştir. Eski kethüdası ise daha önce İstanbul'da sadrazam kethüdalığı yapmadığını söyleyip, bir hata yapmaktan

¹⁴⁶ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 28a.

¹⁴⁷ Destari Salih Efendi, *Destari Salih Tarihi*, (haz: Bekir Sıtkı Baykal), TTK Basımevi, Ankara 1962, s. 46.

¹⁴⁸ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 28a.

¹⁴⁹ Teberdar: Teber denilen ay şeklindeki bir nevi küçük balta taşıyan saray hizmetkârlarıdır. Bkz; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, MEB, İstanbul 1993, s. 429.

¹⁵⁰ Destari Salih Efendi, *a.g.e*, s. 47.

¹⁵¹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 28a.

çekindiğini ve başka bir görevle istihdam edilmesini Osman Paşa'dan özür dileyerek istemiştir. Topal Osman Paşa bu durum karşısında, Gül Ahmet Ağa'yı kethüdalık görevine getirmiş ve eski kethüdasını da çavuşbaşılik vazifesine getirerek ikisine de hilat giydirip görevlerini belirlemiştir¹⁵².

9.1. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN VİNCENT ARNAUD VE OĞLUNU İSTANBUL'A DAVET ETMESİ

Topal Osman Paşa'nın sadrazam olunca ilk yaptığı işlerden biri; Fransız elçisinden Vincent Arnaud ve oğlunun İstanbul'a gelip kendisini görmeleri için Malta'ya bir mektup yazmasını rica etmek oldu. Çünkü Osman Paşa bu zamanda bir sadrazamın uzun süre görevde kalamayacağını biliyordu¹⁵³.

Vincent Arnaud ve oğlu bu daveti kabul edip İstanbul'a hareket edecekleri esnada Malta zindanlarından 12 Türk esirini de kurtarmışlar ve beraberlerinde İstanbul'a getirmişlerdir. Topal Osman Paşa onları seçkin bir kabul ile karşılamıştır.

Osman Paşa, devlet ileri gelenlerine ve köşk muhafızlarına dönerek; *“Dikkat edin; bu Fransız bana özgürlüğümü vermiştir. Ben; zincirler, yaralar ve kan revan içinde bir esirdim. İşte beni kurtaran, yaralarımı iyi eden adam. Ben hayatımı, saadetimi ve bugün sahip olduğum her şeyi kendisine borçluyum. Benim kim olduğumu bilmeden, benim için büyük bir fidye parasını ödedi. Benden sözümden başka hiçbir teminat istemeden, beni gideceğim yere götürecek bir gemi verdi. Böyle bir el açıklığını, cömertliği gösterecek Müslüman nerede ?”*¹⁵⁴

O esnada bütün bakışlar bu iki Fransız'ın üzerine dikilmişti. Topal Osman Paşa o sırada 72 yaşında olan Arnaud'nun elini tuttu. Onlara hallerini, servetlerinin durumunu sordu. Osman Paşa konuşmasını *“Allah kerimdir”* diye bitirerek istirahat çekilmişlerdir¹⁵⁵.

Osman Paşa baba-oğul iki Fransız'ı, birçok kez merasim kurallarının katılığına yer vermeden huzuruna kabul etmiştir. Onlarla samimi konuşmalarda

¹⁵² Destari Salih Efendi, *a.g.e*, s. 48.

¹⁵³ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 413.

¹⁵⁴ Hanway, *a.g.e*, s. 326.

¹⁵⁵ Hanway, *a.g.e*, s. 326.

bulunmuştur. Zengin hediyelerle yerlerine geri göndermiştir. Bulunduğu konum ne olursa olsun gördüğü iyiliğe minnettarlığını, vefakârlığını göstermekten geri kalmamıştır¹⁵⁶.

Vincent Arnaud ve oğlu İstanbul'dan ayrılmadan önce, Topal Osman Paşa bu Fransızlara kurtardıkları Türk esirler için fidye olarak epeyce bir miktar paranın ödenmesini emretti. Ayrıca Selanik'ten mısır yükleyebilmeleri için emir verdi. Uzun zamandan beri Selanik limanında mısır ihracatı yasaktı. Böylece Osman Paşa buradaki mısır ticaretini geliştirmek istiyordu. Hem de Arnaud'ya ticari ayrıcalık hakkı veriyordu¹⁵⁷.

9.2. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN İDARİ ALANDA YAPTIĞI İCRAATLAR; AZİLLER VE TAYİNLER

Topal Osman Paşa, büyük bir yönetici denilmeye uygun, hükümlerini yürütmeye gücü yeten, siyaset bilir büyük bir kişilik idi¹⁵⁸. Topal Osman Paşa'nın sadrazamlığı döneminde bütün sürgün ulemaya hakları teslim edilmiştir. Çeşitli kademelerde haksız yere cezalandırılmış memurlar, Sadrazam Topal Osman Paşa tarafından eski vazifelerine geri tayin edilmişlerdir.

Sadrazamlığı sırasında Osman Paşa, huzuru ve düzeni sağlamıştır. İsyancıları idam ettirirken şeyhülislamdan fetva almış ve meşruluktan uzaklaşmamıştır. Eski kethüdası Çavuşbaşı Süleyman Ağa'yı rüşvet aldığını fark edince yanından uzaklaştırmıştır¹⁵⁹.

Vezir İshak ve Raşit Efendi, emirler şefi Sait Muhammet Efendi ve Kadı-zade Sait Ömer Efendi genel affa uğrayarak Üsküdar'da ikamet etmelerine izin verildi. Bir hesap düzeltmesi sebebiyle Mısır valisi Silahdar Mahmut Paşa ve selefi Köprülü Abdullah Paşa arasında çıkan anlaşmazlığa son vermek için Topal Osman Paşa,

¹⁵⁶ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 414.

¹⁵⁷ Hanway, *a.g.e*, s. 326.

¹⁵⁸ Şemdanî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mürî't-Tevarih*, (haz: Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 28.

¹⁵⁹ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 414.

Mısır'a eski Reis Efendi Süleyman Bey'i göndermiş ve O'nu paraların kontrolüyle görevlendirmiştir¹⁶⁰.

Yine Osman Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, Eflak Voyvodası Nikola'ya Avusturyalılardan elde ettiği para ve eşyaya müdahale edilmeksizin bir miktarını hazineye teslim etmesi bildirilmiştir. Fakat Nikola, bunu kabul etmediği için Eflak Voyvodalığı'ndan azledilmiştir. Azledilen Nikola'nın yerine oğlu Konstantin'e, Kasım 1731'de Divan-ı Hümayun'da Voyvodalık rütbesi verilmiş ve Konstantin Eflak'a gönderilmiştir¹⁶¹. Kaptan-ı derya Mehmet Paşa tersanede düzen ve intizamı sağlayamadığı için azledilerek yerine Hüseyin Paşa getirilmiştir. Padişah donanmasında 20 yıldır tercümanlık hizmetinde bulunan Konstantin'in, casusluk yaptığı öğrenilince azl ve idam edilmiştir. Konstantin'in yerine ise donanma tercümanlığına eski Eflak Voyvodası Yorgaki getirilmiştir¹⁶².

Başmakçı-zade Seyit Abdullah Efendi; İstanbul'un şehir kadısı iken, Osman Paşa ile yakınlıkları üzere şeyhülislamlığa getirilmişti. Fakat din ve devlet işlerinde her şeyi eleştirmesinden dolayı bir süre sonra azledilmiştir. Yerine Damat-zade Ahmet Efendi getirilmiştir¹⁶³. İstanbul kadısı Piri-zade Sahib Mehmet Efendi 6 ay 23 gün vazifesinde kaldıktan sonra, kendi isteğiyle istifa etmiş ve yerine Hoca-zade Seyit Ömer Efendi İstanbul kadılığına tayin olunmuştur¹⁶⁴.

9.3. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN EKONOMİK VE SOSYAL ALANDAKİ İCRAATLARI

Topal Osman Paşa sadrazamlığı esnasında piyasayı sıkı bir denetim altına almış ve pahalılığı önlemeye gayret etmiştir¹⁶⁵. Esnafın sattığı ürünlerin narh bedellerini belirlemiştir. Hayat pahalılığını önlemek amacıyla aldığı tedbirlerle İstanbul'da ucuz ve bol miktarda gıda maddesinin satılmasını sağlamıştır¹⁶⁶.

Topal Osman Paşa haksız kazanç elde eden esnafa karşı ciddi tedbirler almıştır. Bu konudaki ciddiyetini göstermek maksadıyla sadrazamlığı zamanında

¹⁶⁰ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 394.

¹⁶¹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 32b.

¹⁶² Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 34a.

¹⁶³ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 395.

¹⁶⁴ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 34b.

¹⁶⁵ Özcan, "Topal Osman Paşa", s. 245.

¹⁶⁶ Tayyar-zade Ahmet Ata, *Tarih-i Ata*, C.2, İstanbul 1293 s. 165.

haksızlık yapan bir ekmekçi ve bir kasabı astırmıştır. Sadrazamlık görevinden alınana kadar bir dirhem eksik ekmek sattırmamıştır. Halkın en temel besin kaynağı olan ekmek konusunda Osman Paşa'nın ne kadar ciddi olduğunu ve dürüstlüğe ne kadar önem verdiğini anlatan bir örnek hadise Şemdani-zade'nin Mürî't-Tevarih'inde şöyle anlatılmaktadır:

Osman Paşa eksik gramla ekmek satan bir fırının olduğunu öğrenmiştir. Bu fırına girip “*Fırının sahibi kimdir*” diye sorduğunda, fırının tezgâhtarı “*Benim*” diye ortaya atılmıştır. Osman Paşa “*Doğru söyle fırının sahibini astracağım, sende tezgâhtar kıyafeti var*” demiştir. Tezgâhtar ısrarını sürdürmüştür. Cellât eliyle boğazına ip geçirdiğinde, ecel korkusuyla tezgâhtar haykırarak gerçeği itiraf etmiştir. Fakat Osman Paşa: “*En başta doğruyu söylemen gerekirdi*” diyerek tezgâhtarı astırmıştır. Bu durum karşısında herkes dehşete düşmüştür. Osman Paşa'nın sadaret zamanında hiçbir fırıncı hileye başvurmamıştır. Osman Paşa'nın azlinden sonra sadrazamlığa getirilen Ali Paşa, 22 ekmekçi, kasap ve bakkalı astırmasına rağmen düzeni sağlayamamıştır¹⁶⁷.

Topal Osman Paşa sadece ekmek üzerinde durmamış, halkın diğer gıda ürünlerini de rahatça alabilmesi için elinden geleni yapmıştır. Esnafı sürekli denetlemiş ve sahtekârlara göz açtırmamıştır. Bu konuda bir iki örnek vermek gerekirse; Osman Paşa, kılıçbalığının kıyyesine¹⁶⁸ dört para narh bedeli koydurmuştur. Balıkçılar bu fiyata zarar ederiz dediklerinde, Osman Paşa “*Hayvanları avlamayın o halde*” diyerek kılıçbalığını dört paradan fazlaya sattırmamıştır.

Yine sadrazamlığı esnasında İstanbul'da piyasada soğan bulunmamalı ki, Osman Paşa vurgunculara soğan olup olmadığını sormuştur. Onlar da hiçbir yerde soğan olmadığını söylemişlerdir. Fakat Osman Paşa, Yemiş iskelesinde bir iki mahzen soğan olduğunu haber almış ve askerleriyle o mahzenin yakınlarına gitmiştir. Sahiplerine “*Soğan var ise çıkarıp Allah'ın kullarına satın*” diye emretmiştir. Onlar

¹⁶⁷Şemdani-zade, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁶⁸Kıyye: Okka adlı eski ağırlık ölçüsünün diğer ismi olup 1283 grama denk gelir. Bkz; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2011, s. 404.

soğan yok diye inkâr edince mahzenleri mühürletmiş ve su ile doldurmuştur. Tüm sahtekârlar ve vurguncular Osman Paşa'nın bu uygulamalarından bıkmıştır¹⁶⁹.

Osman Paşa sosyal hayatta da etkili tedbirler almış ve başarılı uygulamaları olmuştur. İstanbul'da sık sık ayaklanmaya yönelen zorbaları ortadan kaldırmıştır¹⁷⁰. Damat İbrahim Paşa'nın dönemindeki serbestlik ve sonraki isyan döneminin getirdiği karışıklıkla İstanbul'da gündüz vaktinde apaçık sokaklarda dolaşan hayat kadınları ortaya çıkmıştır. Osman Paşa bu kadınlara bazı yasaklar getirmiştir¹⁷¹.

Kadınların başlarına kalın türbanlar bağlamalarını içeren ve kadınların vücut hatlarını meydana çıkararak ipekli giyecekler kullanmalarını yasaklayan kanunlar düzenlemiştir¹⁷². Bu yasağı dinlemeyen Şeytan Emine lakabıyla meşhur hayat kadını Bahçe Kapısı'nda denize atılarak boğdurulmuştur. Bu olaydan sonra yasağı dinlemeyen ve sokaklara çıkan iki-üç hayat kadını daha denize atılıp boğdurularak cezalandırılmıştır. Bu olaylardan sonra İstanbul'da ahlaksızlığın önüne geçilmiş ve sokaklarda buna benzer olaylar yaşanmamıştır¹⁷³.

9.4. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN ASKERİ İCRAATLARI

Osman Paşa, dış politikada Fransız yanlısı bir siyaset izlemiştir¹⁷⁴. Osman Paşa'nın Fransızlara gösterdiği yakınlık, önceden korsanlar tarafından esir edildiğinde fidyenin Fransız Vincent Arnaud tarafından ödenip kurtuluşunu sağlamasından ileri geliyordu¹⁷⁵. Bu Fransız yanlısı politika Osman Paşa'nın askeri alanda yapacağı bir icraatta aslen Fransız olan Comte de Bonneval'dan yardım almasına neden olmuştur.

Fransa ordusunda başarılı bir komutan olan Comte de Bonneval, Fransa kralı ile arası açılınca ordudan atılmıştır. Daha sonra Fransa'dan kaçarak Avusturya'ya sığınmış ve Avusturya ordusunda çeşitli görevlerde bulunmuştur. Avusturya'da da görevden alınan Comte de Bonneval yirmi iki yıl hizmet ettiği bu ülkeden de kaçarak

¹⁶⁹ Şemdani-zade, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁷⁰ Aktepe, "Topal Osman Paşa", s. 440.

¹⁷¹ Şemdani-zade, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁷² Hammer, *a.g.e.*, C.7, s. 395.

¹⁷³ Şemdani-zade, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁷⁴ Özcan, "Topal Osman Paşa", s. 245.

¹⁷⁵ Hammer, *a.g.e.*, C.7, s. 398.

1729 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Fransız asıllı Comte de Bonneval sığınmacı olarak Saraybosna'da ikamet ederken Ahmet adını alarak Müslümanlığı kabul etmiştir. Daha sonra sarayın daveti üzerine İstanbul'a hareket ediyor iken Gümülcine'ye geçerek bir süre de orada beklemiştir. Çünkü o sırada İstanbul'da Patrona Halil İsyanı gerçekleşmiştir.

Osman Paşa'nın sadrazamlığa getirildiği vakit onun askeri alanda bir ıslahat yapma düşüncesinde olduğunu ve Fransız yanlısı bir düşüncede olduğunu bilen Ahmet Bey, Osman Paşa'ya bir rapor göndermiştir. Raporda özetle; artık bu çağda cesaret ve kahramanlığın yetmediğini, askerlikte eğitim, disiplin ve maaşların düzenli ödenmesinin daha önemli olduğunu belirtmiştir. Yapılması gereken yenilikler için Fransız ve Avusturya ordu kurumları, bunların asker toplama yöntemleri ve eğitimleri hakkında bilgiler vermiştir. Sıhhiye bölüklerinin kurulmasını önermiştir. Osman Paşa; Avusturyalılardan Pasarofça Anlaşması'nın intikamını almak için mutlaka Osmanlı ordusunda ıslahat yapılması gerektiğine inanıyordu. Bu sebeple Osman Paşa, askeri bilgisini takdir ettiği Ahmet Bey'i İstanbul'a çağırmıştır¹⁷⁶.

Ahmet Bey, Osman Paşa'nın davetiyle İstanbul'a gelmiş ve kendisine günlük iye ve bakımı için günde üç yüz akçe veya on bir kuruş tahsis edilmiştir (24 Şubat 1732)¹⁷⁷. Ahmet Bey, beylerbeyi rütbesiyle Humbaracı Ocağı'nın başına getirilmiştir. Ahmet Bey, bundan böyle Humbaracı Ahmet Paşa olarak anılacaktır. Ahmet Paşa ilk iş olarak ulufeli bir humbaracı sınıfı kurmuş ve buna bir nizamname hazırlamıştır. Bosna'dan getirilen 300 askere her gün Üsküdar Ayazma'da yaptırılan humbaracılar kışlasında talim yaptırmıştır.

Humbaracı Ahmet Paşa kısa sürede sayıları 600'ü aşan bu askerlere aynı zamanda matematik dersleri de veriyordu. Burada yetişen humbaracılar Vidin, Niş, Hotin, Azak ve Bosna sınırlarındaki kalelere gönderiliyordu. Kışlanın yanındaki imalathanede Ahmet Paşa ilk aşamada 100 havan ve 50.000 humbara döktürmüştü. Osman Paşa'nın azlinden sonra geri planda bırakılan Ahmet Paşa'ya, Hekimoğlu Ali Paşa tekrar beylerbeyi rütbesi vermiştir. Osman Paşa'nın getirttiği Ahmet Paşa'nın

¹⁷⁶ Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmet Paşa", *DİA*, C.18, İstanbul 1998, s. 351.

¹⁷⁷ Hammer, *a.g.e.*, C.7, s. 397.

uyguladığı sistemler gerçekten de 1736-1739 Osmanlı-Avusturya ve Rusya savaşlarında Osmanlı ordusunun başarılı olmasında etkili olmuştur¹⁷⁸.

9.5. TOPAL OSMAN PAŞA’NIN SADRAZAMLIĞI ESNASINDA OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

XVIII. yüzyılın başlarında İran’da iç karışıklıklar baş göstermiştir. 1720 senesinde Kandehar’da Afgan kabilelerinin desteğini alan Mir Mahmut, Safevi kuvvetlerini mağlup ederek önce Kirman’ı daha sonra da Meşhed’i ele geçirip 1722’de Safevilerin başkenti olan İsfahan üzerine yürümüştür. Yine bu sırada Dağıstan ve Şirvan Sünnileri de Safevilere karşı ayaklanma çıkarmıştır¹⁷⁹. İran’ın doğusunda ve batısında Safevi hanedanının iktidarını temelden sarsacak tehlikeler ortaya çıkmış ve bu durum da Osmanlı Devleti’ni İran’daki olaylar ile yakından ilgilenmeye mecbur etmiştir¹⁸⁰. İran’ın içine düştüğü anarşi, Rusların Hazar sahili boyunca güneye inerek İran topraklarını istila etmesi, Dağıstan ve Şirvan Sünnilerinin Ruslara karşı Osmanlılardan yardım talepleri, Osmanlıların sınır güvenliğinin bozulması ve Osmanlıların İran’ın karışık durumundan yararlanma kaygısı 1722 Mayıs’ında Osmanlı Devleti’nin İran’a savaş ilan etmesine neden olmuştur¹⁸¹.

1722 yılından beri devam eden Osmanlı-İran savaşları Topal Osman Paşa’nın sadrazamlığı zamanında başarılı bir safhaya girmiştir¹⁸². Bağdat seraskeri Ahmet Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa’dan sürekli güzel haberler gelmiştir. Bir süre önce Kirmanşah şehrini ele geçiren Ahmet Paşa, 15 Eylül 1731’de Hemedan şehri üzerine yürürken Kurican mevkiinde Şah II. Tahmasb’ı ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgi üzerine Şah II. Tahmasb kaçmış ve bütün ağırlıkları Osmanlıların eline geçmiştir. Ahmet Paşa rahat bir şekilde Hemedan’a girmiştir.

Ahmet Paşa’nın Kirmanşah ve Hemedan’ı ele geçirdiği sırada Azerbaycan cephesinde Hekimoğlu Ali Paşa, Urmiye şehrini zapt etmiştir. 4 Aralık 1731’de

¹⁷⁸ Özcan, “Humbaracı Ahmet Paşa”, s. 351-352.

¹⁷⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.4, K.1, s. 172-173.

¹⁸⁰ Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa’nın Revan Fetih-namesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 11.

¹⁸¹ Ateş, *a.g.e.*, s. 85-86.

¹⁸² Aktepe, “Topal Osman Paşa”, s. 440.

mukavemetsiz Tebriz şehrine girmiştir. Şah II. Tahmasb barış anlaşması için Rıza Kulu Han adındaki elçisini Bağdat seraskeri Ahmet Paşa'ya göndermiştir. Ahmet Paşa bu durumu İstanbul'a bildirmiştir. İstanbul Hükümeti ise dikkatli olması şartıyla anlaşmayı kabul etmesini ve görüşme için yetkili olduğunu Ahmet Paşa'ya bildirmiştir¹⁸³.

Kurican zaferinden sonra Bağdat seraskerinin İranlılarla yaptığı barış müzakereleri, İstanbul'da Topal Osman Paşa'nın sarayında yapılan toplantıların değişmez konusu olmuştur. Müzakerelerin ne durumda olduğunu öğrenmek için Kapıcıbaşı Bağdat'a gitmekle görevlendirildiği esnada Ahmet Paşa'dan bir ulakla 10 Ocak 1732'de bir anlaşma yapıldığının haberi geldi¹⁸⁴.

“Ahmet Paşa Barışı” adı verilen bu anlaşmaya göre; Azerbaycan tarafında Aras Nehri, Irak tarafında ise Derne ve Derteng sınır olmak üzere, kuzeyde Nahcivan, Revan, Gence, Tiflis, Şirvan, Şemahi, Kartli ve Dağıstan Osmanlılarda kalırken, Tebriz, Kirmanşah, Luristan, Hemedan, Erdelan ve Huveyze İranlılara bırakılıyordu¹⁸⁵.

Bu konuda İstanbul'da İncili Köşk'te padişah I. Mahmut'un huzurunda büyük bir meclis toplandı. Sadrazam Topal Osman Paşa, şeyhülislam, Anadolu-Rumeli kazaskerleri ve diğer önemli yöneticiler bu toplantıya katılmışlardır (25 Şubat 1732). Bu toplantıda padişah Tebriz'in, anlaşmanın yapıldığı sırada Osmanlıların elinde olmasından dolayı geri verilmesini doğru bulmadı. Toplantıda birtakım devlet adamları barışı onaylayan görüşlerde bulundu. Şeyhülislam Efendi ise padişaha katıldığını belirtti.

Topal Osman Paşa, görüşünü bildirmek yerine tüfekçi birlikleri paşalarının görüşlerini bildirmelerini istedi. Onlar da barışın onaylanması taraftarıydı. Şeyhülislam Efendi barışın onaylanmaması konusunda padişahın aklına girmeye çalışan bir konuşma daha yaptı. Padişah, bu mühim meselenin Osman Paşa'nın sarayında bir kez daha görüşülmesine karar vermiştir. Bu toplantıda Osman Paşa'nın görüşünü bildirmek yerine, barışı onaylayan tüfekçi paşalara söz vermesi, onun da

¹⁸³ Ateş, *a.g.e.*, s. 140-142.

¹⁸⁴ Hammer, *a.g.e.*, C.7, s. 391.

¹⁸⁵ Ateş, *a.g.e.*, s. 142.

barışı onaylar durumunda olduğu hissiyatını vermiştir¹⁸⁶. Tüm bunlara rağmen Ahmet Paşa merkeze danışmadan bu anlaşmayı kabul etmiş ve imzalamıştır. Bunun üzerine I. Mahmut, Tebriz'in Osmanlılarda kalması konusunda ısrarcı olmamış ve anlaşmayı onaylamıştır¹⁸⁷.

10. OSMAN PAŞA'NIN SADRAZAMLIK GÖREVİNDEN AZLI

Topal Osman Paşa, 22 Eylül 1731–12 Mart 1732 günleri arasında 172 gün başka bir ifade ile yaklaşık 6 ay sadrazamlık görevinde kalmıştır. O'nun sadrazamlıktan azli hadisesi 1732 Mart'ında (1144 Ramazan) Hırka-i Şerif ziyaretleri esnasında olmuştur.

1732 Mart'ında Hırka-i Şerif, sarayda halkın ziyaretine açılmıştır¹⁸⁸. 12 Mart 1732 Çarşamba günü padişah I. Mahmut, Hırka-i Şerif'i ziyaret için sadrazam Topal Osman Paşa'yı, şeyhülislamı, büyük vezirleri ve bazı din ve devlet adamlarını saraya davet etmiştir¹⁸⁹. Osman Paşa ve diğer devlet erkânı Sofa Köşkü'nde padişaha hürmetlerini sunmuşlar ve Mukaddes Emanetler Odası'na gidip Hırka-i Şerif'i ziyaret etmişlerdir¹⁹⁰. Ziyaret yapıldıktan sonra Osman Paşa, şeyhülislam ve kıdemli vezirler padişahın huzurunda kalmışlardır. Osman Paşa'nın işaretiyle kıdemli vezirler dışarı çıkmış ve Revan Köşkü'nün önünde saf oluşturmuşlardır.

Adetler gereği silahtar ağa koluna girip kendisini Revan Köşkü'nün çıkışına kadar götürmesi gerekirken Osman Paşa, silahtar ağaya “*Bugün hastalıktan, ihtiyarlıktan, oruçtan bitkinliğim ve rahatsızlığım var, şu yerde bir miktar istirahat edeyim*” diyerek Revan Köşkü'nün kapısı önünde oturdu.

Silahtar ağa padişahın huzuruna çıkmış, ardından geri gelip Topal Osman Paşa'ya “*Şevketli hüinkârımız Sünnet Odası'na gideceklerdir. Kesinlikle bu mahalden geçerler, rahat edemezsiniz buyurun*” deyip birlikte Revan Köşkü'ne girmişlerdir. Padişah, şeyhülislam ile Sünnet Odası'na geçtikten sonra silahtar ağa Topal Osman Paşa'nın yanına gelmiş ve sadaret mührünü kendisinden almıştır. Sonrasında Osman

¹⁸⁶ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 392- 393.

¹⁸⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, K.1, s. 222.

¹⁸⁸ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 393.

¹⁸⁹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 41b.

¹⁹⁰ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 393.

Paşa, Yalı Köşkü tarafında hazır bulundurulan Bostancıbaşı'nın sandalına bindirilip Kadıköy tarafına gönderilmiştir¹⁹¹.

Topal Osman Paşa mührü bırakıp saraydan ayrılırken bütün maiyeti üzgündü. Onların bu halini gören paşa “*Niçin üzülüyorsunuz, ben size bir sadrazamın uzun vakit vazifesinde kalamayacağını söylemişim. Beni endişelendiren tek şey, ne şekilde ayrılacağım idi. Allah'a şükür sakın ve memnun ayrılıyorum*” demiştir¹⁹².

Osman Paşa, malları müsadere edilmeden sadrazamlıktan alınmıştır. Önce Tebriz seraskerliğine getirildiyse de bundan vazgeçilerek Trabzon valiliğine tayin edilmiştir¹⁹³. Topal Osman Paşa'nın yerine sadrazamlığa Tebriz seraskeri meşhur Hekimoğlu Ali Paşa getirilmiştir. Padişah I. Mahmut, Ali Paşa'ya bir hatt-ı hümayun göndererek; Ali Paşa'ya Tebriz ve civarına yanında bulunan vezirlerden birini serasker tayin etmesini emretmiş ve kendisini İstanbul'a davet etmiştir¹⁹⁴. Osman Paşa'dan sadaret mührü alındıktan sonra Defterdar İzzet Ali Paşa padişahın huzuruna çağırılmış ve Hekimoğlu Ali Paşa İstanbul'a gelene kadar sadaret kaymakamlığına bakması istenmiştir¹⁹⁵.

Topal Osman Paşa'nın sadrazamlıktan alınma sebeplerinden biri Ahmet Paşa Barışı ile son zamanlarda ele geçirilen Tebriz, Kirmanşah ve Hemedan gibi şehirlerin Safevilere geri iadesi sonucu ortaya çıkan hoşnutsuzluklardır¹⁹⁶. Sultan I. Mahmut'un, Hacı Beşir Ağa'nın tavsiyelerine uyarak Ahmet Paşa Barışı'ndan vazgeçip İran seferlerine devam etmek istemesi ve sadrazam değişikliğine gitmek istemesi de sebepler arasında sayılabilir¹⁹⁷. Osman Paşa'nın eski kethüdası Çavuşbaşı Süleyman Ağa ve adamlarının rüşvet alması da nedenler arasında gösterilmektedir¹⁹⁸.

¹⁹¹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 41b.

¹⁹² Mesude Çorbacıoğlu, *Topal Osman Paşa*, (Basılmamış Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1965, s. 21.

¹⁹³ Aktepe, “Topal Osman Paşa”, s. 441.

¹⁹⁴ BOA, MD, nr. 138, s. 1, hüküm: 2; bkz: **Ek 2**.

¹⁹⁵ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 41b.

¹⁹⁶ Danişmend, *a.g.e*, s. 23.

¹⁹⁷ Özcan, “Topal Osman Paşa”, s. 245.

¹⁹⁸ Aktepe, “Topal Osman Paşa”, s. 441.

11. TRABZON, TİFLİS VE ERZURUM VALİLİKLERİ

Patrona Halil isyanında bir kısım asiler Trabzon taraflarına firar etmiştir. Bu vilayete firar eden asiler, burada rahat durmayarak taşkınlık çıkartıyorlardı. Buradaki hareketleriyle büyük bir ayaklanma çıkaracakları haberleri İstanbul'a geliyordu. Topal Osman Paşa'nın Trabzon'a tayin olduğu sırada padişah buradaki asileri yok etmeyi ve o civarda düzeni sağlamayı çok istiyordu. Bu konuda Osman Paşa'ya emirler vermiştir.

Osman Paşa ise Trabzon'a vardığında gayret gösterip, o tarafı eşkıyadan tamamen arındıracağına dair söz vermiştir. Osman Paşa, Trabzon'a varır varmaz hemen çalışmalara başlamıştır. İstanbul'dan firar edip Trabzon ve o civardaki halkın huzurunu kaçıran zorbaları cezalandırmış ve bölgeden çıkartmıştır. Böylece Osman Paşa, Trabzon eyaletini asilerden temizlemiştir¹⁹⁹. Topal Osman Paşa, Rumeli'de ve İstanbul'da olduğu gibi Trabzon'da da başarılı bir şekilde isyancıları ortadan kaldırmıştır.

Topal Osman Paşa, 1732 Haziran'ında o sırada vefat eden Tiflis muhafızı Rüstem Paşa'nın yerine Tiflis muhafızlığına tayin olmuştur. 1732 Eylül'üne geldiğinde ise Osman Paşa, Erzurum valiliğine getirilmiştir²⁰⁰. Erzurum valisi Topal Osman Paşa, Erzurum'da sabit kalmak üzere İran seferleri için Van ve Tiflis taraflarına nakledilecek top ve askerlerin gönderilmesine yardım edecekti. Osman Paşa, Revan seraskeri İbrahim Paşa ile ortak hareket ederek bu eyaletlere kuvvet ve mühimmat gönderilmesini sağladı²⁰¹. Osman Paşa İran seraskeri olana kadar Erzurum valiliği görevinde kalmıştır.

¹⁹⁹ Çorbacıoğlu, *a.g.t.*, s. 23.

²⁰⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.4, K.2, s. 323-324.

²⁰¹ Çorbacıoğlu, *a.g.t.*, s. 23.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-İRAN SAVAŞLARI VE TOPAL OSMAN PAŞA

Osmanlı Devleti'nin Ekim 1722'de İran'a savaş ilan etmesiyle, yapılan askeri harekâtlar ile batı İran'daki Hemedan, Tebriz, Kirmanşah gibi birçok önemli şehir Osmanlıların eline geçmiştir. Kafkaslarda ise Tiflis ve Revan'ı ele geçiren Osmanlı Devleti, Bakü'nün Rusların eline geçmesine engel olamamıştır. Osmanlıların doğuda İran üzerine yaptığı askeri harekâtları devam ederken, İran topraklarının paylaşımı üzerine Osmanlı Devleti, Ruslar ile 24 Haziran 1724'te İstanbul Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Aras ile Kür nehirlerinin birleştiği noktadan kuzeye doğru, Hazar denizi sahili boyunca uzanan topraklar yani Derbend, Bakü ve Şirvan'ın bir kısmı Ruslara kalıyordu. Aras ile Kür nehirlerinin birleştiği noktadan güneye Hemedan'a doğru çekilecek hatta kalan batı İran toprakları ise Osmanlılarda kalacaktır²⁰².

İran şahı olan II. Tahmasb (1704-1740), 1724 İstanbul Antlaşması'nın Osmanlıları ilgilendiren kısımlarını tanımamış ve batı İran'da Osmanlılara bırakılan toprakları geri almak istemiştir²⁰³. II. Tahmasb'ın hizmetinde bulunan Nadir Bey, 1730 yılında Osmanlıların elinde bulunan Nihavend, Hemedan, Kirmanşah ve Tebriz şehirlerini ele geçirmiştir. Nadir Bey, Tebriz'i ele geçirdikten sonra Nahcivan ve Revan'a doğru yeni bir sefere çıkacak iken, Horasan'da çıkan bir isyanın haberini alması üzerine isyanı bastırmak için Horasan'a hareket etmiştir²⁰⁴. Nadir Bey, 1688 yılında doğmuş ve Afşar Türklerindedir. Nadir Bey, Şah II. Tahmasb'ın hizmetine girince Tahmasb Kulu Han unvanını almıştır. Nadir Bey, gençlik yıllarından itibaren birçok savaşa katılmış, hayatı başarılı savaşlarla geçmiş bir komutan ve devlet adamıdır²⁰⁵.

1731 yılında II. Tahmasb, Hemedan yakınlarındaki Kurican mevkiinde Bağdat valisi Ahmet Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa ile yaptığı savaşta ağır bir yenilgi alarak kaçmıştır. Kurican zaferinden sonra Osmanlılar tekrar Hemedan ve Tebriz'i ele geçirmişlerdir. II. Tahmasb, Ahmet Paşa'ya bir elçi göndererek barış yapılmasını

²⁰² Ateş, *a.g.e.*, s. 87-90.

²⁰³ Aktepe, *Osmanlı – İran Münasebetleri*, s. 32.

²⁰⁴ Ateş, *a.g.e.*, s. 130-134.

²⁰⁵ Vladimir Minorsky, "Nadir", *İA*, C.9, MEB, İstanbul 1998, s. 21.

istemiştir. Şubat 1732’de imzalanan Ahmet Paşa Barışı’na göre Azerbaycan tarafında Aras Nehri, Irak tarafında ise Derne sınır olmak üzere, kuzeyde Nahcivan, Revan, Gence, Tiflis, Şirvan, Şemahi, Kartli vs. şehirler Osmanlılara bırakılıyorken, Tebriz, Kirmanşah, Hemedan, Luristan, Erdelan vs. şehirler Safevilere verilmiştir²⁰⁶.

İran’da Ahmet Paşa Barışı’nın imzalandığını duyan Tahmasb Kulu Han bu anlaşmanın şartlarından memnun kalmamıştır. Hemen İsfahan üzerine hareket etmiş ve Şah II. Tahmasb’ı tahttan indirdikten sonra Horasan’a gönderip hapsedirmiştir. Yerine II. Tahmasb’ın çocuk yaşta olan oğlu III. Abbas’ı getirterek kendisini şah vekili olarak göstermiş ve devletin tüm yönetimini ele geçirmiştir²⁰⁷. Bundan sonra Nadir Şah adıyla anılacaktır. İran’da yönetimi tamamen ele geçiren Nadir Şah, bütün dikkatini Osmanlı Devleti tarafına yöneltmiştir.

1. NADİR ŞAH’IN BAĞDAT’I KUŞATMASI

Osmanlılara karşı sefere çıkma düşüncesinde olan Nadir Şah, 6 Ekim 1732’de Osmanlılara karşı savaş ilan etti. Bu esnada Ruslarla da mücadele halinde olan Nadir Şah, Ruslarla bir barış anlaşması yaparak; Osmanlılar ile savaşa başlamadan önce sınırlarını güvence altına aldı. Bu anlaşmayla Rus orduları, Osmanlı savaşı bitene kadar Kafkasya’nın gerisinde kalacaktı²⁰⁸. İran’da bütün gücü elinde toplayan Nadir Şah, Osmanlı Devletine karşı hemen harekete geçememiştir. Çünkü İran içinde, o sırada bazı gruplar isyan çıkarmış bulunmaktaydı. Nadir Şah, Luristan bölgesinde isyan eden Bahtiyari kabilesini ve Molayer bölgesindeki Zendleri cezalandırmış ve isyanı bastırmıştır. Böylelikle Osmanlılar üzerine sefere çıkmasına mani olacak tüm engelleri ortadan kaldıran Nadir Şah, Osmanlı topraklarına doğru harekete geçmiştir. Nadir Şah öncelikle Kirmanşah şehri üzerine yürümüş ve İran taraftarı olan Kirmanşah halkı Osmanlı askerlerine ihanet ederek kapıları açmıştır. Bunun sonucunda Nadir Şah, Kasım 1732’de Kirmanşah’ı direnişsiz ele geçirmiştir²⁰⁹.

Nadir Şah’ın aklında Bağdat şehrini ele geçirmek vardı. Dicle Nehri’nin her iki yakası üzerine oturmuş olan Bağdat şehri, Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur

²⁰⁶ Ateş, *a.g.e.*, s. 141-142.

²⁰⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s. 23.

²⁰⁸ Jorga, *a.g.e.*, s. 343.

²⁰⁹ Ateş, *a.g.e.*, s. 150-151.

tarafından kurulmuştur²¹⁰. Jeo-stratejik ve jeopolitik önemi olan Bağdat şehri²¹¹ Osmanlılar ile İran yönetimleri arasında epeyce mücadelelere neden olmuştur. 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Safeviler'in elinden alınan Bağdat şehri, 1623 yılında Şah Abbas tarafından tekrar Safevi yönetimi altına girmiştir. 1638 yılına gelindiğinde ise Osmanlı padişahı IV. Murat tarafından Bağdat tekrar Safeviler'den geri alınmıştır. 1704 yılında Bağdat'ın valiliğine getirilen Eyüplü Hasan Paşa ve Hasan Paşa'nın ölümüyle vali olacak oğlu Ahmet Paşa Bağdat'ı uzun süre İranlılara karşı başarıyla müdafaa etmişlerdir²¹².

Nadir Şah'ın Bağdat'a yönelmesinin sebepleri şunlardır: Irak bölgesinde bulunan Bağdat, Musul vs. şehirlerden geçen ve denize ulaşan, oradan da Avrupa'ya uzanan ticaret yollarını ele geçirerek Akdeniz'e ulaşmak. Buna bağlı olarak Osmanlı Devleti ile İran arasındaki ticarete mühim bir konuma sahip olan Hac ticaret yollarını kontrol altına alma düşüncesi de sebepler arasında sayılabilir. Ayrıca Nadir Şah, Bağdat ve çevresini ele geçirirse Şiiilerin kutsal saydığı Kerbela, Necef vs. gibi şehirlere de sahip olabilecektir²¹³.

Nadir'in, şah vekili sıfatıyla İran'da iktidarı ele geçirmesi, Bağdat valisi Ahmet Paşa'ya tehdit mektupları göndermesi ve Nadir'in Kirmanşah'da belirmesi Osmanlı Devleti'ni endişeye düşürmüştür. Bu durumu Osmanlı Hükümeti, Bağdat için bir tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle İstanbul Hükümeti hudut beylerinin Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın emrinde toplanmaları için emirler göndermiştir²¹⁴.

1.1. NADİR ŞAH'IN BAĞDAT'A HAREKETİ VE OSMANLILAR İLE BAZI MÜCADELELERİ

Nadir Şah, Bağdat seferi için Kirmanşah'da hazırlıklarını başlatmış; askerini, zahiresini ve cephanesini burada toplayarak hazırlıklarını tamamlamıştır²¹⁵. 10 Aralık 1732 günü Nadir Şah ordusuyla birlikte Kirmanşah'tan hareket etmiştir. Nadir Şah

²¹⁰ Abdülaziz Ed-Duri, "Bağdat", *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s. 425

²¹¹ Ateş, *a.g.e.*, s. 151.

²¹² Yusuf Halaçoğlu, "Bağdat–Osmanlı Dönemi", *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s. 433-434.

²¹³ Ateş, *a.g.e.*, s. 152.

²¹⁴ Ali Djafar Pour, *Nadir Şah Devrinde Osmanlı–İran Münasebetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1977, s. 90-91.

²¹⁵ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e.*, vrk. 51a.

ve ordusu Kirmanşah'tan Mahi-Deşt denilen yere gelerek burada ikamet etmişlerdir. Çünkü Bağdat valisi Ahmet Paşa tarafından; Derne beyi Ahmet Paşa, Kirmanşah ile Bağdat arasında bulunan Zehab kalesinin güvenliği ve muhafazası için görevlendirilmiştir. Zehab kalesi, Kirmanşah'a altı saat mesafede olup diğer Osmanlı beyleri ve askerleri de buranın muhafazasında bulunuyorlardı. Nadir, bu haberi aldığı anda bütün tophane, mühimmatını ve ordusunu Mahi-Deşt'te bırakıp, geride bıraktıklarına “*Arkamızdan acele yetişin*” diyerek bir grup askerini yanına almış ve hızla Zehab tarafına hareket etmiştir.

Nadir Şah, Zehab'a bir gece baskını yapma düşüncesindedir, bu yüzden ağırlıklarını geride bırakıp hızlıca hareket etmek istemiştir. Kened denilen yere geldiklerinde öğrendiler ki,²¹⁶ Ahmet Paşa, Derne, Mendelcin, Bedre ve Cesan geçitlerini eyalet süvarileri ve Baban, Harir, Zengene ve Karadağ Kürt beylerinin birlikleriyle tutturmuştu²¹⁷. Bahsi geçen Osmanlı birlikleri; bu geçit ve köprülere tüfekli birliklerden oluşan karakollar kurmuşlardır²¹⁸. Nadir Şah bunun üzerine etrafa asker göndermiş ve askerlerinden civarı araştırmalarını istemiştir. Fakat ne sağdan ne de soldan geçilemeyeceğini anlayınca yönlerini güney tarafına çevirmişlerdir.

Nadir Şah ve birlikleri güney taraflarında bulunan Gevurkiran adında yüksek bir dağa yönelmişlerdir. Nadir, bu dağın aşılamayacağını belirtenlerin itirazlarını dinlemeden askerinin önüne düşerek bu engebeli dağı gün batımında askeriyle birlikte geçmiştir. Nadir Şah, dağdan düzlüğe indiklerinde askerlerini düzenlemiştir. Nadir kuvvetleri, gece karanlığında gidecekleri yolu bilmediklerinden gidiş yolunu araştırmışlardır. Nadir Şah, yolu bularak yorgun ve uykusuz askeriyle sabah güneşin doğmasına yakın vakitte Zehab kalesi yakınlarına varmıştır. Sabah namazı vaktinden sonra askerinin azlığına çokluğuna bakmadan, yol üzerinde kendisine katılan askeriyle Zehab kalesi üzerine şafak baskını yapmıştır. Osmanlı askerini uykusunda yakalayan Nadir Şah'ın ordusu, yaptığı baskınla çoğu Osmanlı askerini şehit etmiştir.

Nadir Şah ve ordusu, bu baskınla Zehab'taki Derne beyi Ahmet Paşa'yı ve Maraş, Diyarbakır eyaletleri beylerini, Baban, Harir, Zengene ve Karadağ Kürt beylerini canlı olarak yakalayıp esir etmişlerdir. Pek çok malı da ele

²¹⁶ Mirza Mehdi Han Esterabadi, *Tarih-i Nadir Şah*, (Osmanlıcaya çev: Karşlı Hacibi), Esad Efendi Ktb., nr. 2179, vrk. 115b.

²¹⁷ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 405-406.

²¹⁸ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 51b.

geçirmişlerdir²¹⁹. Bu baskında Nadir Şah'ın ordusu 14.000 kişilik bir kuvvetten oluşuyordu²²⁰. Nadir'in bir gecede aşığı yolu, Mahi-Deşt'te bıraktığı ordusu beş günün sonunda geçerek bütün ağırlıklarla Nadir'in yanına ulaştılar.

Nadir Şah, Zehab kalesinin etrafına sağlam tabyalar tertip ettirip burayı güçlendirmeye çalışmıştır²²¹. Nadir Şah, Zehab kalesindeyken Tebriz naibi Köse Ahmetlü Lutf Ali Bey'e, Azerbaycan askerleriyle hareket edip Erdelan ve Hemedan askerlerini de alıp Karaçulan yoluyla orduya ulaşmaları haberini göndermiştir²²².

Nadir Şah, ordusuyla birlikte 19 Aralık 1732 Cuma günü Zehab'tan hareket etmiştir. Zehab kalesinin muhafazası için yeterli derecede asker bırakmıştır. Atlı askerlerini alarak Bağdat'a doğru ilerlemiştir. Nadir, Bağdat kalesinin sağlamlığını ve istihkamını bildiği için önce Bağdat'ın etrafını yağmalama düşüncesindedir. Çünkü Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın kaleyi sağlamlaştırarak bütün önlemleri alacağını ve kalenin içine çekileceğini bilmektedir. Nadir Şah ve ordusu Bağdat'a doğru ilerlerken Kale-i Ali Bey yolundan Kerkük tarafına hareket edecektir. Nadir, böyle yaparak Ahmet Paşa'nın buna engel olmak için kaleden dışarı çıkacağını planlamıştır.

Nadir Şah ordusuyla birlikte Belkede geçidi üzerinden Diyale Nehri'ni geçerken birçok at ve askeri suda boğulmuştur. Nadir Şah, diğer askerlerine sudan geçmeyi yasaklamış ve yarım fersah²²³ yukarıda tehlikesi olmayan bir geçit bularak ordusunun emniyetli bir şekilde nehri geçmelerini sağlamıştır. Nehri geçtikten sonra Nadir Şah, Derne'ye gelerek burada ikamet etmiştir²²⁴. Nadir Şah, hem Ahmet Paşa'yı Bağdat'tan çıkarmak için hem de Bağdat'ı kuşatırken kuzeyden Osmanlı saldırılarını önlemek için ordusunu ikiye bölüp bir grubunu Kerkük'e, bir grubunu da Kerkük ile Zap Suyu arasında bulunan Erbil'e göndermeyi planlamıştır.

Nadir Şah, bu düşünceyle Bağdat ile Kerkük'ün ortasındaki Tuzhurmatı denilen yere gelip buraya yerleşmiş ve ağırlıkları ile çadırlarını burada bırakmıştır²²⁵.

²¹⁹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 116a.

²²⁰ Pour, *a.g.e.*, s. 91.

²²¹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 116a.

²²² Pour, *a.g.e.*, s. 92.

²²³ Fersah: Dört saatlik veya 5000 metrelik mesafeye denk olan bir yol ölçüsüdür. Bkz; Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317, s. 989.

²²⁴ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 116a.

²²⁵ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e.*, vrk. 51b.

Nadir Şah, ordusundan 9.000 asker seçmiş ve bu askerleri bölük bölük dizerek her bölüğü bir tarafa yağmaya göndermiştir²²⁶. Kendisi de 7.000 süvari ile 27 Aralık 1732 Cumartesi günü Kerkük üzerine hücum etmiştir. Bunun üzerine Kerkük'te kale içerisine çekilen Osmanlı askeri, Nadir Şah'ın kuvvetlerine karşı şiddetli bir direniş göstermiştir. 3 saat süren kuşatma esnasında Nadir Şah'ın kuvvetleri geri püskürtülmüştür. Nadir Şah mağlup bir şekilde Tuzhurmatı'ya geri dönmüştür²²⁷. Erbil kalesi üzerine giden Nadir Şah kuvvetleri, Erbil kalesini ele geçirmiştir²²⁸.

Nadir Şah, Tuzhurmatı'ya döndükten sonra, önceden etrafa dağıttığı yağmacı bölükler; çoğu Osmanlı halkını kılıçtan geçirmiş, bazılarını canlı olarak esir almış ve bu halkın mallarını yağmalayarak orduya katılmışlardır. Nadir Şah, Kerkük'e sekiz fersah yakınlıkta olan bir yerde oturan ve orayı yurt edinen Bayat taifesinden 2.000 haneyi göç ettirerek Nişabur'a göndermiştir²²⁹. Nadir Şah Tuzhurmatı'da 7.000 asker seçerek onları tekrardan Kerkük kalesini kuşatmaya göndermiştir.

Nadir Şah, Karatepe yoluyla Bağdat tarafına hareket etmiştir. Karatepe'de Tebriz naibi Lutf Ali Bey 6.000 Azerbaycan askeriyle ve 2.000 Erdelan askeriyle orduya katılmıştır²³⁰. Nadir Şah, ordusuyla birlikte 8 Ocak 1733 Cuma günü Bağdat'a on sekiz saat uzaklığı olan Adana Köprüsü denilen taş köprüden geçmiştir. Nadir Şah'ın ileri karakol kuvvetleri, bu köprüye iki fersah uzaklıkta o civarın muhafazasıyla görevli Osmanlı askerini görmüş ve bunu Nadir'e haber vermişlerdir. Nadir Şah hemen o tarafa 2.000 çarhacı²³¹ göndermiştir. Kendisi de ordusuyla süratle arkalarından hareket etmiştir. Nadir'in mücadeleye giriştiği bu Osmanlı kuvveti; Ahmet Paşa tarafından o civarın muhafazasına yollanılmış 12.000 kişilik kuvvetiyle Diyarbakır Alaybeyi Abdülfettah Bey'in ordusudur.

Bu muharebe sonunda Osmanlı ordusundaki çoğu alay beyi ve asker şehit edilmiş, Abdülfettah Bey ise canlı olarak ele geçirilmiştir²³². Bu bozgun haberini alan Bağdat valisi Ahmet Paşa, Dicle Nehri'nin batı tarafında bazı tedbirler almıştır.

²²⁶ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 116b.

²²⁷ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e.*, vrk. 51b.

²²⁸ Ateş, *a.g.e.*, s. 153.

²²⁹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 116b.

²³⁰ Pour, *a.g.e.*, s. 92.

²³¹ Çarhacı: Yürüyüş halindeki ordunun öncü birliklerini oluşturan seçkin kuvvetlerdir. Bkz; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, MEB, İstanbul 1993, s. 326.

²³² Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 116b.

Dikkati elden bırakmamak için Kuşlar kalesinden Tikrit'e kadar Dicle Nehri'ne göz kulak olmak için buralara kısım kısım karakol kuvvetleri tayin etmiştir.

Nadir Şah, 12 Ocak 1732 Pazartesi gecesini on binden fazla Acem süvarisi ile Dicle Nehri üzerinden, doğu tarafında olan Samarra kasabası civarına geçmiştir²³³. Nadir Şah, ordusuna Rabat Han menzilineyken Bağdat'a 13 fersah uzaklıktaki Yenice'de istirahat etmelerini emretmiştir. Kendisi de bir grup askeriyle Bağdat taraflarına yağma ve talan için akın etmiştir. Nadir, Bağdat kalesine 1 fersah mahalde Osmanlı ileri karakol kuvvetleriyle karşılaşmış ve bu Osmanlı askerlerini şehit etmiştir. Ardından Nadir, Dicle kenarında karşıya geçtiklerini gördüğü bir Arap topluluğunu esir almış ve mallarını yağma etmiştir²³⁴.

Nadir Şah'ın on binden fazla askeriyle Dicle'yi geçmesi Bağdat için tehlike oluşturmuştur²³⁵. Bu tehlikeden dolayı Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın emriyle; Rakka valisi vezir Ahmet Paşa piyade taburlarıyla, Diyarbakır valisi vezir Mustafa Paşa kuvvetleriyle, Halep kethüdasının piyadeleri ve 10 kıta Şahi topu ile Nadir'in kuvvetlerini karşılamak için geçebilecekleri noktalarda hazır bekliyorlardı²³⁶.

Bu sırada Kürt beylerinden Baban sancağı mutasarrıfı Halit Paşa'nın 1.000 atlısı ile Sovukbulak sancağı mutasarrıfı Ali Rıza Bey'in 500 atlısı ve o civarda olan İmam-ı Azam ahalisi ile diğer köy halkı Bağdat şehrine girmiştir. Bu askerler Nadir'in geçeceği yolları kapamışlardı. Nadir ise gece karanlığında Bağdat civarını yağma ve talan edip Yenice'ye doğru hareket ederken bu gruba denk gelmiş ve ansızın kuvvetleriyle üzerlerine hücum etmiştir. Osmanlı askerleri bu ani baskın karşısında Bağdat tarafına kaçmıştır. Nadir, ordusundan 3.000 askeri firar edenlerin üzerine göndermiş ve bunların etrafını çevirmiştir. Osmanlı askerlerinin çoğu şehit edilmiş, bazıları da esir alınmıştır. Köy sancağı valisi Mehmet Paşa canlı olarak ele geçirilmiştir. Yukarıda bahsi geçen kişiler ise kaçarak Bağdat'a sığınabilenlerdir²³⁷.

Nadir Şah'ın, ordusu Yenice denilen köy kazasına gelmiş ve yağma edilmiş malları askerler arasında paylaşmıştır. Ertesi gün Yenice'den hareket etmişler ve Ocak 1733 ortalarında Bağdat kalesinin karşısında Bağdat'a 2 fersah mahalde Seyran

²³³ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 51b.

²³⁴ Mirza Mehdi Han, *a.g.e*, vrk. 117a.

²³⁵ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 406.

²³⁶ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 51b.

²³⁷ Mirza Mehdi Han, *a.g.e*, vrk. 117a.

Tepesi olarak bilinen mekana ulaşmışlardır. Bu mekanda çadır kurup etrafı araştırmışlardır. Dicle Nehri'ni geçerek iki taraftan Bağdat'ı sıkıştırmak amacıyla top ve mühimmatı Dicle kenarında olan Başdolap yoluna nakletmeye başladılar²³⁸.

O sıralarda ilginç bir olay yaşanmıştır. Nadir Şah'ın Osmanlı karakollarını basarak Köy sancağı mutasarrıfı Mehmet Paşa'yı esir alıp ve çoğunu öldürdüğü sırada Afşarlı bir Kızılbaş askeri, bir Osmanlı askerini şehit edip kafasını kesmiş ve eyerine bağlamıştır. Bu sırada ordudan geride kalmıştır. Orduyu ararken gece vakti çölde yolunu iyice karıştırmış ve sabah üzeri kendisini Bağdat kalesinin önünde bulmuştur. Osmanlı askerlerinden kaçamayacağını bildiğinden hileye başvurmuştur. Şehidin başını gizleyip, kale muhafızlarına seslenmiştir: *“Elçiyim. Nadir Şah'ın hizmetinden gelmişim ve paşaya haberlerim var”*. Muhafızlar askeri içeri alıp Ahmet Paşa ile buluşturmuştur.

Paşaya: *“Nadir Şah buyurdular ki nice günlerdir bu havalide dolaşırız. Er ise meydana gelsin cenk edelim. Takdir olunan ne ise gerçekleşsin ve yahut kaleyi bizlere teslim eylesin”* demiştir. Ahmet Paşa ise: *“Kale padişahındır. Benim değil ki teslim edeyim. Ve çıkıp karşılaşmaya ve muharebeye de memur değilim. Sonunda kale üzerine ilerlerse savunmaya gayretle çalışırız. Ve eğer sabreylese şevketli hünkar hazretlerinden ne güne emir ve ferman ulaşırsa ona göre hareket ederiz”* demiştir. Bu konuşmadan sonra Kızılbaş askerini birkaç yeniçeri eşliğinde ordusuna yollamışlardır²³⁹.

Nadir Şah, önceden Adana Köprüsü civarındaki muharebede esir aldığı Diyarbakır alaybeyi Abdülfettah Bey'i esirlikten salıvererek, barış teklifini iletmek üzere O'nu Bağdat'a göndermiştir²⁴⁰. Bağdat valisi Ahmet Paşa bu barış teklifine karşılık *“Bir elinde barış kalemi ve bir elinde savaş kılıcı. Hangisi talep edilir ise yoktur esirgemem vesselam”* anlamını içeren bir cevapname göndermiş ve Nadir Şah'ın isteklerini reddetmiştir. Ayrıca tüm bu olaylar neticesinde Ahmet Paşa birden fazla mektup ile Bağdat'ın kuşatıldığını İstanbul'a bildirmiştir. Padişahın sarayında bu mesele görüşülmüş ve eski sadrazam, şimdi ise Erzurum eyaleti valisi Topal

²³⁸ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 52a.

²³⁹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e*, vrk. 117b.

²⁴⁰ Hammer, *a.g.e*, C.7, s. 407.

Osman Paşa serasker tayin edilmiştir. Bir an önce Musul tarafına yola çıkması padişah tarafından karar verilmiştir²⁴¹.

1.2. NADİR ŞAH'IN BAĞDAT'IN ETRAFINDAKİ FAALİYETLERİ VE BAĞDAT KUŞATMASININ BAŞLAMASI

Ocak 1733'te Nadir Şah, bir kısım askerini İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin kabrini korumak için görevlendirmiştir²⁴². Çünkü kale ahalisi Nadir'in Bağdat üzerine geldiği haberini alınca etraftaki bütün mahsulatı kale içine nakletmiştir. Etrafta hiçbir yiyeceğin olmamasından dolayı Nadir Şah, ayak takımının bir edepsizlik yapabileceği ihtimalini göz önünde tutmuş ve kabrin etrafına asker yerleştirmiştir²⁴³. Bu yiyecek sıkıntısını çözmeye için Nadir Şah askerlerine “*Orduda ne kadar at, katır, deve gibi binek ve yük hayvanı var ise götürüp Tuzhurmatı, Zehab ve Mendelic'ten yiyecek ve zahire yükletip orduya nakletsinler*” diye emirler vermiştir.

Nadir Şah, Dicle'nin kale tarafında da birkaç siper düzenlemek istemiştir. Gemilerin hepsi Osmanlı zaptında olduğundan karşıya geçemiyorlardı. Bağdat'ın etrafını iyice araştırıp birkaç sandal ele geçirmişlerdir. Askerlerinden bir grubunu o sandallara bindirmiş ve öte yakaya geçirmiştir. Onlar karşıya geçtikten sonra siper hazırlarken kale ahalisi onlara top ve tüfek ateşinde bulunmuştur. Kaledekiler bu atışlar sonucu 30-40 Acem askerini öldürmüşlerdir. Geriye kalan Kızılbaş askerleri sandallara binip kendilerini ve cesetlerini karşı sahile geri çıkarmıştır.

Bu olaydan sonra Bağdat valisi Ahmet Paşa tarafından, Urfâ valisi Ahmet Paşa ve Kara Mustafa Paşa bir bölük Osmanlı askeri ile Bağdat'tan çıkıp suyun öte tarafında, Nadir Şah'ın ordusu karşısında siperler ve metrisler meydana getirmek için görevlendirilmiştir. Onlar bu görev için hareket etmişken bu durumu haber alan Nadir Şah kafasında bir plan tasarlamıştır. Osmanlı askerinin haberi olmadan arkalarından dolaşıp ansızın üzerlerine çöküp onlara engel olmak istiyordu. Bunun için de gece vakti köprü mühimmatı ile bir boğazda iki taraftan demir kazıklar çakıp

²⁴¹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 52a-52b.

²⁴² Ateş, *a.g.e*, s. 154.

²⁴³ Mirza Mehdi Han, *a.g.e*, vrk. 118a.

ve su içinden ip gerip harp ilmi yoluyla bir köprü düzenleyip; at, katır, deve ile kolay yoldan o su içinde olan köprüden geçmeyi planlamıştır.

Nadir Şah'ın emriyle derhal el çabukluğuyla ahşap ustaları hurma ağaçlarını kesmiş ve bu tahta parçalarını 12.000 askerine taşıtarak Bağdat'a 10 fersah uzaklıkta olan Nehr-i Van civarına ulaştırmıştır²⁴⁴. Hizmetinde bulunan ve yanında getirdiği Avusturyalı mühendislerin yardımıyla²⁴⁵ suyun iki tarafında sağlam ve büyük direkler ve destekler çakıp, zincir ve kalın halatları gerip direklere bağlamışlardır. Tahtaları üzerine dizmiş ve tulumlar şişirip tahtaların altına bağlamışlardır²⁴⁶. Köprünün yapımı tamamlandıktan sonra Nadir Şah 2.500 askeriyle bu köprünün üstünden geçmiştir. Ertesi gün 1.500 asker daha köprüden geçmiştir²⁴⁷.

Nadir Şah, paşalara baskın yapmak düşüncesiyle o gece sabaha kadar ilerlemiştir. Osmanlı paşaları ise ordularıyla yolların bozukluğu sebebiyle güneşin doğması vaktinde Bağdat'a 6 fersah mahalde olan Yenice kalesinin karşısına ulaşmıştır. Bu sırada Nadir'in ileri kuvvetleri, Osmanlı ileri kuvvetleriyle karşılaşmış olup mücadeleye tutuşmuşlardır. Bu durumu haber alan paşalar ağırlıklarını ve çadırlarını orada bırakarak süratle Bağdat kalesine doğru ilerlemiştir. Bu durumda akımın faydasız olacağını anlayan Nadir Şah, takibi bırakıp o gün o yerde ordusuyla istirahat etmiştir. Akşam vakti bulunduğu yerden hareket eden Nadir Şah, Bağdat'a doğru ilerlemeye başlamıştır.

Nadir Şah ve ordusu 17 Şubat 1733 Salı günü sabah üzeri Mescid-i Berasa civarına ulaşmıştır. Bu civarda yollar engebeli olduğundan güçlüklerle ilerlemişlerdir. Nadir Şah, burada askerlerini 7 tabura bölmüştür²⁴⁸. Nadir Şah'ın Bağdat üzerine yürüdüğünü haber alan Ahmet Paşa, Rakka valisi Ahmet Paşa'yı tekrar Nadir'in üzerine göndermiştir²⁴⁹.

Bağdat önlerinde Osmanlı kuvvetleriyle mücadeleye girişen Nadir Şah, Karaçorlu Kürtlerini, Türkmen taifesini, ve Afgan kuvvetlerini sıra sıra Osmanlı kuvvetleri üzerine hücumla yollamıştır. Osmanlı birliklerinin yoğun tüfek atışı

²⁴⁴ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 118b.

²⁴⁵ Pour, *a.g.e.*, s. 93.

²⁴⁶ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 118b.

²⁴⁷ Laurence Lockhart, *Nadir Shah*, Lahore 1976, s. 67.

²⁴⁸ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 119a.

²⁴⁹ Ateş, *a.g.e.*, s. 154.

karşısında Nadir'in kuvvetleri ilerleyemiyordu. Bu sırada kale içinden büyük bir kuvvet, ani bir çıkış yaparak, ilerlemeye çalışan Nadir ordusunu geri püskürttü. Nadir ordusu bu hücum karşısında büyük bir korkuya kapıldı²⁵⁰. Rakka valisi Ahmet Paşa hücumu kalkan askerini yeniden düzene sokup saflarını dizdirdi.

Nadir Şah, Kızılbaş ordusunu tekrar hücumu yolladı. Bir hamleyle hücumu başladıklarında Osmanlı tarafında tekrar top ve tüfek atışları başladı. Yoğun top ve tüfek ateşi karşısında bu Kızılbaş bölüğü de geri püskürtüldü. Nadir Şah askerini kısım kısım ileri sürdükçe, askerleri tüfek ateşine direnemeyip geri dönüyordu. Osmanlı askerinin sayıları fazla, güçleri yerinde, mühimmatları hazır idi. Nadir ordusu ise uzak mesafeden gelmiş; yorgun, uykusuz ve bitkin düşmüşlerdi.

Nadir bu olumsuz durumu fark ettiğinde fırka fırka askeri dolaşarak gönüllerini almaya çalışıyordu. *“Sabreyleyin benim yiğit aslanlarım, başlangıçta mağlup olana sonrasında galip gelmek yaraşır. Kahredip galip gelme akıbeti bizindir”* deyip askerini yüreklendirmeye çalışıyordu. Nadir Şah'ın ordusunun bir tarafı nehir, bir tarafı da Osmanlı ordusu ile çevriliydi. Askerler hiçbir taraftan kaçmaya yer olmadığını gördüğünden nasihatleri dinlemeyip savaşmaya gayret etmiyorlardı.

Nadir Şah bu olaylardan dolayı üzüntüye kapılmış ve ne yapacağını bilememişti. Kendini alçaltarak tek tek askerlerine *“Eğer bozguna uğradığımız ortaya çıkarsa hepimizi kılıçtan geçirirler. Şu kadar ki bir kişi bile sahilden çıkıp kurtulacağını düşünemez”* diyordu. Bundan hemen sonra birkaç kilometre uzaklıktan bir asker topluluğu görünmüş olup;²⁵¹ bunlar ertesi gün köprüyü geçen 1.500 kişilik Kızılbaş kuvvetiydi²⁵². Bunu gören Nadir ordusunun morali yerine gelmiştir. Bir taraftan yeni gelen asker bölüğü, diğer taraftan Afgan taifesi ve Nadir Şah da ordu halkıyla hamleyle kalkıp Osmanlılar üzerine üç koldan süratle hücum etmiştir²⁵³.

Osmanlı askerleri iyice yerleşemediklerinden dolayı hücumu kalkan Kızılbaşlardan yüzlerini geri çevirip kaleye doğru kaçmaya başladılar. Özellikle ordunun merkezinde ve içinde olan yeniçeri taifesinin çarpışmak yerine firara karar

²⁵⁰ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 119a.

²⁵¹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 119a-119b.

²⁵² Pour, *a.g.e.*, s. 93.

²⁵³ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 119b-120a.

vermeleri diğerk asker gruplarının da kaçmasına neden olmuştur. Savaşı idare eden paşaların yanında bekleyen askerler bile firar etmiştir. Nadir Şah'ın ordusu kaleye kaçanları takip ederek birçok Osmanlı askerini şehit etmiştir.

Osmanlılar kaleye girince Kızılbaşlar geriye dönüp Osmanlı ordugâhında bulunan tophane, mühimmat ve geriye kalan ne varsa tamamına el koydular. Bağdat kalesinden Dicle köprüsüne kadar olan yerleri zapt ettiler²⁵⁴. Bu galibiyet; Nadir Şah'ın Dicle'nin batı yakasına hakim olarak, Bağdat'taki kuşatmayı şiddetlendirmesine neden olmuştur²⁵⁵. Nadir Şah, Kerbela, Hille ve Necef gibi kasabaların zapt edilmesi için bölük bölük askerler tayin etmiştir. Her bir grup tayin olduğu kasabayı kolaylıkla zapt ederek, Bağdat kalesi dışında etrafta bulunan köy ve kasabaların çoğunu ele geçirmiştir²⁵⁶. Bu kasabaların ele geçirilmesiyle Bağdat hem karadan hem de nehir tarafından kuşatılmış oldu²⁵⁷. Böylelikle Bağdat'ın çevre ile bağlantısı kesilmiş oluyordu²⁵⁸.

Bundan sonra Nadir Şah askerlerine “*İmam Kazım zaviyesi hizasında bir köprü düzenleyin; asker kolay yolla geçip gitsin*” diyerek emir vermiştir. Nadir Şah'ın ordusu Seyrantepe'den hareket ederek İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin kabrinin yakınında çadırlarını kurmuştur. Hekke ve Remahiyye tarafından birçok kayık getirip, sağlam bir köprü yaptılar. Bağdat'ın batısının aşağı tarafında sağlam bir kulecik inşa ettiler. Güney tarafında, batı tarafında ve Dicle kenarında da sağlam kaleler inşa ettiler. Her birinin korunması için yeterli miktarda tüfekçi tayin ettiler. Bağdat'ın kuzey tarafında yine Dicle kenarında bir kale daha bina etmişler ve muhafazasına bir bölük tüfekçi tayin etmişlerdir. Nadir Şah'ın birlikleri büyük ve küçük gemiler inşa etmiştir. İçlerini tüfekler ile doldurup Dicle'nin ortasından da Bağdat halkının yollarını kapamışlardır. Nadir kuvvetleri Osmanlıların, Basra tarafından ve diğer yerlerden de hareket etme ümitlerini kırmışlardır²⁵⁹.

Bağdat'ın etrafını çevreleyip tamamıyla kaleyi kuşatan Nadir Şah'ın kaleyi ele geçirmek için gerekli büyük kuşatma topları yoktu. Çünkü şehir ve kalelere ani

²⁵⁴ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 120a.

²⁵⁵ Pour, *a.g.e.*, s. 93.

²⁵⁶ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 120a.

²⁵⁷ Hammer, *a.g.e.*, C.7, s. 408.

²⁵⁸ Ateş, *a.g.e.*, s. 155.

²⁵⁹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 120b.

hızlı hücumlarda bulunduğu için yanında büyük topları götürmüyordu. Kuşatma esnasında Kazvin'den getirdiği topları da kullanamıyordu. Kaledeki Osmanlı toplarının atış menzili daha uzun olduğundan Nadir Şah isabet almamak için toplarını ileriye süremiyordu. Toplarını ve ordusunu Osmanlı toplarından isabet almayacak bir noktada bekletiyordu²⁶⁰.

Nadir Şah, Bağdat şehrine saldırmak yerine şehir kuşatmasını uzatarak açlıkla tehdit yöntemine başvurmuştur²⁶¹. Nadir Şah, Bağdat halkının moralini bozmak için şehir içindeki Ahmet Paşa'ya birkaç at yükü kavun karpuz göndermiştir. Ahmet Paşa da Bağdat'ta kıtlık yok der gibi karşılık olarak Nadir'e iyi kalitede ekmek göndermiştir. Nadir Şah, savunucuların cesaretini kırmak için on beş günde bir 10-12 bin kişilik askerini gece karanlığında çöle salmaktadır. Sabah olduğunda ise bu askerler orduya geri geliyorlardı. Bunu kaledekiler, Nadir Şah'ın ordusuna yeni destek geldi zannetsin diye yapıyordu²⁶².

Nadir Şah'ın bütün bu icraatları Bağdat'ın ele geçirilmesi konusunda fayda vermiyordu. Bunda Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın ve emrindeki askerlerin şehir müdafaasında gayret göstermeleri etkili olmuştur. Ayrıca Bağdat savunmasının sağlamlaştırılması için bütün önlemleri alan Ahmet Paşa'ya İstanbul Hükümeti tarafından her ne olursa olsun şehri teslim etmemesi emrolunmuştur²⁶³.

Kuşatma süresi yaklaşık 8 aya ulaşmıştı. Kale halkı kuşatmanın şiddetinden ızdıraba düşmüş, kale içinde açlık ve kıtlık çok etkili olmuştur. Kalenin çevreyle bağlantısı kesildiğinden içeriye hiçbir şey giremiyordu. Açlığın şiddetinden her gün Bağdat'ta yerli Kızılbaşlardan bir topluluk firar edip Nadir Şah'ın ordugâhına giderek onlara katılıyorlardı. Temmuz 1733'te (Muharrem 1146) Bağdat valisi Ahmet Paşa zaman kazanmak maksadıyla Defterdar Ragıp Efendi (Koca Ragıp Paşa) ve Kethüda Mehmet Ağa'yı görüşmeleri için Nadir Şah'ın ordugâhına göndermiştir. Kaleyi Safer ayının sonlarında (Ağustos 1733) teslim edeceklerini belirttiler²⁶⁴. Bu zaman kazanma meselesinin sebebi; Ahmet Paşa tarafından, İran seraskeri olarak

²⁶⁰ *Anonim Kronoloji*, (Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak), (çev: ve haz: Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974, s. 92.

²⁶¹ Pour, *a.g.e.*, s. 92.

²⁶² Lockhart, *a.g.e.*, s. 68.

²⁶³ Ateş, *a.g.e.*, s. 155.

²⁶⁴ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 120b.

tain edilen Topal Osman Paşa'nın Bağdat'a doğru hareket ettiğinin haberinin alınmasıdır.

2. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN İRAN SEFERİNE SERASKER TAYİN EDİLMESİ VE BAĞDAT'A HAREKETİ

Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın arka arkaya Bağdat'ın zor durumda olduğunu İstanbul'a arz etmesiyle; bu mesele padişahın sarayında uzunca görüşülmüş ve Erzurum valisi Topal Osman Paşa, İran seraskerliğine getirilmiştir²⁶⁵. Daha sonra bu seraskerliğe ilave olarak kendisine Anadolu valiliği de verilmiştir²⁶⁶.

Bu tayinlerle birlikte Osman Paşa'ya, Sultan I. Mahmut tarafından hilat ve bir kılıç, Kapıcıbaşı Tavileci Hüseyin Ağa vasıtasıyla gönderilmiş ve 24 Şubat 1733 günü Osman Paşa'ya ulaştırılmıştır. Acilen Musul ve Kerkük tarafına gitmesi haberini alan Topal Osman Paşa, bunun üzerine “*İşittik ve itaat ettik*” demiştir²⁶⁷. Osman Paşa, seraskerlik görevine getirildiğiyle ilgili emirnameyi aldığı sıralarda hasta idi. Fakat durumun vahametini anlayıp, hastalığına aldırmandan seri bir şekilde Musul tarafına yola çıkacaktır. Böyle bir durumdayken Osman Paşa'nın hiçbir tereddüt ve itiraz etmemesi, verilen emre tamamıyla uyması padişahın memnuniyetine sebep olmuştur²⁶⁸.

2.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN BAĞDAT SEFERİ İÇİN YAPTIĞI HAZIRLIKLAR

Topal Osman Paşa'yı İran seraskeri olarak görevlendirdikten sonra padişah orduyu toplamak için birçok yönetici ve devlet adamına hatt-ı hümayunlar göndermiştir. Bu kişilere orduya katılmalarını ve yanlarında getirecekleri asker miktarını belirtmiştir. İran seferine katılması istenilen yöneticiler ve getirmeleri gereken asker miktarları şunlardır:

²⁶⁵ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 52a.

²⁶⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e*, C.4, K.2, s. 324.

²⁶⁷ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 55a.

²⁶⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e*, C.4, K.2, s. 324.

Adana valisi vezir Ahmet Paşa'dan kapısı halkından 500 asker ve 1.000 kişilik süvari birliği istenmiştir. Hama ve Humus sancakları valisi vezir Süleyman Paşa'dan 1.500 asker getirmesi uygun bulunmuştur. İçel sancağı valisi vezir Mustafa Paşa kapısı halkı ve kethüdalarıyla çağırılmıştır. Karaman valisi vezir İbrahim Paşa'dan Selam Ağası ile birlikte 800 asker getirmesi istenilmiştir. Amasya valisi Mirza Paşa'dan kapı halkı ve 600 askeri ile katılması buyrulmuştur. Akşehir sancağı valisi Tokmak Hasan Paşa-zade Ömer Paşa kapı halkı ve 600 asker ile çağırılmıştır. Çorum sancağı valisi Mamalu-zade Osman Paşa'dan 600 tecrübeli askeriyle gelmesi istenilmiştir. Malatya sancağı valisi Rışvan-zade Mehmet Paşa'dan 750 askeri ile katılması emrolunmuştur.

Karahisar-ı Sahip ve Beyşehir sancakları valisi Mirmiran Mehmet Paşa, kapı halkı ve 1.300 süvarisiyle çağırılmıştır. Ankara valisi Halit Paşa ve Çankırı valisi Selim Paşa 650'şer asker getirmeleri istenmiştir. Kayseri ve Kırşehir sancakları valisi İbrahim Paşa-zade Mustafa Paşa'dan kapı halkından 200 kişiyle katılması buyrulmuştur. Dukagin sancağı valisi Tahir Paşa-zade Mahmut Paşa'dan 600 asker getirmesi istenilmiştir. İskenderiye sancağı valisi Yakovalı 600 askerle çağırılmıştır. İmadiye yöneticisi Behram Paşa'dan kapısı halkı ve oradaki aşiretlerden 1.000 asker toplayarak gelmesi istenilmiştir. Cezire beyinden 1.000 kişi ve Mısır askerlerinden 3.000 kişi talep edilmiştir. Evlad-ı Fatihan'dan tecrübeli 2.000 asker getirilmesi istenilmiştir.

Azerbaycan, Diyarbakır, Mardin tarafları ve havalisinden Silahşor Abdullah Ağa, Cihanbeylü İsmail Ağa, dergah-ı muallanın kapıcılar başı Abdülvehhab Ağa-zade Mustafa Ağa, Tercil beyzadelerinden Telli İbrahim Bey, Çapar-zade Ahmet Ağa ve Bektaş Ağalardan ellerindeki toprakların vergisi olarak 10.000 süvari getirmeleri istenilmiştir. Ayrıca Anadolu eyaletleri, Rakka, Karaman, İskenderiye, Üsküp, Yanya, Delvine, Vulçitrin, Prizren, Dukagin, Alacahisar, Ohri, İlbasan, Köstendil ve Rumeli eyaletinin gedikli ve gediksiz zeamet sahiplerinin, tımar sahiplerinin her birinden üçer ve beşer yüz askerle katılmaları ve hepsinden bunlara ilaveten beşer onar maiyetlerinden adam eklemeleri istenilmiştir. Yine defterlerde

kayıtlı 13.118 tımar ve zeamet ashabından 2.000 akıncının ve bunun dışında yine 2.000 askerin orduya katılması istenilmiştir²⁶⁹.

Bütün ağalar, kâtipler, zabitler ile eski ve yeni ocak askerlerinden eksiksiz ve düzenli 4.000 kişi istenilmiştir. İstanbul'dan iki adet gemiye yüklenerek İskenderun iskelesine çıkarılacak iki adet topçu bölüğü, 260 askerle hareket edecektir. İskenderun limanından da Musul'a giderek orduya katılmaları emrolunmuştur. Yine aynı şekilde 5 adet yeniçeri bölüğü İstanbul'dan deniz yoluyla orduya gönderilecektir. Anadolu'dan yeniden yazılı fermanla 1.140 cebeci ve top arabacısının ve 400 topçu askerinin orduya katılmaları emredilmiştir.

Sivas eyaleti ve Amasya, Çorum, Divriği, Canik sancakları kasabalarında oturanlar, ismi kayıtlı göçmenler, yeniçerilikten ayrılmışlar, kul oğulları ve tüm bunların dışında Kayseri, Niğde, Konya, Beyşehir, Kırşehir, Aksaray, Maraş, Ayntab, Malatya, Halep, Adana, Ruha, Rakka, Birecik, Harput, Ergani, Erkeli, Çemişgezek sancaklarıyla Diyarbakır ve Musul eyaletlerinde olan kasaba ve köylerde kaydı tutulmuş yeniçerilikten çıkarılmalar ve kul oğlu serdarları ve yine bunlardan başka Kayseri, Niğde, Konya, Beyşehir, Kırşehir, Akşehir, Aksaray, Maraş, Ayntab, Halep, Adana, Kilis, Ruha, Rakka, Birecik ve diğer eyaletlerde olan eski emekliler, bütün serdengeçti ağaları ve alemdarları ile toplamda 50.000'den fazla askerin gerekli sefer levazımları, maaşları, bahşişleri, mühimmatları devlet tarafından karşılanmış ve bu kişilerin bir an önce komutanlarıyla seraskerin ordusuna katılması emrolunmuştur. Tüm bu belirtilen askerler karadan ve denizden Musul'a ulaştırılacaktır²⁷⁰. Bu fermanlardan sonra Sultan I. Mahmut, vazifelendirdiği beylerine tekrar hükümler göndererek; serasker Topal Osman Paşa'nın Erzurum'dan hareket ettiğini, kendilerine belirtilen asker miktarıyla bir an evvel eksiksiz bir şekilde Osman Paşa'ya ulaşmalarını, askerlerin yollarda taşkınlık yapmamalarını, güzergah üzerindeki ahalinin sukunetini bozacak hareketlerden uzak durmalarını ve askerin kontrol altında tutulmasını emretmiştir²⁷¹. Sultan I. Mahmut yine hükümler göndererek görevlendirdiği beylerine; Osman Paşa'nın emrinde olan bazı asker

²⁶⁹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e.*, vrk. 52b-53a.

²⁷⁰ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e.*, vrk. 53a.

²⁷¹ BOA, MD, nr. 139, s. 140, hüküm: 570; bkz: **Ek 3**; Ayrıca bkz: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.4, K.2, s. 324.

ocaklarından eksik sayıda olanlarının, sayıca tamamlanarak bir an evvel Osman Paşa'nın yanına ulaştırılmalarını emretmiştir²⁷².

Bu hazırlıkların yapıldığı sırada Topal Osman Paşa Erzurum'daki hazırlıklarını bitirmiş ve Diyarbakır'a doğru hareket etmiştir. Osman Paşa, kış mevsiminin şiddetine ve rahatsızlığına rağmen 5 Mart 1733'te kendi mükemmel kapısı halkı ve 10.000 kadar tımarlı sipahi ile 12 gün süren bir yolculuk sonucunda Diyarbakır'a ulaşmıştır²⁷³. Topal Osman Paşa, bacaklarındaki rahatsızlık yüzünden sedye üzerinde taşınarak yolculuk yapıyordu²⁷⁴. Bu fedakarlığı harp tarihinde ender görülecek bir davranıştır.

Osman Paşa, Diyarbakır'da sefer mühimmatını tamamlamak için ahaliye bol bol peşin paralar vermiştir. Anadolu eyaletinde olan zeamet ve tımar sahiplerini, diğer seferber olan askerleri; padişahın göndermiş olduğu emirler gereği toplamış ve hazırlamıştır. Yanlarında bulunan 2.000 miktarı yük develerine ve katırlarına cephaneye ve Şahi toplarını yükletmiştir. Sefer levazımı fazlasıyla tamamlanmış olup, Osman Paşa Anadolu ve Karaman eyaletleri askerlerinin başına Mirmiran Rişvanzade Mehmet Paşa'yı başbuğ tayin ederek Musul'da toplanan orduya katılmak üzere göndermiştir.

Topal Osman Paşa da 26 Nisan 1733'te seher vakti büyük ordusu ile Diyarbakır'dan Musul'a doğru hareket etmiştir. Osman Paşa, konaklarda ve menzillerde Rumeli ve Anadolu'dan tayin olunan askerleri ordusuna katmakla asker sayısını arttırmıştır. Musul'a vardıklarında aynı biçimde denizden ve karadan gönderilen cephaneye mühimmatının, zahirelerin, top ve gülle mermilerinin gelmesiyle savaş aletlerinin miktarı sayılmış ve öğrenilmiştir. Osman Paşa; Musul'da askerlere, padişahın gönderdiği ulufe ve bahşişi dağıttırması ve ordunun moralini yükseltmiştir.

2.2. TOPAL OSMAN PAŞA 'NIN MUSUL 'DAN BAĞDAT 'A HAREKETİ

Topal Osman Paşa, aylardır kuşatma altında olan Bağdat şehrini ve halkını kurtarmak için askerinin toplanmasının tamamlanmasına bakmayarak, 18 Haziran 1733

²⁷² BOA, MD, nr. 139, s. 143, hüküm: 579; bkz: **Ek 4**.

²⁷³ Aktepe, "Topal Osman Paşa", s. 441; Subhi varak 55a'da 15 günde 1.500 süvari ile Diyarbakır'a vardıklarını söylemiştir.

²⁷⁴ Ateş, *a.g.e.*, s. 156.

günü Musul'dan hareket etmiştir. Osman Paşa, Musul'a kadar hızlı ilerlemiştir²⁷⁵. Fakat Musul'u geçtikten sonra yavaşlamıştır. Çünkü buralarda çok fazla nehir geçmek zorunda kalmıştır²⁷⁶. 26 Haziran 1733 günü Zap Suyu kenarında çadır kurup burada ikamet etmişlerdir. Nusaybin sahrasına indiklerinde Osmanlı askerinin 175.000'e ulaştığı tahkik olunmuştur. Dergüzinli ve Kürt aşiretlerinin de Osmanlı ordusuna katılmasıyla; piyade ve süvari toplamda Osmanlı ordusu 200.000 miktarında bir sayıya ulaşmıştır²⁷⁷. Bu sebeple Osman Paşa ve ordusu ağır bir şekilde ilerliyordu²⁷⁸. Topal Osman Paşa başlangıçta 80.000 askerle Musul tarafına serasker olmuştur. Fakat geçmiş senelerde yine 80.000 askerle serasker olunanlar; 40.000 asker toplamayı bir senede başaramazken, Osman Paşa'nın serasker olduğu haberi yayılınca üç ayda yaklaşık 175.000 asker başına toplanacaktır. Aşiretlerden gelenler ile 200.000 asker sayısına ulaşmıştır²⁷⁹.

Topal Osman Paşa, ordusu ile Dicle Nehri'nden geçtikten sonra İstanbul'dan gelen bir ulak padişahın hatt-ı hümayununu Osman Paşa'ya ulaştırmıştır. Hatt-ı hümayunda padişah; Osman Paşa'yı iltifatlarıyla şerefletirmiş ve övgüleriyle Osman Paşa'yı diğer vezirlerden üstün tutmuştur. Osman Paşa bu hatt-ı hümayunla mağrurlanmamış; hatt-ı hümayun gelmeden önce askerlerine ve beylerine nasıl davranıyorsa, geldikten sonra da aynı muameleler ile davranmaya devam etmiştir. Komutanları ve askerleri ise Osman Paşa'nın bu yerinde tavırlarından dolayı kendisine hizmetlerini sunmaktan geri durmamışlardır²⁸⁰.

Topal Osman Paşa, ordusuyla Altunköprü denilen mahale geldiğinde Nadir Şah'tan kendisine bir mektup ulaşmıştır. Mektupta; Osmanlı ordusuyla bir an önce karşılaşmak arzusunda olduğunu ve kendilerini beklediği yazıyordu. Topal Osman Paşa, buna cevap olarak şunu yazmıştır: “*Sabreyle, çok yakın zamanda isteğine ulaşır ve muradına nail olursun*”²⁸¹.

Bu mektuplaşma olayından sonra Osman Paşa ve ordusu Kerkük'e ulaştıkları esnada, Nadir Şah'tan elçisi vasıtasıyla Osman Paşa'ya bir mektup daha gelmiştir.

²⁷⁵ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 55b.

²⁷⁶ Lockhart, *a.g.e*, s. 96.

²⁷⁷ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 55b.

²⁷⁸ Ateş, *a.g.e*, s. 156.

²⁷⁹ Şemdani-zade, *a.g.e*, s. 33.

²⁸⁰ *Tarih-i Osman Paşa*, Arkeoloji Müzesi Ktp. Yazmalar, nr. 381, vrk. 4a-4b.

²⁸¹ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, Avusturya Milli Ktp., nr. 1102 (Flügel, II, 290), vrk. 5a.

Mektupta: “Eğer bize karşı kötü kastın var ise bir an önce gelesin. Bizim korkumuz yoktur ve hala Bağdat kalesi benim elimdedir. Lakin bununla yetinmeyip, fikrim ve düşüncem İstanbul’a gitmektir. Ve sonraki muradım onu da zapt etmektir. Ancak ilk başta sizi bertaraf etmedikçe, o isteğime ulaşmam kolay değildir²⁸²” yazılıdır.

Topal Osman Paşa, Nadir Şah’ın bu mektubuna karşılık bir mektup yazmıştır. Mektubunda: “Biz yaşlı, güçsüz, sakat, topal ve dermansız bir kimse olduğumuzdan ötürü yürümekte ve gitmekte çabukluğa gücümüz yoktur” diyerek mektupla birlikte Nadir Şah’ın adamını geri çevirmiştir²⁸³.

Osman Paşa; Kerkük’e ulaştığında, Nadir kuvvetlerinin kuşatması altında olan Kerkük’ü kurtarmıştır²⁸⁴. Osman Paşa, Kerkük’e kadar olan yolculuğu esnasında huzuruna gelen Acem casuslarını öldürmemiş; aksine yollarını boşaltarak Nadir Şah’ın yanına ulaşmalarını sağlamıştır. Osman Paşa bu casuslara: “Varın Tahmasb Kulu Han’a söyleyin ki bizim hareketimiz gayet ağır ve yavaş olup, bir günde beş yahut altı saat mesafeden fazla ilerlemeye gücümüz olmamakla, kendilerini bu ana dek beklemede koyduğumuzu mazur görsünler. Herkesin marifeti bir değildir; bir elde beş parmak birbirlerine uymaz” diyerek casusları Nadir Şah’ın yanına yolluyordu²⁸⁵.

Osman Paşa; ordusuyla Kerkük’ten Bağdat’a doğru hareket etmiştir. Kerkük’ün etrafının Nadir Şah’ın ordusu tarafından yağmalanması ve zahirenin azalması Osman Paşa’yı zor durumda bırakmıştır²⁸⁶. Çünkü buralarda ordusuna yiyecek takviyesi yapamayacaktır. Ayrıca köprülerin, yolların ve konakların Nadir ordusu tarafından tahrip edilerek harabeye çevrilmesi de Osmanlı ordusunun ağır hareket etmesine sebep olmuştur.

Osman Paşa Kerkük’ten hareket edip Bağdat’a doğru ilerlerken; ordusunun her yönüyle emniyetine dikkat etmiştir. O civarlarda suyun az bulunması sebebiyle, askerlerinin susuzluk tehdidiyle karşı karşıya kalmaması için hareketlerini Dicle Nehri boyunca yapmışlardır. Böylece su takviyesi sürekli sağlanabilecekti. Bir diğer husus da; eğer Nadir Şah’ın ordusu yolculuk esnasında kendilerine hücum ederse,

²⁸² *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 5a-5b.

²⁸³ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 5b-6a.

²⁸⁴ Ateş, a.g.e, s. 156.

²⁸⁵ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 8a.

²⁸⁶ Pour, a.g.e, s. 94.

Dicle Nehri ordunun sağ koluna bir set haline getirilerek, o tarafa asker sevk etmeye ihtiyaç duymayacaklardı. Ayrıca Osmanlı ordusuna Diyarbakır ve Musul taraflarından gelecek olan zahire, top, cephane ve levazımlar Dicle üzerinden gelmeye mecbur olduğundan, takviyelerini kolaylaştırmak için yollarının uzamasına rağmen nehir kenarından yolculuk etmişlerdir²⁸⁷.

Osman Paşa yukarıda belirtilen hareket noktalarını belirledikten sonra askerini tertip ve düzeniyle ilgili planları belirlemiştir. Öncelikle 6.000 askerini Adana valisi vezir Kara Pulad Ahmet Paşa komutasında ordunun önünde yürümeye tayin etmiştir. İkinci olarak 6.000 askerini Karahisar-ı Sahip valisi Memiş Paşa komutasında dümdar²⁸⁸ olarak görevlendirmiştir. Eski Konya valisi İbrahim Paşa sol kola tayin olmuş ve Rişvan-zade Mehmet Paşa da birlikleriyle İbrahim Paşa koluna destek olarak uzaktan yürüyecekti. Topal Osman Paşa da Selim Paşa ve birkaç ikişer tuğlu paşalar ile orta kolda hareket edecekti. Mevcut olan topların hepsini ordunun ön tarafına koyup bu tertip üzerine hareket edeceklerdi²⁸⁹.

Osman Paşa'nın bu uygulamaları ordu içinde bir grup arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Bunlar, Osman Paşa'nın bu icraatlarını beğenmeyip fikir ayrılıklarına düşerek dedikodu çıkartmaya başlamışlardır. Bu kişiler ilk olarak Acem casuslarının öldürülmeyip salıverilmelerini tedbirsizlik sayıp, neden salıverildiklerini anlamamışlardır. İkinci olarak topların hepsinin bir yere konulmasını doğru bulmuyorlardı. Ordunun sağ ve sol kolları ile öndeki ve arkadaki kuvvetlerine rütbelerine göre topların dağıtılıp bölüştürülmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Böylece savaş zamanında her taraftan düşmana zarar verileceğini belirtiyorlardı. Üçüncü olarak ordunun ilerisine ve gerisine tayin olunan askerinin 6.000'den fazla olması gerektiğini söylüyorlardı. Son olarak bu kişiler; salıverilen casusların Osmanlı ordusunun bu tedbirsiz ve düzensiz halini Nadir Şah'a iletmeleriyle bizi gözlerine kestirerek, üzerimize ani bir hücumla bizi perişan etmeleri muhakkaktır görüşündeydiler²⁹⁰.

²⁸⁷ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 8b-9a.

²⁸⁸ Dümdar: Ordunun en gerisinde bulunan askeri birliktir. Bkz; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, s. 485.

²⁸⁹ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 9b-10a.

²⁹⁰ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 10a-10b.

Topal Osman Paşa'nın bütün bu uygulamalarının sebebi; Osmanlı ordusunun halini Nadir Şah'a düzensiz ve tedbirsiz göstermektir. Böylece Nadir Şah, Osmanlı ordusu üzerine hareket ettiğinde, Osman Paşa ordunun düzen ve şeklini değiştirerek Nadir Şah'ı şaşırtacak ve aldatacaktır. Osmanlı ordusundaki bu muhalefet grubu Osman Paşa'nın taktiğini kavrayamadığından dedikodularına devam etmişlerdir. Bu muhaliflerin dedikodularını işiten Osman Paşa, bir gece güvendiği bir adamıyla çadırında otururken O'na özetle şöyle demiştir: *“Benim bu hareketlerim; karşılaşma ve muharebe işlerinde bilgisiz olmamdan değildir. Cenk ve harp hallerine bağlı bir sırrı bile nezdimde açığa vurmak mümkün değildir. Benim bu işlerde isabetli görüşlerimin neye faydalı olacağını yüce Allah'ın izniyle çok yakın zamanda görürsünüz. Sabredin göresiniz ki ortaya ne çıkacak”*²⁹¹.

Osmanlı ordusu ile Nadir Şah'ın ordusu arasında 34 saatlik bir mesafe kaldığında, Nadir Şah'tan Osman Paşa'ya bir elçi gelip *“Tahmasb Kulu Han sizinle karşılaşmaya hazır ve amadedir. Her nerede murad ederseniz, o tarafa hareket edilir”* diyerek Osman Paşa'ya haber getirmiştir. Osman Paşa ise elçiye *“Cevabını biz kendimiz veririz”* demiştir. Osman Paşa elçiyi tutuklatarak Pulad Ahmet Paşa'ya teslim etmiştir. Pulad Ahmet Paşa'ya, düşman ordusu görüldüğü vakit elçiyi salıverirsiniz diyerek emir vermiştir²⁹².

Ertesi gün Osman Paşa, ordunun bugüne kadar olan düzenini değiştirmeye çalışmıştır. Fakat bunu Nadir Şah'ın ordusunun nerede ve ne durumda olduğunu öğrendikten sonra yapmak istemiştir. Öncelikle bütün askere herkesin yerli yerinde ve memur olduğu hizmette durmasını, asla geride kalmamalarını tembih etmiştir. Bundan sonra düşmanın hangi mahalde olduğunu öğrenmek için 300 civarında asker seçip görevlendirmiş ve onlara *“Düşman topluluğunun harekâtı ve durumları ne gün ortaya çıkarsa derhal gelip haber veresiniz”* diyerek emretmiştir²⁹³.

6 Temmuz 1733 günü ikinci vaktinden sonra ordunun ön tarafına tayin olunan Pulad Ahmet Paşa'dan haber gelmiştir: Bağdat kuşatmasında olan Nadir Şah ordusu, Osmanlı askerinin on saat kadar yakınına gelmiştir. Bu haberi alan Topal Osman Paşa beylerbeylerini, paşalarını ve zabitlerini huzuruna davet edip, bundan

²⁹¹ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 11a-11b.

²⁹² *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 11b.

²⁹³ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 11b-12b.

önce asker arasında dedikodulara sebep olan hareketlerinin ne zaman faydalı olacağını beyana başlamıştır ve onlara hitaben:

“Düşmanı kahr ve mahvetmek için bu ana kadar kalbimde saklanmış olan sırrın, şimdi meydan çıkması lazımdır. Ve bundan önce dedikoduya sebep olan muhalifler; harekâtımızdan ne fayda elde edeceğimizi gerçekleştirmeden önce sizlere açıklamak hala zimmetimde zorunlu olmakla can kulağınızı açıp, dinliyor olasınız. Ta ki görünen hali görünmeyene çevirmekle fikirlerimi kabul edeceğiniz hepimize malum ola. Evvela kabul olunan casusları öldürmeyip salıverdim ki, bunun sebebi; Tahmasb Kulu Han'ın fikir ve düşüncesini etkilemek için bu ana kadar tedbirsizce hareket etmiştik. Böylece Osmanlı askerinin azlığı ve çokluğunu, zaaf ve kuvvetini salıverilen casusların dilinden birer birer öğrenecekti. Osmanlı askerinin davranış ve şekillerinde doğru olmayan bilgileri öğrenmesiyle, kendisiyle savaştığımızda güçsüz olacağımızı düşünecektir.

Ayrıca ordunun ilerisine ve gerisine tayin olunan askerimizin adetlerini öğrenmekle kendince pek az sanıp bunları gözüne kestirecektir. Ve kendi nezdince kesin karar vermiştir ki; Osmanlı askeri uzak mesafeden gelmekle atları zayıf ve takatsiz olup özellikle askeri tertipleri düzensizdir. İlerideki ve gerideki kuvvetleri az olmakla başlangıçta bu iki bölük askeri bozmaya gayret edip, onlar bozguna uğratılmış olduklarında elbette bütün askerlerinde genel bir gevşeklik ortaya çıkıp, kararı firara değiştirip ve her biri, bir yola kaçmayı tercih ederler. Ve birbirlerini bulamayıp başları döner. Sonunda cümlesi kılıç yemeğimiz olurlar deyip, fikirlerini bu doğru olmayan düşünce üzere bina etmişlerdir. Ve o sağlam olmayan niyetleriyle hala on saat mesafe yakınıma gelip bizi ansızın basacakları kesindir. Ve hala bizi önceki suret üzere kıyas ederler.

Yüce Allah'ın izniyle bu sağlam olmayan görüşleriyle aldanıp on saat mesafeyi arkamıza ve önümüze dolaşmak sebebiyle on üç saatte ancak kat edip, hakkımızda düşündükleri zaaf ve gevşeklik kendilerinde gerçekleşip, her suretle yorgun ve bitap olurlar ve birbirlerinden ayrılırlar. Bir fırkası ilerideki kuvvetlerimizin üzerine ve diğer bir fırkası da gerideki kuvvetlerimizin üzerine hücum ettiklerinde biz de var kuvvetle yardım kolu getirip melunlara bir mertebe

hücum ederiz ki; emsalsiz Allah'ın yardımı ve padişahımızın dua lütuflarıyla bir anda perişan olacakları şüphesizdir" diyerek sözlerini bitirmiştir²⁹⁴.

Topal Osman Paşa ertesi gün Nadir Şah'ın, Osmanlı ordusunun durumundan haberdar olmaması için ordunun etrafında gerekli önlemlerin alınmasını askerlerine emretmiştir. Osman Paşa: "*Ordudan her kim dışarı çıkarsa aman verilmeden katledilir. Herkes yerlerinde hazır ve tedarikli olup ve konuştuğumuz mahal dahi hiç lisana gelmeyip, öncelikle verilecek emri beklesinler*" diyerek askerlerine kesin ve kati emirler vermiştir. Bundan sonra Osman Paşa, kul kethüdası Abdullah Ağa'ya yeniçerileriyle birlikte üç saat mesafeye ordunun ileri kolunda bulunan askerleri takip etmesini söyledi. Ordunun arka kolunda bulunan askerine de; orduya bir saat mesafeye yakın yürümelerini emretmiştir.

Osman Paşa, Bağdat'a doğru hareket etmeye devam etmiştir. Olabilecek bir savaş esnasında Osman Paşa; Osmanlı askerini savaş meydanının tozundan, top ve tüfek dumanından koruma fikrini öncelikli huy edinmiştir. Daima rüzgar üstüne giderek kendilerine müsait bir yer bakmışlardır. Osman Paşa ordusuyla nehir kenarından hareket ederek Osmanlı askerinin her yönüyle emniyet ve rahatını sağlamıştır. Bu sebeple Osman Paşa, doğru yoldan Bağdat'a 8 günde gitmek var iken nehir kenarı ile hareketle bir aylık yol meşakkatini seçmiştir. Askerini nehir kenarından ayrılmaması konusunda uyarmıştır.

Osman Paşa, Osmanlı askerini şevke getirmek için sahte sözler peyda etmiştir. Özetle; Bağdat muhafızı vezir Ahmet Paşa'dan mektup geldiğini, muhtevasında Bağdat civarına yerleşen Kızılbaşların²⁹⁵ meydana getirdikleri kalelerden 10.000 Acem'in firar ettiğini, geriye kalan 2.000 miktarı Acem'in, Ahmet Paşa'dan aman talep ettiğini Osmanlı askerine duyurmuştur. Osman Paşa mektubun devamında; yarınki gün gelenler ile yeterli miktarda zahire gelecektir. Bu gece Mısır kolu ve Rumeli askeri orduya katılacaktır diyerek, bu gibi güzel haberlerle Osmanlı askerinin şevkini arttırıyordu²⁹⁶.

1733 Temmuz'unun 18'ini 19'una bağlayan gecede Topal Osman Paşa, Nadir Şah'ın ordusunun üzerine geldiğini bildiğinden yanında bulunan komutanlarıyla bir

²⁹⁴ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 12b-14b.

²⁹⁵ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 14b-15b.

²⁹⁶ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 15b.

süre toplantı yaptıktan sonra, komutanlarına şöyle demiştir: “*Tahmasb Kulu Han ordumuza zarar vermek için hareket etmiştir. Düşündüklerine göre ordumuzu güçsüz²⁹⁷ ve kuvvetsiz bulmak arzusuyla hareket etmişlerdir. Yüce Allah’ın izniyle askerlerine zafer vaat olunmuş Osmanlılara karşı direnmeye güçleri yetmeyip mahvolurlar.*” gibi dua ve konuşmalardan sonra toplantıdan herkes kalkarak yerli yerine gitmiştir.

Nadir Şah kuvvetlerinin, Osmanlı ordusu üzerine yaklaştığını bilen Topal Osman Paşa aklındaki savaş planını uygulamak için harekete geçmiştir. Osman Paşa, hemen durmaksızın 25.000 askerini, ordunun önünde yürüyen çarhacılara katılması için göndermiştir. 25.000 askerini de ordunun arkasından gelen dümdar kuvvetlerinin yanına göndermiştir. Osman Paşa 12 parça kale döven topunu ordunun önünde yürüyen kuvvetlere göndermiştir. Yine 12 kıta topu da ordunun gerisinde bulunan askere göndermiş ve bunların yanına yeterli miktarda topçu tayin etmiştir. 12 parça top da kul kethüdası Abdullah Ağa’ya verilmiş ve Abdullah Ağa yeniçeri askerleriyle sağ kola tayin edilmiştir. Öncü kuvvetlerden sorumlu Kara Pulad Ahmet Paşa’ya²⁹⁸ güneşin doğduğu saat ağır ağır düşman tarafına hareket etmesi emredilmiştir. Geri kuvvetlerden sorumlu olan Memiş Paşa’ya da güneş doğduğu gibi süratle hareket etmesini ve askerinin arkasından yetişip yerinde hazır bulunmasını emretmiştir. Sol kola tayin edilen İbrahim Paşa’ya 15 parça top verilmiştir. Yine onun kolunda olan Rişvan-zade Mehmet Paşa’ya 8 top vererek ikisine de eskisi gibi yerlerinde kalmalarını emretmiştir. Osman Paşa da geriye kalan toplar ile Rumeli eyaletinin mevcutları, Evlad-ı Fatihan taifesi ve bazı asker grupları ile orta kolda bekleyecektir. Bu şekilde düzenleme ile herkesi yerli yerine kollarına tayin ettikten sonra Osman Paşa, çadırına gidip istirahat etmiştir²⁹⁹.

3. DUCUM MUHAREBESİ VE BAĞDAT’IN İRAN TEHDİDİNDEN KURTARILMASI

Topal Osman Paşa, ordusunda son düzenlemeleri de yaptıktan sonra 19 Temmuz 1733 Pazar günü sabahı Dicle kenarından yapılan bir miktar yürüyüşten

²⁹⁷ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 16a.

²⁹⁸ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 5a-5b.

²⁹⁹ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 17b-18a.

sonra Dicle kenarında, Bağdat'a 12 saat mesafede olan Ducum mevkiine gelmiştir. Buraya sabitlenerek karargâhını kurmuştur³⁰⁰. Osman Paşa'nın Ducum'a geldiği haberini alan Ahmet Paşa, Nadir Şah'ın olası bir hücumuna karşı Bağdat kalesinin muhafazasını sağlamlaştırmıştır. Osman Paşa'nın 18 Temmuz'da Samarra civarına ulaştığını öğrenen Nadir Şah, 12.000 askerini Bağdat kalesinin karşısına yaptırdığı kule ve kalelerin muhafazasında bırakmıştır. Nadir Şah, Bağdat halkına belli etmeden gün içinde bölük bölük ordusunu Topal Osman Paşa üzerine yollamıştır. Kendisi de geceleyin geriye kalan asker ile yola çıkarak ordusunun arkasından hareket etmiştir. Sabah üzeri geriden gelen Nadir Şah, önden giden ordusuyla buluşmuştur.

19 Temmuz 1733 sabahı Ducum üzerine yürüyen ordusuyla bir araya gelen Nadir Şah, Dicle'nin batı tarafında karargâhını kurmaya karar vermiştir. Nadir Şah, ordusunun üç tarafını siperlerle sağlamlaştırıp etrafına top ve zemburekler³⁰¹ ile sağlam tabyalar ve ateşli kuleler düzenlemiştir. Topçularından ve tüfekçilerinden bir bölüğü o yere tayin etmiştir. Nadir Şah'ın bu hazırlıkları yaptırdığı ve Osmanlılar'ın Ducum'da çadırlarını kurup istirahat ettiği esnada Kızılbaş öncü birlikleri ile Osmanlı öncü birlikleri saat 10.30 sıralarında mücadeleye başlamıştır³⁰². Bunun üzerine Nadir Şah, kurdurduğu karargâhından ordusuyla Ducum'a doğru hızla hareket etmiştir.

Bu esnada Ducum'da Osman Paşa, ordusunun şevkini arttırmak için askerlerinden hızlı koşan bir at istemiş ve getirilen ata binerek sağa sola koşturmaya başlamıştır. Osman Paşa'nın eskiden aldığı yaralar yüzünden total kalması, ata binmesine engel oluyordu. Bu yüzden sedyeye binmeye alışmıştır³⁰³. Osman Paşa ata binince sağa sola koşturmuş ve kılıcını kılıfından çıkarıp asker saflarına girerek düzen ve nizamları için emirler vermiştir. Askerleri yüreklendiren sözlerde bulunmuştur. Osman Paşa bu hareketleriyle o güne kadar ata bindiğini görmeyen askeri şaşırtmış ve orduda büyük bir coşkuya sebep olmuştur.

³⁰⁰ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 55b.

³⁰¹ Zemburek: Hayvan ile taşınan eski küçük toplara verilen addır. Bkz; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, s. 652.

³⁰² Mirza Mehdi Han, *a.g.e*, vrk. 121b.

³⁰³ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 19a.

Saat 11'e doğru yaklaşırken Osmanlı öncü birliklerinin olduğu taraftan; top sesleri Ducum'da duyulmaya başlamıştır. Top seslerinin gelmesiyle Osman Paşa ordusuyla nehir kenarına konmuştur. Hemen sonrasında Nadir Şah ordusuyla Ducum'da görünmeye başlamış ve 50.000 kişilik ordusuyla sol koldaki İbrahim Paşa üzerine hücum etmiştir. Osmanlı ordusunun çoğunluğu da İbrahim Paşa koluna destek için hücumla kalkmıştır. Fakat bu sırada da sağ kola tayin olunan kul kethüdası Abdullah Ağa, askerlerinin üzerlerine yapılan hücumlarla zor durumda kalmıştır. Abdullah Ağa kolu, bu şiddetli Kızılbaş hücumuna gayret sarf ederek direniş göstermiştir³⁰⁴.

Nadir Şah'ın ordusu savaşın başlarında çok etkili olmuştur. Bütün beyleri ve komutanları hızlı hamlelerde bulunup savaşı şiddetlendirmiştir. İki taraftan da şiddetli top ve tüfek atışları olmuştur. Bir bölük Kızılbaş ve Afgan, Osmanlı toplarını ele geçirmek için hızlıca hücum etmiştir³⁰⁵. Bu şiddetli hücumlar neticesinde Pulad Paşa kolundan 3 parça ve İbrahim Paşa kolundan 4 parça top ele geçirmişlerdir. Abdullah Ağa kolunun dayanma gücü azalmıştır. Memiş Paşa kolundaki askerler de nehir kenarından ayrılmaya yakın olmuşlar idi.

Serasker Topal Osman Paşa askerinin dayanma gücünün azaldığını görünce, askerine cesaret vermek amacıyla şu sözleri söylemiştir: "*Benim bahadırlarım ve savaş meydanındaki erkek aslanlarım, sakın korkmayasınız ve akıbeti kötü olan Acemler fırsat buldu zannetmeyiniz. Zira Kızılbaş'ta mecal kalmayıp şimdi firar edecekleri kesindir. Lakin bu görünen zaaf suretini Allah daha iyi bilir. Göreyim sizi, er gibi olup cesurane hareket edesiniz*"³⁰⁶. Bu konuşmayı yaptıktan sonra Memiş Paşa'nın bir adamı gelerek Osman Paşa'ya; muharebe esnasında 2.000 kadar Kürt'ün firar ettiklerini haber vermiştir.

Osman Paşa bundan hemen sonra ordunun geri kuvvetlerini oluşturan dümdar askerlerini kendi kolunun yakınına getirip Osmanlı askerini hep beraber hücumla kaldırmıştır. Bu şiddetli hücumla Kızılbaşların ele geçirdiği toplar, ellerinden geri

³⁰⁴ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 16a-18a.

³⁰⁵ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 121b.

³⁰⁶ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 18a-18b.

alınmıştır. Kızılbaşları, nehir kenarında zapt ettikleri savaş alanından geri püskürtmüşlerdir³⁰⁷.

Savaş Bağdat'ın doğu tarafında yapıyordu. Osmanlı ordusu Dicle Nehri'nin kenarını tutuyordu. Bir taraftan Temmuz ayının sıcaklığı ve şiddeti, bir taraftan da Osmanlıların şiddetli hücumu, Nadir Şah'ın ordusunda susuzluğa sebep olmuştur. Askerlerini ve atlarını zor durumda bırakmıştır. Tüm bunların sonucunda Osmanlı ordusu yeni bir düzen alıp hücumla başlamış ve üstünlüğü ele geçirmiştir.

Nadir Şah'ın ordusu büyük bir karışıklığa ve şaşkınlığa uğramıştır. Kızılbaş piyadeleri kimi firarla kimi de Osmanlı siperlerinde savaşmakla meşgul iken bir Osmanlı askeri elindeki mızrakla at sırtındaki Nadir Şah'a hamle yaptı. Atın ürküp şaha kalkmasıyla Nadir Şah yere düştü. El çabukluğuyla atına tekrar binen Nadir Şah savaşa devam etti. Süslü elbisesinden ve ziynetinden Nadir Şah'ı tanıyan Osmanlı askerleri, Nadir Şah tarafına tüfek ateşi başlattılar. Nadir Şah geri çekilmeyip mücadeleye devam etti. Birçok Osmanlı askerini şehit etti. Bunlardan biriyle mücadele ederken atı tekrar tökezleyerek Nadir Şah'ı yere düşürdü. Nadir Şah hemen kalkıp yedek atlardan birine bindi.

Susuzluk Nadir Şah'ın ordusunu çok kötü etkilemişti. Nadir Şah'ın attan düşmesini gören Kızılbaş ordusunun morali iyice bozulmuştu. Nadir'in yaverleri ve yardımcıları askerlere Nadir Şah hala yaşıyor diye bağırırsalar da faydalı olmuyordu. Bu durumu fark eden Nadir Şah, savaştan vazgeçerek, haberciler gönderip kule ve tabya muhafızlarına geri çekiliyoruz haberini verdirdi. Bütün ordu Nadir Şah'ın yanında toplanarak, Nadir Şah ile Buhriz tarafına hareket ettiler. Bir grup Kızılbaş susuzluktan Dicle Nehri'ne yönelmiş ve nehrin sularına kapılarak boğulmuşlardır. Bir grup Kızılbaş da nehre vardığında Osmanlı askerinin tüfek ateşiyle öldürülmüştür³⁰⁸.

Dokuz saatlik mücadeleden sonra Nadir Şah'ın askerleri, Osmanlıların hücumlarına karşı koyamayıp savaş meydanından kaçmışlardır. Kaçan Kızılbaşlar beş saat kadar takip edilmiş ve yolda yakalananlar Osmanlılar tarafından öldürülmüştür. Topları, cephaneleri, 500 civarı zenburekleri, savaş aletleri, çadırları,

³⁰⁷ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 22a-22b.

³⁰⁸ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 122a-122b.

bolca zahireleri ve özellikle turunçgil çeşitleri gibi türlü gıdaları Osmanlıların eline geçmiştir. Osman Paşa, Nadir ordusu bozulduğunda, kendi ordusunun saf düzeninin bozulmasına engel olmuştur. Önceki gibi düzenli halde durup, herkesi vazife yerlerinden ayrılmaması konusunda tembihlemiştir.

Osman Paşa, bu zafer haberini Ahmet Paşa'ya bildirmek için bir mektup yazmış ve aceleyle Bağdat'a göndermiştir³⁰⁹. Nadir Şah'ın bozulduğu haberini alan Ahmet Paşa, Halep valisi Mustafa Paşa'yı Bağdat ve etrafını yağmalayan Kızılbaşlar üzerine göndermiştir. Binlerce Kızılbaş bu hücum ile öldürülmüştür. Birçok top, tüfek, cephane ve balyemez adlı büyük ve uzun menzilli top ele geçirilmiştir. Bunlar Bağdat kalesine ve Kerkük'e nakledilmiştir. Ayrıca Bağdat'tan çıkan Osmanlı askeri, Dicle köprüsünü kapayarak Bağdat'ın etrafında inşa olunan kaleler de bulunan Kızılbaş askerlerinin bir kısmını yok etmişlerdir. Geriye kalan Kızılbaş askeri ise Hille ve Hekke yolundan Beni Lam kabilesinin yardımıyla güvenli bir yere ulaşmıştır³¹⁰.

O gün Osmanlı askerleri birbirlerine zafer tebriklerinde bulundular. Hazır olan beylerbeyleri, paşalar ve diğer komutanlar Osman Paşa'nın huzuruna gelip gaza tebrigi ettiklerinde Osman Paşa bu mühim işte kendisinin kudretinden dolayı değil, Allah'ın keremi, lütfu ve kudretinden dolayı başarılı olduklarını söylemiştir. Osman Paşa muharebe esnasında ata bindiğinden vücudunu yorgun düşürmüştür. Atından indikten sonra bir miktar dinlenmiştir³¹¹.

Osmanlı ordusu, muharebe bittikten sonra 19 Temmuz akşamı ve ertesi gün Ducum'da dinlenip istirahat etmiştir. Burada yaralı Osmanlı askerlerinin tedavisi için beklemişlerdir. Osmanlı ordusu tarafında 800 civarında yaralı var idi. Nadir Şah'ın ordusundan esir olarak ele geçirilenlerin sayısı 500 kadar idi³¹². Bu savaşta Nadir Şah 30.000'den fazla kayıp vermiştir. Osmanlıların da 30.000'e yakın kayıp verdikleri görülmektedir. Osman Paşa'nın bu başarısıyla yedi-sekiz aydır devam eden Bağdat kuşatması kaldırılmış, Bağdat ve halkı kurtarılmıştır. Bu zaferle Nadir Şah'ın Irak'tan çekilmesi sağlanmış, Nadir Şah'ın Irak tehdidi ortadan kaldırılmıştır³¹³.

³⁰⁹ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 22b-24a.

³¹⁰ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 123b-124a.

³¹¹ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 23a-23b.

³¹² *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 24a.

³¹³ Ateş, *a.g.e.*, s. 158-159.

Ayrıca bu galibiyet ile Sultan I. Mahmut savaşa katılmadığı halde “Gazi” unvanını almıştır³¹⁴.

Nadir Şah savaş alanında yaralanmıştır.³¹⁵ 20 Temmuz’da Osman Paşa adamlarıyla konuştuğu esnada bazı Kürt beyleri Nadir Şah’ın dört yerinden yaralanmış olduğu haberini Osman Paşa’ya iletmiştir. Nadir Şah’ın göğsünde bir kurşun yarası, başında iki kılıç yarası ve kulağında da süngü yarası olduğunu söylemişlerdir. Öte yandan yolda alıkoyulan 2 Acem askeri sorguya çekilmeleriyle bu haberi doğrular şekilde bilgi vermişlerdir. Bu haberleri almalarıyla Osmanlı ordusunda sevinç gösterisi olarak birer top ve tüfek atışı yapılmıştır. Bu esnada Dicle’nin öte tarafında 6.000 kadar Kızılbaş askeri, Osmanlı ordusu bozulursa diye yağma ve talan için fırsat beklerken kendi ordularının mağlubiyet haberini alınca kimisi çöl tarafına kimisi de Bağdat tarafına kaçıp gözden kaybolmuşlardır³¹⁶.

Osman Paşa, zaferi İstanbul’a padişaha bildiren bir mektup yazmıştır. Bu mektup Tatar ağası Osman Bey ile 6 Ağustos 1733’te İstanbul’a ulaştırılmıştır. Mektup özetle aşağıdaki gibidir:

“Başarı Allah’ın yardımı (Hud suresi) zafer ise yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’ın desteği sayesinde (Ali İmran suresi).

Allah’ın yardımıyla Kerkük’ten hareket ederek ve Dicle kenarıyla menzilleri aşarak Bat adındaki menzile varıp, oraya konduktan sonra düşmanın karakolları görülüp, ordusundan gereği gibi haber alınmakla ertesi Pazar günü, yani Safer ayının yedinci günüdür. Bat menzilinden hareketle Bağdat’a tahminen 12 saat mesafede olan Ducum denilen menzile yola çıktığımızda, 10 kadar uğursuz taburu, küçük büyük birkaç parça top, cephane, adedi bilinmeyen küçük toplarıyla ve muhtelif rivayetler üzere 80.000 yahut daha fazla ya da az piyade ve süvarisiyle Tahmasb Kulu Han kendi kendinin alaylarını bağlayıp, saat 10:30’da iken çarhaya memur Adana valisi cesur vezir Pulad Ahmet Paşa hazretlerinin kolunda olan yiğitliği belli mirmiran Memiş Paşa kullarının üzerine gelmiştir.

Muharebe esnasında ordumuz Dicle kenarına konup, kul kethüdası Abdullah Ağa yeniçeri yiğitleriyle sağ kolda ve bendeniz zayıf aciz kulunuz Rumeli eyaletinin

³¹⁴ Danişmend, a.g.e, s. 23.

³¹⁵ Mirza Mehdi Han, a.g.e, vrk. 123a.

³¹⁶ Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye, vrk. 24b-25a.

mevcutları, Evlad-ı Fatihan taifesi ve bazı milletlerin askerleri ile orta koldadır. Eski Konya valisi İbrahim Paşa hazretleri sol tarafta ve Karahisar-ı Sahip valisi gayretli Mehmet Paşa dümdardır. Mümkün olduğu kadar toplar çıkarılıp, sipersiz “savaş taraflar arasında bir yarış gibidir” (Cihad suresi) manası üzere 9 saat büyük muharebe olmasından sonra, herşeye gücü yeten ve kahreden Allah’ın yardımı ile yiğitlerin sertliğiyle avlanan düşmanın karşı koymaya gücü kalmayıp, padişah hazretlerinin bahtının açıklığı ile çöle yüzünü çevirip kaçmış olduklarında, beş saat miktarı takip olunup piyadesi tamamen mahvedilmiş ve süvarisinden de çoğu esirgemeksizin kılıç yemiş olup birkaç parça küçük ve büyük topları, cephaneleri ve zemburekleri zapt olunup, mübalağa etmeden belirtmek gerekirse 30.000’den çok uğursuz askerin pis ve sefil canları cehenneme gitmiştir. Ve Tahmasb Kulu Han kılıç artıkları ile yaralı olarak domuz gibi kaçmıştır.

Şüphesiz bu rabbimin apaçık bir lütfu ve keremidir; işte bu, aziz olan ve her şeyi pek iyi bilen Allah’ın takdiridir (Enam suresi). Çünkü Allah çok büyük lütf ve fazilet sahibidir (Hadid suresi)”³¹⁷.

Bu mektubu getirmekle görevli Tatar ağası Ağustos ayının başlarında İstanbul’a geldiği akşam, padişah bu habere sevinerek top şenliklerini başlatmıştır. Sonrasında mehter çaldırılarak şenlikler yaptıran padişah Yalı Köşkü’nde oturarak gelen tebrikleri kabul etmiştir. Sadrazam, şeyhülislam, kaptan-ı derya ve kazasker padişahın huzuruna gelerek tebriklerde bulunmuşlar ve her birine rütbelerine göre hilatler giydirilmiştir. Topal Osman Paşa’nın oğlu Kapıcıbaşı Ahmet Bey’e samur kürk giydirilmiştir. Müjdeyi getiren Tatar ağası Osman Bey’e beş kese akçe tutarında bir zeamet verilmiştir. Yine sadrazam tarafından kendisine 2.000 dinar sikke ve giymesi için güzel bir hilat verilmiştir³¹⁸.

Bu arada Van muhafızı Timur Mehmet Paşa, emrinde bulunan 5.000’den fazla asker ile Nadir Şah’ı takip etmiş ve Tebriz’e varana kadar rast geldiği firarileri öldürmüş ve esir etmiştir³¹⁹. Karacadağ denilen yere vardıklarında Tebriz kalesine kapanan kale halkı Timur Paşa’nın yaklaştığı haberini alınca, Tebriz kalesini boşaltıp, eşyalarını yük hayvanlarına yükleyip kaçırmaya başlamışlardır. Tebriz naibi

³¹⁷ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 55b-56a.

³¹⁸ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 56a-56b.

³¹⁹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 57a.

Lutf Ali Bey buna engel olmak istemiş ise de kale halkı onu dinlemeyip kaleyi boşaltmıştır. Lutf Ali Bey kale halkını içeride tutamamış ve kaledeki az miktarda Afşarlı ve Horasanlı ile kaleyi muhafaza edemeyeceğini anlayıp, kendisi de kapısı halkıyla Meraga tarafına kaçmıştır³²⁰.

Tebriz kalesi, Timur Paşa tarafından direnişsiz ele geçirilmiştir. Tebriz'in ele geçirilmesinden sonra serasker Osman Paşa ve diğer büyük vezirler Tebriz kalesinin sadece tahribi ile yetinilmesini uygun bulduklarını padişaha bildirmişlerdir. Bunun üzerine Tebriz'deki binalardan, çatılardan ve duvarlardan eser kalmamak şartıyla Tebriz'i yıkmayı ve tahribi uygun bulan padişah, Revan muhafızı vezir İbrahim Paşa'yı bu görevle vazifelendiren bir hatt-ı hümayunu kendisine göndermiştir³²¹.

Topal Osman Paşa ve ordusu 22 Temmuz 1733'te Ducum'dan Bağdat tarafına doğru hareket ederken 5 saat kadar insan cesetleri ve hayvan leşleri içinden geçmişlerdir. Pulad Paşa'dan ve Memiş Paşa'dan alınan bilgilere göre Nadir Şah'ın emrindeki 7 hanın öldürüldüğü öğrenilmiştir. Bağdat'a gidinceye kadar her taraf insan ve hayvan ölüleriyle dolmuştu. Bahçelere sağa sola sığınan yaralı Kızılbaşlar'ı Osmanlı askerleri buldukları yerde öldürmüşlerdir. 23 Temmuz günü Osmanlı ordusu Bağdat'a 6 saat mesafede konaklamıştır.

Osmanlı ordusu, 24 Temmuz'da konakladıkları yerden hareket ederek Bağdat'a doğru 4 saatlik mesafeyi yürümüştür. Bu yürüyüşten sonra Osmanlı ordusu, Nadir Şah'ın Bağdat'ın çevresine inşa ettirdiği kalelerin karşısına konmuştur. Bu sırada Bağdat valisi Ahmet Paşa, kethüdasıyla ve Kara Mustafa Paşa ile Osmanlı ordugâhına gelerek serasker Topal Osman Paşa'ya gaza tebriğinde bulunmuştur. Sonrasında Ahmet Paşa ve yanındakiler ordugâhtan ayrılarak Bağdat'a geri dönmüşlerdir.

Nadir Şah'ın Bağdat'ın çevresine inşa ettirdiği bu kaleleri Osman Paşa bizzat yerinde incelemiştir. Öncelikle iki büyük kale vardı. Biri Dicle Nehri'nin Bağdat tarafında, biri de nehrin diğer tarafındadır. İkisi de nehir kenarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu kaleler saf tuğlayla sanatkârlıkla yapılmış üçer kat duvar ile kuşatılmış

³²⁰ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 125a.

³²¹ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e.*, vrk. 57b.

olup daireleri 1200 zira³²² genişliğindedir. İki kalede de kuzeyde, güneyde ve doğuda olmak üzere üçer adet kapı vardır. Her kapı üzerinde ikişer kule bulunmaktadır. Her köşesinde de birer kule olup, bunlardan başka her kapı ile zaviyeleri arasında da birer kule var idi.

Bunlardan başka iki kalenin etrafında da ayrı duran yirmişer kule daha inşa edilmiş ki ilk bakışta hepsi tek parça halinde görünüyordu. İki kale de birer derin hendek ile çevrilmiştir. Bu hendeklerin dışında çölde 2.700 küçük kule inşa edilmiştir. Hepsi saf tuğladan yapılmış ve her biri dört adet top ve otuz kişiyi içine alabiliyordu. Herbirinin birbirlerinden uzaklığı bir kurşun menzili kadar mesafe idi.

Nadir Şah, bu kalelerden başka nehir kenarında iki yönlü dört köşeli üç adet küçük kale daha inşa ettirmiştir. Ayrıca İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin mezarı yakınlarında da bir yüksek duvarlı kale inşa edip, etrafına derin bir hendek kazdırmıştır. Her köşesine birer tabya yapılmış ve her tabyaya üçer top konulmuştur. Kalenin içinde dört adet su değirmeni bile yaptırmıştır. Bahsi geçen bütün kale ve kuleler sanatla, ustaca yapılmış yapılar idi³²³. Nadir Şah'ın uzun süren kuşatma sırasında Bağdat'ın etrafında bu gibi binalar inşa ettirmesi elbette ki Bağdat ve civarına tamamen yerleşmek istediğinin bir göstergesidir.

Topal Osman Paşa ve ordusu 25 Temmuz 1733'de Bağdat valisi Ahmet Paşa'yı ziyaret etmek için Bağdat'a hareket ettiler. Osman Paşa asla top şenliği ve mehter çalınmasına izin vermemiştir. Askerine "*Yüce Allah'ın İslam ehlini muzaffer kılmasında ve alçak düşmanı mahvetmesinde kimsenin parmağı yoktur. Kuvvet ve kudret onundur. Zira Tahmasb Kulu Han, mağrurlukla Osmanlı askeri üzerine hücum etmeyip kalelerine kapansaydı. Zahire azlığından firara mecbur olacağımız muhakkak idi*". Gerçekten de Osmanlı ordusunun Diyarbakır ve Musul tarafından gelen zahireleri kesilmişti. Bu sebeple Osmanlı ordusu zahire takviyesi alamıyordu. Ordunun iki günlük zahiresi kalmıştı. Dicle suyu ile geçinmek zorunda kalmışlar³²⁴ ve akçe ile zahire bulmak mümkün değildi. Çünkü Bağdat ve çevresinde uzun süren kuşatmadan dolayı kıtlık vardı. Osmanlı ordusu bir süre Nadir Şah'ın ordusundan ele geçirilen zahire ile idare etmiştir.

³²² Zira: Dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. Diğer adıyla arşındır. Bkz; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, s. 663.

³²³ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 25a-27b.

³²⁴ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 20a-20b.

Osman Paşa Bağdat'a girdiğinde, Bağdat'ın kabristana döndüğüne şahit olmuştur. Sokaklar insan cesetleriyle dolmuştur³²⁵. Çünkü Nadir Şah ve ordusunun yedi-sekiz aylık kuşatması süresince Bağdat'a zahireye bağlı hiçbir hububat girmemiştir. Kuşatma esnasında abartıyla birlikte açlıktan 110.000 kişinin öldüğü rivayet edilmektedir. Cesetleri defnetmeye yer bulamadıklarından 10.000 cesedin Dicle Nehri'ne atıldığı söylenmektedir. Sokaklar ölümler ile dolu olup, çoğu birbiri üzerine yığılmış vaziyetteydi. Kale içerisinde 30 kadar at kalmıştır. Bağdat halkı ne kadar at, deve, katır var ise kesip yemiştir. Onlar da tükenince kedi köpek yedikleri de söylentiler arasındadır. Ekmeğin kıyyesi 10 kuruş, at ve beygir etinin kıyyesi 5'er kuruş olmuştur. Onları da zengin insanlar ancak alabiliyordu. Fakirler adeta ölüme terkedilmiştir. Açlığın ve kıtlığın şiddeti öyle bir mertebeye varmıştır ki; kale halkının dayanmaya gücü kalmadığından Ahmet Paşa'yı etkisiz hale getirerek Nadir Şah'a teslim etmek istemişlerdir. Bu amaçla, konuyla ilgili Nadir Şah'ın bozgunundan beş gün önce toplantı yapmışlardır. Fakat Osmanlı ordusunun zaferiyle Bağdat halkı kuşatmadan kurtarılmıştır³²⁶.

Topal Osman Paşa, Bağdat'ta üç gün istirahat etmiştir³²⁷. Zahire azlığı sebebiyle³²⁸ zaten aylardır zor durumda kalan Bağdat halkına yük olmamak için Bağdat'ta fazla kalamadı³²⁹. Osman Paşa ordusuyla birlikte Bağdat'a iki saat mesafede sekiz gün kamp yaptıktan sonra zahirenin azalmaya başlamasıyla hareket ederek Kerkük'e çekilmiştir³³⁰.

Topal Osman Paşa'ya padişah tarafından değerli hediyeler ve bir de zaferini kutlayan hatt-ı hümayun gelmiştir. Hatt-ı hümayunda yazanlar aynen şöyledir:

“Bu parlak zaferin içinde bulunan sen ki hamiyet-perver seraskerim Osman Paşa'sın. Ortaya çıkardığın gayret ve sebatın ve böyle cesurane cenk ve harpte seninle birlikte güç ve kuvvet veren hamiyet sahibi vezirler ve diğer zafer getiren ordudaki kullarım, hizmetiniz tarafımdan hoş karşılanmıştır. Cümleiniz berhudar olasınız. Ekmek ve tuzum sizlere helal ve yüzleriniz ak olsun. Bundan sonra da din ve

³²⁵ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 29b.

³²⁶ *Tarih-i Osman Paşa*, vrk. 19a-20a.

³²⁷ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 124a.

³²⁸ Aktepe, “Topal Osman Paşa”, s. 441.

³²⁹ Özcan, “Topal Osman Paşa”, s. 245.

³³⁰ *Gazavat-ı Cüyüş-ı Osmaniye*, vrk. 29b.

*Devlet-i Aliye 'me layık güzel işler meydana getirmeye kuvvet sarf edip bundan böyle de hayırlı duama mazhar olasınız*³³¹.

Padişahın mirahuru Yahya Ağa tarafından getirilen bu hatt-ı hümayun dışında Osman Paşa'ya padişah tarafından murassa bir kılıç, mücevherlerle parlayan süslü bir çelenk, kıymetli samur kürkleri ve 7000 adet dinar gönderilmiştir. Bağdat muhafızı vezir Ahmet Paşa'ya aynı biçimde mücevher bir sorguç, kılıç ve kürk verilmiştir. Bu zaferde yararlılıkları olan Memiş Paşa ve Selim Paşa, hizmetleri beğenildiği için padişah tarafından birer tuğ verilerek vezir rütbesine yükseltilmiştir. Diğer büyük vezirler ve beylerbeylerine kürk ve kıymetli hilatler, bol bahşişler gönderilmiştir³³².

Osman Paşa'nın Nadir Şah'ı yenmesini İstanbul'a bildirmesiyle; bundan önce Tebriz'i teslim ettiği için tuğ ve bayrakları elinden alınan Çavuşbaşı Kara Mustafa Paşa, padişah tarafından affedilmiştir. Bir hatt-ı hümayun gönderilerek vezirliği geri verilmiştir. Bağdat kuşatma altındayken Bağdat kadısı Yusuf Efendi vefat etmiştir. Rumeli eşrafi kadılarından ordu kadılığında bulunan Abdullah Efendi, serasker Osman Paşa'nın izniyle Bağdat kadılığına getirilmiştir. Ayrıca Basra eyaleti de Bağdat muhafızı Ahmet Paşa'nın idaresine verilmiştir³³³.

4. KERKÜK MUHAREBESİ VE OSMAN PAŞA'NIN ŞHADETİ

Topal Osman Paşa, Ducum zaferinden bir süre sonra Kerkük'e çekilmiştir³³⁴. Bundan önce de Pulad Ahmet Paşa'yı 25.000 kişilik bir kuvvetle Derne taraflarına Nadir Şah'ın hareketlerini takip etmesi için göndermiştir. Zahirinin azlığından dolayı ordusunun önemli bir kısmını ilkbaharda yeniden toplanmak üzere terhis etmiştir³³⁵. Kuvvetlerinin bir kısmını da kışlamak için sancaklara dağıtmıştır³³⁶. Geriye kalan kuvvetleri de kış sebebiyle dağınık bir halde bulunuyordu³³⁷.

³³¹ BOA, MD, nr. 139, s. 288, hüküm: 1102; bkz: **Ek 5**.

³³² Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 56b.

³³³ Mehmet Subhi Efendi, *a.g.e*, vrk. 57b.

³³⁴ Pour, *a.g.e*, s. 97.

³³⁵ Ateş, *a.g.e*, s. 160.

³³⁶ Özcan, "Topal Osman Paşa", s. 245.

³³⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e*, C.4, K.1, s. 226.

Osman Paşa Bağdat'ı kurtardığını İstanbul'a bildirdiği esnada hasta idi. Bundan dolayı seraskerlikten çekilmek istediğini İstanbul'a padişaha bildirmiştir. Fakat böyle sıkıntılı bir zamanda, Osman Paşa'nın seraskerlikten ayrılmasını doğru bulmayan Sultan I. Mahmut, paşanın bu isteğini alçakgönüllülüğüne bağlayıp, kendisine iltifatlar ederek, Osman Paşa'dan bir daha seraskerlikten istifasını isteyen mektup yazmamasını emretmiştir³³⁸.

Nadir Şah, Ducum mağlubiyetinden sonra askerleriyle Buhriz'e kaçmıştır. Buhriz'de birkaç gün dinlendikten sonra oradan hareket ederek Mendelcin'e ulaşmıştır. Nadir Şah burada beyleriyle bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Nadir Şah'ın etkili konuşmalarıyla; bütün beyleri ve askerleri Nadir Şah'ın yanında olacağına dair yemin etmiştir. Savaşta kaybettikleri çadırlar, develer, savaş vasıtaları, cephane ve mühimmatların yeniden tedarik edilmesi için tüm İran beldelerine aceleyle fermanlar göndermiştir. Kuh-Guluye eyaleti naibi Muhammed Han Beluc'a ve Fars naibi Kırklı Emirhan Bey'e seçkin askerlerini toplayıp iki ay içinde orduya katılmaları için emirler yollamıştır. Kandehar serdarı Celayirli Tahmasb Kulu Han'a emirler gönderip Ferah, Kain, Sistan, Tun ve o taraflarda olan diğer yöneticilerin 6.000 askerle Hemedan'a gelip hazır bir şekilde beklemelerini emretti. Nadir Şah'ın bozguna uğradığı haberi Horasan eyaletinde duyulunca bir grup asker toplanıp aceleyle Nadir'in ordusuna katıldılar.

Bu hadiselerden sonra Nadir Şah, Mendelcin'den hareket etmiş ve 4 Ağustos 1733'te Hemedan'a ulaşmıştır. Nadir Şah Hemedan'da daha önce bazı Afşarlu taifesinden vergi olarak aldığı 100.000 Tümen'e, hazineden 100.000 Tümen daha ekleyerek, bu parayı askerlerinin bütün eksikliklerini tamamlamaları için kendilerine dağıtmıştır. Buradayken at, deve, katır, çadır, kılıç, zırh, miğfer, savaş vasıtaları, yük hayvanları fermanlar sonucunda orduya ulaştırılmıştır. Günden güne sefer mühimmatı arttırılmış ve ordu içinde dağıtım yapılmıştır. İki ay zarfında ordunun tüm ihtiyaçları tedarik olunmuştur³³⁹. Nadir Şah'ın Ducum'da aldığı ağır yenilgiye rağmen yeniden toplanıp savaşa hazırlanmasında İran halkının gözünde büyük bir prestij kaybetmesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Eğer Topal Osman Paşa'yı yenerse kaybettiği saygınlığını yeniden kazanabilirdi. Ayrıca Nadir Şah'ın, Kerkük'e çekilen

³³⁸ BOA, MD, nr. 139, s. 327, hüküm: 1283; bkz: **Ek 6**.

³³⁹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 124a-125a.

Osman Paşa'nın ordusunun büyük bir kısmını terhis ettiğinden ve zahiresinin yetersiz olduğundan haberdar olması pek muhtemeldir³⁴⁰.

Nadir Şah, ordusunun bütün ihtiyaçlarını tamamlayınca serasker Topal Osman Paşa'dan intikamını almak ve Bağdat'ı zapt etmek için ordusuyla Hemedan'dan hareket etmiştir. Nadir Şah, Kirmanşah'a ulaştığında burada casuslardan; Pulad Paşa'nın ve diğer değerli paşalardan birkaçının Osman Paşa tarafından Kerkük kalesini korumak için görevlendirildiği haberini alır. Bu vazife nedeniyle Pulad Paşa ve yanındakiler Zehab kalesine 8 fersah mahalde Diyale Nehri kenarında Cemşah denilen mekânda çadır kurup bekliyorlardı.

Nadir Şah bu haberi alır almaz ağırlıklarını bırakarak başına topladığı askeriyle hızlıca hareket edip 8 fersahı iki gün iki gecede aşmıştır. Nadir'in amacı Cemşah'ta bekleyen Osmanlı askerine gece baskını yapmak idi. Fakat askerinin çok olması, geçitlerin dar olmasıyla yavaş kalmışlar ve güneş doğmuştur. Sabah olmasına ve Osmanlı ordusunun onları fark etmesine rağmen yine de Nadir Şah'ın ordusu başarılı olmuştur. Nadir Şah'ın kuvvetleri Cemşah'ta Osmanlı ordusunu bozmuştur. Osmanlı askerinin çoğu kaçmış, öldürülmüş ve esir edilmiştir. Bütün mühimmatları ve ağırlıkları da Nadir Şah'ın ordusunun eline geçmiştir. Nadir Şah ve ordusu Cemşah'da iki gün istirahat halindeyken Muhammed Han Beluc'un isyan ettiği haberi Nadir Şah'a ulaşmıştır. Nadir Şah bu durumu tehlikeli görmemiştir. Beş gün sonra Kirmanşah'ta geride bıraktıkları bütün mühimmat ve ağırlıklar orduya tekrar katılmıştır.

Nadir Şah, Topal Osman Paşa ile savaşmak için Cemşah'tan hareket etmiştir. 21 Ekim 1733'te Kerkük'e 3 fersah mahalde olan Leylan civarına ulaşmıştır. Nadir Şah, ertesi gün Kerkük'ün karşısında olan Alemderan denilen mevzide saflarını düzenleyip, alaylar kurmuştur. Topal Osman Paşa da Kerkük kalesinin dışında çadırlar kurup, ordusunun etrafına hendekler kazdırmıştır. Osman Paşa, tüm savunma önlemlerini alarak savunmasını güçlendirmiştir. Osman Paşa o günlerde çok hasta idi. Buna rağmen gerekli gayreti göstermeye devam ederek, askerlerine emirler

³⁴⁰ Ateş, *a.g.e.*, s. 161.

vermiş ve kaleye arkalarını vererek savaş pozisyonu almıştır. Osman Paşa ordusunu geriden idare ediyordu³⁴¹.

Osman Paşa'nın kale etrafından çıkarak, Kerkük'ün yakınlarında bir yerde kendisiyle meydan savaşı yapmasını isteyen Nadir Şah, bir mektup yazıp ele geçirdiği bir Osmanlı esiriyle Osman Paşa'ya göndermiştir. Mektupta: “*Şan ve şerefi yüksek olan Osman Paşa, Bağdat vakasında çok yüz aklıkları eylediniz, berhudar olasınız. Padişahın ekmek ve tuzu sizlere helal olsun. Padişahın uğrunda gücünü sarf etmek ancak bu kadar olur. Bu defaki seferim ancak senin üzerinedir. Osmanlı Devleti ile husumetim yoktur. Bu baş senin can düşmanıdır. Böylece bilmiş olup, ona göre hareket edip gayret edesin. Eğer mertlikten nam ve nişanın var ise zahmet edip savaş meydanına buyurasın. Savaş meclisinde birlikte yemekte kan içelim vesselam*³⁴²” yazıyordu. Nadir Şah, Osman Paşa'dan birkaç gün cevap beklemiş fakat cevap alamamıştır. Birkaç gün daha Kerkük etrafında beklemiş ve daha sonra Osman Paşa'yı Kerkük'ten çıkarmak için Kerkük'ün kuzeydoğusundaki Surdaş kalesine hareket etmiştir. Nadir Şah bu kaleyi tek hücumla ele geçirmiştir³⁴³.

Nadir Şah, Surdaş'tan hareket ederek Karatepe denilen mahale gelmiştir. Topal Osman Paşa, Memiş Paşa'yı 12.000 askeriyle Nadir Şah'ı takibe yolladı. Memiş Paşa, iki menzil mesafeyle Nadir'i arkadan takibe başlamıştır. Nadir, Karatepe'ye vardığında Memiş Paşa da Surdaş'a 7 fersah mahalde olan Ak-derbend mevkiinde karargâh kurmuştur. Ak-derbend, iki dağ arasında olup yolları az ve dardır. Karakolları vasıtasıyla Memiş Paşa'nın Ak-derbend'de olduğunu öğrenen Nadir Şah, 12 Kasım 1733 Perşembe günü ordusuyla Memiş Paşa üzerine süratle hareket etti.

Nadir Şah kuvvetleri, Osmanlı öncü birliklerinin boşluğuna denk gelip, kendilerini fark ettirmeden dar geçitlerden kolayca geçerek sabaha karşı Memiş Paşa'nın kuvvetleri üzerine hücum ettiler. Dar boğazda iki tarafta şiddetli bir mücadeleye girişmiştir. Bu sırada Topal Osman Paşa, Memiş Paşa'nın yardımına koşmak için hastalığına bakmadan sedye üstünde savaş meydanına doğru hareket etmiştir. Osman Paşa ve ordusu görüldüğünde her yer Osmanlı askeriyle dolmuştur.

³⁴¹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 126a-127a.

³⁴² Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 127a-127b.

³⁴³ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 127b.

Memiş Paşa ve askeri Osman Paşa'nın yetiştiğini görünce moral kazanmıştır. İlk başlarda Kızılbaş askeri zor duruma düşerek, bozulur gibi görünmüştür. Fakat sonra hızlı bir hücumla geçerek Osmanlı öncü birliklerini vurmaya başladılar. Osmanlı öncü birlikleri mücadeleye gayret gösterdi ise de dayanamayıp bozguna uğratılmıştır.

Kızılbaş kuvvetleri bundan sonra Osmanlı ordusunun merkezine hücum başlatmıştır. İki ordu birbirine karışmış halde mücadeleye girişmişti³⁴⁴. Topal Osman Paşa askerlerini toparlamak için büyük gayret gösterdi³⁴⁵. Hazırda bulunan özel hizmetkârlarını ve iç ağalarını her tarafa tekrar hücumla gönderdi. Sabırla gayret göstermeye çalışmıştır. Osman Paşa, sedyeden inerek yedekte bulundurduğu atına binmiştir. Nadir Şah ve ordusu Memiş Paşa'nın kuvvetlerini dar bir yere sıkıştırarak çoğu askerini şehit etmiş ve esir almıştır.

Mücadele esnasında Allahyar adında bir asker Topal Osman Paşa'nın yanına yaklaşmıştır. Topal Osman Paşa'nın görünüşünden serasker olduğunu anlayan bu asker, elindeki mızrakla Topal Osman Paşa üzerine hamle yapmış ve onu şehit etmiştir (Kasım 1733). Allahyar, Osman Paşa'nın başını kesip mızrağının ucuna takmış ve şehit Osman Paşa'nın kesik başını Nadir Şah'ın huzuruna götürmüştür³⁴⁶.

Osman Paşa'nın şehit düşmesiyle Osmanlı kuvvetleri geri çekilmiştir³⁴⁷. Muharebe iki saat sürmüştür³⁴⁸. Bu savaşta Osmanlı kuvvetleri 20.000 ölü ve esir vermiştir³⁴⁹. Şehit Topal Osman Paşa'nın ordusundaki yük, mühimmat ve hazineleri Kızılbaş askeri ele geçirerek Nadir Şah'ın hazinesine ulaştırmıştır.

Şehit Topal Osman Paşa'nın kesik başını Nadir Şah'ın huzuruna götürdüklerinde Nadir Şah hiddetlenerek "*Behey nabekarlar !!! Ululara karşı nedir bu uygunsuz iş ? Uluların dirisine ve ölüsüne hürmet etmek gerekir*³⁵⁰," diyerek askerlerini azarlamış ve Osman Paşa'ya olan saygısını göstermiştir. Nadir Şah, Osman Paşa'nın vücudunu savaş meydanında buldurmuştur, Nadir Şah, esirlerden ordu kadısı Abdülkerim Efendi ve bir tabur esirle birlikte gitmek üzere; merhum seraskerin vücudunu ve başını bir sandığa koydurarak, istedikleri mezara defnetsinler

³⁴⁴ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 128a-129a.

³⁴⁵ Lockhart, *a.g.e.*, s. 74.

³⁴⁶ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 129a.

³⁴⁷ Ateş, *a.g.e.*, s. 162.

³⁴⁸ Pour, *a.g.e.*, s. 99.

³⁴⁹ Lockhart, *a.g.e.*, s. 74.

³⁵⁰ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 129a.

diyerek onları göndermiştir³⁵¹. Osman Paşa'nın kabri Kerkük'te İmam Kasım Camii kabristanındaki türbesindedir³⁵².

Topal Osman Paşa'nın başarısız olmasında, İstanbul Hükümeti tarafından asker ve zahire isteğinin yerine getirilmemesi büyük ölçüde etkili olmuştur. Harekat bölgesinde kıtlık olması paşayı çaresiz bırakmıştır³⁵³. Osman Paşa, Osmanlı Devleti ve padişah tarafından adeta ölüme terkedilmiştir. Ağır bir şekilde mağlup olmuş Nadir Şah'ın iki ay gibi kısa bir sürede toparlanıp tekrar savaş meydanlarında görünmesine rağmen, galip Osmanlı Devleti ise seraskerine en ufak bir takviye yapamamıştır.

Kerkük mağlubiyeti İstanbul'da büyük üzüntüye sebep olmuştur. Şehit Topal Osman Paşa'nın yerine Köprülü-zade Abdullah Paşa serasker tayin olmuştur³⁵⁴. Nadir Şah ise Kerkük galibiyetinden sonra Şehrizar, Kerkük ve Derne'yi işgal etmiştir³⁵⁵. Daha sonra tekrar Bağdat üzerine yürümüş fakat bu defa savaşmamıştır. Bağdat muhafızı Ahmet Paşa ile barış anlaşması imzalamıştır. Anlaşma gereği Osmanlı Devleti, son 10 yılda ele geçirdiği İran topraklarını geri iade edecek ve 1639 Osmanlı-Safevi anlaşması sınırlarına dönelecektir. Her iki tarafta esirlerini serbest bırakacak ve İranlı hacılar kutsal yerleri serbestçe ziyaret edebileceklerdi³⁵⁶.

³⁵¹ Mirza Mehdi Han, *a.g.e.*, vrk. 129b.

³⁵² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.4, K.2, s. 325.

³⁵³ Pour, *a.g.e.*, s. 99.

³⁵⁴ Pour, *a.g.e.*, s. 103.

³⁵⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.4, K.1, s. 226.

³⁵⁶ Ateş, *a.g.e.*, s. 163.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPAL OSMAN PAŞA'NIN ŞAHSİYETİ

1. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN ŞAHSİYETİ

Osmanlı tarihi kaynaklarının hiçbirisinde bu fedakâr ve cömert Osmanlı vezir-i azamî ve seraskerinin fiziksel özelliklerini tasvir eden bir bulguya rastlanılmamaktadır. Fakat mizacına bazı kaynaklarda yer verilmiştir. Topal Osman Paşa genel olarak kaynaklarda, ileri görüş sahibi, çok tedbirli, cesur ve yiğit olarak tasvir edilmiştir³⁵⁷. Yine Osman Paşa kaynaklarda, mert, doğru sözlü, fazilet sahibi ve cömert olarak nitelendirilmektedir³⁵⁸.

Hammer ise Osman Paşa'nın karakteri üzerinde özellikle durmuştur. O'na göre Osman Paşa'nın en büyük özelliği; kendisinin çok hak-tanır bir kişilik olmasıdır. Osman Paşa'nın, Allah'a karşı sürekli şükran duygusunda bulunan ve Allah'a olan borcunda kararlılığını gösteren bir kişilik olduğunu söylemiştir³⁵⁹. Hammer, Osman Paşa ile Nadir Şah'ı kıyaslamak gerekirse; Osman Paşa'yı Nadir'in yanında bir ahlak ve seciye anıtı olarak ışıklar içinde parladığını belirtmiştir. Yine Nadir'e karşı zaferinde Osman Paşa'nın saflığının ve mertliğinin görüldüğünü söylemektedir³⁶⁰.

Hammer yine Osman Paşa'yı şiddetli bir mizaç ve sertliğin adamı olarak nitelendirmiştir. Osman Paşa, bazı tedbirler için ya da yasaklar için önlemler alırken sertliğe başvurmuştur fakat aşırıya kaçmamıştır. Dönemin ihtiyaçlarına göre davranmıştır. Sertliği daha çok tedbirli bir devlet adamı olmasından dolayıdır. Osman Paşa'nın önemli özelliklerinden birisi de ağırbaşlı ve ciddiyet sahibi bir kişilik olmasıdır. Nadir Şah'ın alaycı mektuplarına karşı hiç istifini bozmamış, Nadir Şah'a ciddiyet dolu mektuplarla karşılık vermiştir.

Topal Osman Paşa Malta'da kendisini esaretten kurtaran Vincent Arnaud'ya, kendisi için ödediği fidye parasını, misliyle geri göndermiştir. Bununla yetinmeyerek

³⁵⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, (yay. haz: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülagü), C.3, K.2, Sebil Yayinevi, İstanbul 1996, s. 496.

³⁵⁸ Aktepe, "Topal Osman Paşa", s. 442.

³⁵⁹ Hammer, *a.g.e.*, s. 411-412.

³⁶⁰ Hammer, *a.g.e.*, s. 414-415.

Rumeli valisiyken Vincent Arnaud'yu Niş'e davet etmiş ve O'nu ağırlamıştır. Osman Paşa sadrazamlığı esnasında da Vincent Arnaud'yu İstanbul'a çağırarak kendisine çeşitli iltifatlarda bulunmuş, hediyeler vermiş, resmîyetten uzak bir şekilde samimiyetle davranmıştır. Kendisine yapılan iyiliği unutmayıp karşısındakini adeta onurlandırmıştır. Osman Paşa dürüstlüğe çok önem vermiştir. Sadrazamlığı sırasında İstanbul'da teftiş için dolaşırken kendisine yalan söyleyen bir tezgâhtarını astırmak üzereyken, tezgâhtarın sonradan doğruyu söylemesi üzerine; “*Baştan doğruyu söylemen gerekirdi*” diyerek tezgâhtarını affetmemiş ve astırmıştır. Topal Osman Paşa, fedakar ve cömert bir kişiliktir. Hasta olduğu halde verilen emre uymak için tereddütsüz Bağdat'a hareket etmiştir. Sedyeye üstünde yolculuk yapmış ve ordusunu idare etmiştir. Şehit olduğu hadiseye kadar fedakarane davranışlardan vazgeçmemiştir.

1.1. DEVLET ADAMI OLARAK TOPAL OSMAN PAŞA

Topal Osman Paşa, ömrünü Osmanlı Devleti'nin hizmetinde geçirmiş ve bu uğurda şehit olmuş bir devlet adamıdır. Osman Paşa, Balkanlarda birçok şehirde ve eyalette yöneticilik yapmıştır. Balkanlarda yaptığı başarılı hizmetlerin sonunda gözde vezirlerden olmuş ve İstanbul'a davet edilerek sadrazamlık görevine getirilmiştir. Sadrazamlığı döneminde İstanbul'da da başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle sadrazamlıktan azledilerek Trabzon, Tiflis ve Erzurum şehirlerinde yöneticilik yapmıştır.

Osman Paşa, *Mürit-Tevarih* adlı eserde büyük bir yönetici denilmeye uygun, hükümlerini yürütmeye gücü yeten, siyaset bilir büyük bir devlet adamı olarak nitelendirilir³⁶¹. Osman Paşa aldığı tedbirlerle ve getirdiği kurullarla yapıcı ve sorun çözücü bir yönetici olmuştur. Balkanlarda Mora civarında taşkınlık çıkaran haydutları ortadan kaldırmasıyla halkın sevgisini kazanmış ve yıldızı parlamıştır. Yine Niş'te yeniçerilerin taşkınlıklarını durdurmuştur. Patrona Halil isyanıyla Rumeli'ye kaçan isyancıları da ortadan kaldırmasıyla İstanbul'a sadrazamlık görevi için davet edilmiştir. Tüm bu örnekler Osman Paşa'nın devlet adamlığındaki en büyük özelliğini vurgulamaktadır. Yani problemlili bölgelerde, taşkınlığın ve asilerin

³⁶¹ Şemdani-zade, *a.g.e.*, s. 28.

olduğu yerlerde Osman Paşa'nın tedbirli ve sorun çözücü kişiliği ön plana çıkmaktadır. Karışıklıkların devam ettiği İstanbul'da, Osman Paşa gibi tedbir sahibi bir devlet adamına ihtiyaç duyulmuş ve sadrazamlık görevine getirilmesi uygun bulunmuştur.

Osman Paşa, sadrazamlığı esnasında İstanbul'da karışıklık çıkarıcıları ortadan kaldırmış, bazı ahlaksız kadınlara yasaklar getirmiştir. İstanbul'da ucuz gıda satılmasını sağlamıştır. Gıda satışı üzerinden yapılan sahtekârlıklara engel olmuştur. Esnafın dürüstçe hizmet etmesini sağlamıştır. Osman Paşa'nın problem çözücü ve tedbirli yöneticiliği İstanbul'da da etkili olmuştur. Osman Paşa'nın en iyi yaptığı şey şehir ve eyalet yöneticiliğidir. Çünkü O, devlet adamlığının büyük bir kısmını Balkan şehirlerinde yöneticilik yaparak geçirmiştir. Sadrazamlık görevini de İstanbul şehrine çekidüzen vererek geçirmiştir.

Topal Osman Paşa'nın devlet adamı entrikalarıyla ve hileleriyle işi olmamıştır. Hacı Beşir Ağa gibi devlet içinde nüfuz sahibi olmaya çalışmamıştır. O sadece işini yapmaya çalışmıştır. O'nun sadrazamlıktan ayrılması da bir anlamda istifa gibi gözükmemektedir. Çünkü yaşlılığından ve hastalığından şikayetçi olması bunu göstermektedir. Dürüst hizmetleri sonunda görevden alındığı için memnun olarak sadrazamlıktan ayrılmıştır. Devlet tarafından mallarının müsadere edilmemesi de Osman Paşa'nın yöneticiliğinden bir memnuniyetsizliğin olmadığını göstermektedir.

Yaşlı olmasına rağmen vali olarak tayin olduğu Trabzon'da da başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Oradaki asileri ortadan kaldırmıştır. Trabzon'dan, önce Tiflis valiliğine, hemen sonrasında da Erzurum valiliğine tayin olmuştur. Erzurum'da da aldığı vazifeleri başarıyla yerine getirmiştir. Her ne olursa olsun Osman Paşa'nın 70 yaşlarına geldiğinde sadrazam olması, onun devlet yöneticiliğindeki tecrübelerinden ileri gelmektedir.

1.2. ASKER OLARAK TOPAL OSMAN PAŞA

Topal Osman Paşa hayatının büyük bir kısmını devlet yöneticisi olarak geçirse de asker ve komutan olarak da birçok başarılı vazifede bulunmuştur. Zaten

kendisinin bu yönde de tecrübesi olmasından dolayı mühim İran seferine serasker tayin edilmiştir. Osman Paşa'nın devlet adamı olarak ön plana çıkmasında bazı askeri başarılarının da etkili olduğu söylenebilir.

Topal Osman Paşa'nın ilk olarak 1711 Prut seferine katıldığı bilinmektedir. Fakat O'nu ön plana çıkaran savaşlar 1714-15 yıllarında Venedik ile yapılan savaşlardır. Venediklilerle Anapoli civarında giriştiği mücadelede başarılı olmasıyla takdir kazanmıştır. Yine İnebahtı'da bazı Venedik firkatelerini batırmış ve ele geçirmiş, komutanlarını ve askerlerini de esir almıştır. Bu başarıları devlet tarafından takdir edilerek devlet kademelerinde yükselmesini sağlamıştır.

Topal Osman Paşa'yı, Osmanlı tarihi için daha önemli kılan başarısı ise 1733 yılında serasker olarak görev aldığı İran seferidir. Osman Paşa serasker olarak görevlendirildiğinde hem yaşlı hem de hastadır. Fakat o aldığı vazifeyi yerine getirmek için bir an tereddüt göstermemiş ve fedakarlık göstererek sedye üstünde on beş günde Erzurum'dan Diyarbakır'a gitmiştir.

Osman Paşa daha önce de belirtildiği gibi İran seferi için 80.000 askere serasker tayin olmuştur. Bundan önce 80.000 askere serasker olanlar, bir yılda 40.000 asker toplayamazken, Osman Paşa'nın serasker olduğu duyulunca yaklaşık üç ayda 175.000 asker orduya katılmıştır. Aşiretlerin de katılmasıyla 200.000 gibi büyük bir kuvvet sayısına ulaşmışlardır³⁶². Bu elbette o vakitlerde Osman Paşa'nın ne kadar mühim bir devlet adamı ve komutan olduğunu göstermektedir.

Osman Paşa, tedbir sahibi özelliğini İran seferinde de göstermiştir. Askerinin susuzluk tehdidiyle baş başa kalmasını engellemek için ordusunu Dicle Nehri kenarından hareket ettirmiştir. Doğru yoldan 8 günde Bağdat'a gitmek varken, askerinin susuz kalmaması için Dicle Nehri kenarından hareketi tercih etmiştir. Yine zahire ve mühimmatı gemilerle Dicle Nehri üzerinden taşıtarak ve bunlara yakın yürüyüş yaparak askerini büyük bir zahmetten kurtarmıştır. Nadir Şah'tan gelen alaycı mektupları ağırbaşlılıkla karşılayarak Nadir Şah'ın tahriklerine kapılmamıştır.

Osman Paşa, ordusunu tedbirsizce göstererek, Nadir Şah'a Osmanlı ordusunun güçsüz olduğu hissiyatını vermiştir. Ducum muharebesi esnasında sakat olmasına rağmen ata binerek ordusunu coşturmuştur. Savaş esnasında etkili

³⁶² Şemdani-zade, *a.g.e.*, s. 33.

konuşmalarla ordusunu yüreklendirmiştir. Zaferden sonra gurura kapılmamıştır. Bu yüzden top ve mehter şenliğine asla izin vermemiştir. Bağdat'ın acıklı durumunu görünce zahire azlığından dolayı oradakilere yük olmamak için Kerkük'e çekilmiştir.

Zahire azlığı ve kışın gelmesi nedeniyle askerinin büyük bir kısmını terhis etmiştir. Nadir Şah ile mücadele halinde bulunan Memiş Paşa'ya yardım etmek için hasta ve sedye üstünde olarak savaş meydanına gitmiş ve şehit düşmüştür. Yukarıda bahsedilen tüm örneklerde Topal Osman Paşa kendisinden çok askerinin ve halkının emniyetini düşünmüştür. Bin bir fedakârlıklarla ve akıllıca alınmış tedbirlerle Nadir Şah'a karşı bir zafer kazanmıştır. Bu olaylar neticesinde Topal Osman Paşa'nın iyi bir devlet adamı olmasının yanında; savaş taktiklerini bilen, tedbiri elden bırakmayan, savaşın heyecanına ve gururuna kapılmayan bir komutan olduğu da anlaşılmaktadır.

2. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN AİLESİ

Topal Osman Paşa'nın soyundan gelenler arasında çok sayıda devlet adamı, müderris, sanatkar ve şair bulunmaktadır³⁶³. Topal Osman Paşa'nın oğlu Ahmet Ratip Paşa (ö. 1757), Mora muhassılığında, Rumeli valiliğinde ve kaptan-ı deryalıkta bulunmuştur³⁶⁴. Ahmet Ratip Paşa, III. Ahmet'in kızı Emine Sultan ile evlenmiştir³⁶⁵. Ahmet Ratip Paşa'nın on oğlu olduğu bilinmektedir³⁶⁶. Topal Osman Paşa'nın kızı Sarı Mehmet Paşa ile evlidir³⁶⁷.

Ahmet Ratip Paşa'nın en büyük oğlu Müderris Osman Paşa'dır (ö. 1775). Müderris Osman Paşa, babasının yönlendirmesiyle ulema mesleğine sevk edilmiştir. Daha sonra kendisine vezirlik rütbesi verilerek idari hizmetlere başlamıştır. Müderris Osman Paşa, Mora'da çıkan birtakım isyanları başarıyla bastırmıştır³⁶⁸. Müderris Osman Paşa, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşlarındaki; 1773 Silistre muharebesinde gösterdiği yararlılıkla meşhurdur³⁶⁹. Daha sonra Rumeli eyaleti valiliğine

³⁶³ Özcan, "Topal Osman Paşa", s. 246.

³⁶⁴ Kaplan, *a.g.e.*, s. 9.

³⁶⁵ Danişmend, *a.g.e.*, s. 329.

³⁶⁶ Kaplan, *a.g.e.*, s. 9.

³⁶⁷ Mehmet Süreyya, *a.g.e.*, s. 496.

³⁶⁸ Ali Ekrem, *Namık Kemal*, MEB, İstanbul 1992, s. 11.

³⁶⁹ Kaplan, *a.g.e.*, s. 9.

getirilmiştir. Aile kaynaklarına göre Müderris Osman Paşa'nın düşmanları, padişah I. Abdülhamit'i (1774-1789) paşaya karşı doldurmuş ve padişah O'nu önce Eğriboz kalesine hapsedirmiş daha sonra da idam ettirmiştir. Ahmet Ratip Paşa'nın diğer çocukları olan Asaf Mehmet Paşa ve İbrahim Naşit Bey de şair idiler. İkisinin de güzel şiirleri ve divanları vardır³⁷⁰. Ayrıca İbrahim Naşit Bey, Sultan III. Mustafa'nın (1757-1774) mabeyincisidir³⁷¹.

Ahmet Ratip Paşa'nın diğer bir oğlu Şemsettin Bey, 109 yaşına kadar yaşamış ve beş padişaha hizmet etmiştir³⁷². Şemsettin Bey, III. Selim (1789-1807) devrinde kapıcılar kethüdalığı ve baş-emirahurluk³⁷³ yapmıştır³⁷⁴. Çirmen valiliğinde bulunmuştur³⁷⁵. Şemsettin Bey'in bütün malları II. Mahmut (1808-1839) zamanında müsadere edilmiştir. Şemsettin Bey son yıllarını sefalet içinde geçirmiştir³⁷⁶. Ahmet Ratip Paşa'nın bir diğer oğlu ise Ali Bey'dir. Ali Bey, I. Abdülhamit'e karşı yaptığı dürüst bir konuşmadan sonra idamla cezalandırılmış, sonrasında bundan vazgeçilmiş ve bütün mallarına müsadere uygulanarak, mallarına el konulmuştur³⁷⁷. Ahmet Ratip Paşa'nın bir diğer oğlu Abdurrahman Bey'in Yenişehir ve Çatalca'da çiftlikleri bulunmaktaydı³⁷⁸.

Şemsettin Bey'in küçük oğlu Mustafa Asım Bey meşhur vatan şairimiz Namık Kemal'in babasıdır. Tarih ve yıldız ilmini çok iyi bilen Mustafa Asım Bey, yıldız ilminde döneminin en iyisidir. Bu sebeple padişah II. Abdülhamit (1876-1908) O'nu sarayda müneccimbaşı olarak görevlendirmiştir³⁷⁹. Mustafa Asım Bey'in oğlu olan Namık Kemal 1840 yılında Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. Devrine damga vuracak eserler ortaya çıkarmıştır.

Namık Kemal, Vatan Yahut Silistre adlı tiyatro eserinde “*Ecdadımdan kırk şehit adı sayabilirim*” derken kendi ecdadını kastetmiştir³⁸⁰. Namık Kemal, yazıları yüzünden II. Abdülhamit ile ters düşmüş ve bir süre hayatını sürgünde geçirmiştir.

³⁷⁰ Ali Ekrem, *a.g.e*, s. 11.

³⁷¹ Süleyman Nazif, *a.g.e*, s. 7.

³⁷² Ali Ekrem, *a.g.e*, s. 12.

³⁷³ Baş-emirahur: Saray ahırlarının en büyük amiridir. Bkz; Ünal, *a.g.e*, s. 476.

³⁷⁴ Danişmend, *a.g.e*, s. 329.

³⁷⁵ Kaplan, *a.g.e*, s. 9.

³⁷⁶ Ali Ekrem, *a.g.e*, s. 12-13.

³⁷⁷ Kemalettin Şükrü, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1931, s. 8.

³⁷⁸ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defterleri, nr. 5178, s. 3.

³⁷⁹ Ali Ekrem, *a.g.e*, s. 13-14.

³⁸⁰ Ali Ekrem, *a.g.e*, s. 12.

1884 Rodos valiliğine getirilmiştir. 1887 yılında Sakız Adası'na vali olarak atanmış, 1888 yılında ise Sakız Adası'nda vefat etmiştir. Namık Kemal'in küçük kardeşi Naşit Bey makine ve alet icat eden bir mucittir. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem (Bolayırlı) şair ve yazar idi³⁸¹.

3. TOPAL OSMAN PAŞA'NIN YAPTIRDIĞI MİMARİ ESERLER

Topal Osman Paşa, Rumeli'de çeşitli vazifelerde bulunduğu esnada birçok cami, mektep ve köprü inşa ettirmiştir. Bunlara zengin gelir kaynakları vakfetmiştir. Topal Osman Paşa, Mora'da Argos şehrinde kasaba içinde Osman Paşa Camii adında bir cami ve Osman Paşa Mektebi adında bir mektep yaptırmıştır. Bu camiye gelir kaynağı olarak; camiye bitişik 1 ev, 1 samanlık, 1 hancı odası, 1 fırın, 1 dükkan, 1 kahvehane, caminin imamın oturduğu yerde olan içli ve dışlı menzil, 10 dönüm bahçe, kasabanın deresi üstünde olan 10 göz değirmen, tekye bahçesi denilen 6 dönümlük yer, 1 hamam, 30 dönüm bağ, Anapoli'ye bağlı Narye köyünde 500 kök zeytin, Nazırlar mevkiinde 10 çift tarladan mahsulat ayrılmıştır.

Bu gelir kaynaklarından; Cuma vaizi için günde 10, imam ve hatibe 30, muallime 5, imama kuran okuması için 2, müezzine 16, kandilci, ferraş, bevab ve kayyımına 10, tuvalete bakana 3, tahsildara 8, kâtibe 6, muallim halifesine 3, mektep kayyımına 1,5, mum, zeytinyağı ve hasıra 10, tamire 10, nazıra 4, tamir ettirdiği diğer cami imamına 4 ve müezzinlerine 4 akçe ayırmıştır³⁸².

Topal Osman Paşa, yine Mora'da Tripoliçe'de çarşı içinde Çarşı Camii adıyla da anılan Osman Paşa Camii'ni yaptırmıştır. Daha sonraları Topal Osman Paşa'nın oğlu Ratip Ahmet Paşa bu caminin yanına Osman Paşa Mektebi adında bir mektep yaptırmıştır. Ahmet Paşa, bu cami ve mektebe vakıflar tahsis etmiştir³⁸³. Bundan başka Topal Osman Paşa Yenişehir'de Topal Osman Paşa Mektebi adında bir mektep yaptırmıştır. Bu mektep için gelir fazlasını tahsis etmiştir³⁸⁴. Ayrıca Osman Paşa

³⁸¹ Süleyman Nazif, *a.g.e.*, s. 4.

³⁸² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C.4, Günlük Ticaret Gazetesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 245.

³⁸³ Ayverdi, *a.g.e.*, C.4, s. 253.

³⁸⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, C.4, s. 312.

1726 yılında Tesalya'da Rapsani yakınlarında Pineius Nehri üzerinde bir köprü inşa ettirmiştir³⁸⁵.

Topal Osman Paşa Niş şehrinde Varoş kalesi Taşköprü mahallesinde Hızır Bey'in vakıf arsası üzerinde bir cami ve mektep inşa ettirmiştir. Kayıtlarda Şehit Osman Paşa Camii ve Mektebi adıyla kayıtlıdır. Topal Osman Paşa, bu cami ve mektebe gelir kaynağı olarak; Gümrükhane, odaları ve müstemilatı, bunlara bitişik 2 mahzen, 1 bakkal dükkanı, 1 oda, altta 15 üstte 15 ve zeminde 1 büyük odadan oluşan 31 oda yahudihane, bunların yanında 8 oda, Belgrad kapısı yakınında 2 alt katta 2 üst katta dükkan, İstanbul kapısıyla saray arasında Yeni Çarşı denilen mahalde bir çatı altında 20 dükkan, Panteli denilen mahalde uzun bir arsa üzerinde köşk ve binalar, defteri yapılmış 69 cilt kitap vakfetmektedir.

Bu gelir kaynaklarından; cami imamına günlük 30, ikinci imama 16, birinci ve ikinci müezzine 12'şer, iki kayyıma 6'şar, tahsildara 5, vakfın yöneticisine 10, nazıra 5, vaize 5, kurraya 10, tekyede oturan şeyhe 6, mektep hocasına 6, halifesine 5, bevvaba 2, hafız-ı kütübe 3, balmumuna 10, zeytinyağına 6, yağ mumuna 4, hasıra 2, kandil bedeli, şamdan, kalay ve tamirlerine 10 akçe ayırmaktadır.

Osman Paşa, bundan başka bir de Yeni Pazar'da cami yaptırmış olup; imam ve hatibe 12, müezzine 5, kayyıma 2, yağ bedeline 6, beyzadeye 5, halvetiye şeyhine 2 akçe tahsis ettirmiştir³⁸⁶. Topal Osman Paşa'nın yaptırdığı bu mimari eserlerden hiçbiri günümüze ulaşamamıştır³⁸⁷.

³⁸⁵ Özcan, "Topal Osman Paşa", s. 245.

³⁸⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C.3, Bilmen Basımevi, İstanbul 1981, s. 131.

³⁸⁷ Özcan, "Topal Osman Paşa", s. 245.

SONUÇ

Topal Osman Paşa hayatını devlet hizmetine adanmış ve yaşlılığında dahi büyük vazifelerde bulunmuştur. Devlet hizmeti için büyük fedakârlıklar göstermiş; yine bu uğurda hayatını kaybetmiştir. Hizmetleri ile fedakârlıkları devlet kademelerindeki basamakları çıkmasına yardımcı olmuştur.

Topal Osman Paşa bir devlet vazifesi için Mısır'a giderken esir düşmüş ve topal kalmıştır. Yine Rumeli'de görevliyken çeşitli mücadelelerde ve savaşlarda bulunmuştur. Rumeli'de birçok şehrin ve eyaletin yöneticiliğini yapmış, buralarda çıkan isyanları bastırmıştır. Rumeli'de çeşitli mimari eserler yaptırmaktan da geri kalmamıştır. Buralardaki tedbirli hareketleri yanında başarılı hizmetleri O'nu sadrazamlık makamına taşımıştır. Sadrazamlığı esnasında İstanbul'da düzeni sağlamış, huzursuzlukları ortadan kaldırmıştır. Devlete hizmetleriyle halkın yanında olmuş, sahtekâr esnafın karşısında durmuştur. Sadrazamlığı sırasında yetmiş yaşına yaklaştığından dolayı yaşlılık ve hastalıklar onu yormuştur. Sadrazamlıktan alınmasında en büyük etken olan bu rahatsızlıklar şehadetine kadar onu etkilemiştir. Yaşlı olmasına rağmen Trabzon, Tiflis ve Erzurum şehirlerinde de başarılı valilikler yapmıştır.

İran'da yönetimi ele geçiren Afşar Türklerinden Nadir Şah'ın Irak'ı işgal edip, Bağdat'ı kuşatması; Topal Osman Paşa'nın serasker tayin edilerek İran seferine çıkmasına neden olmuştur. Osman Paşa, Nadir Şah ile Ducum'da karşılaşmadan önce savaş stratejilerini doğru uygulamış, sefer organizasyonlarını iyi yönetmiştir. Savaş meydanında ordusunun konumunu, dizilimini Nadir Şah'ın ordusuna üstün gelecek şekilde düzenlemiştir. Topal Osman Paşa, tecrübelerini muharebenin her safhasında kullanmak suretiyle Nadir Şah gibi askeri dehaya sahip bir devlet adamını Ducum'da mağlup etmiştir.

Ducum Muharebesi'nden sonra Bağdat ve çevresinde kıtlık baş göstermesi, kış mevsiminin yaklaşması, Osman Paşa'nın hasta olması, ilave olarak İstanbul Hükümeti'nden yardım alamaması gibi olumsuzluklar sebebiyle Topal Osman Paşa, Nadir Şah karşısında sefer organizasyonlarını iyi yönetememiştir. Dolayısıyla Kerkük Muharebesi'nde şehit düşmüştür (Kasım 1733).

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Mühimme Defterleri (MD)

Nr. 126, 127, 138, 139

2. Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defterleri

Nr. 5178

2. KAYNAK ESERLER

ANONİM KRONOLOJİ, (Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak), (çev: ve haz: Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974.

DESTARİ SALİH EFENDİ, Destari Salih Tarihi, (haz: Bekir Sıtkı Baykal), TTK Basımevi, Ankara 1962.

DİLAVER AĞA-ZADE ÖMER VAHİT, Gül-i Ziba-yı Hadikat'ül-Vüzerâ, İstanbul 1854.

FINDIKLILI MEHMET AĞA, Nusretname, (haz: İsmet Parmaksızoğlu), C.2, K.2, İstanbul 1962.

GAZAVAT-I CÜYUŞ-I OSMANİYE, Avusturya Milli Ktp., nr. 1102 (Flügel, II, 290), (İstanbul İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, 140160 nr. Kayıtlı fotokopisi).

HANWAY, Jonas, The Revolutions of Persia. Containing the reing of Shah Sultan Mir Maghmud and his successor Sultan Ashreff, with the history of the Celebrated usurper Nadir Kouli, C.2, Londra 1762.

KÜÇÜK ÇELEBİ-ZADE ASİM EFENDİ, Çelebi-zade Asım Tarihi, İstanbul 1282.

MEHMET RAŞİD EFENDİ, Tarih-i Raşid, C.4, İstanbul 1282.

MEHMET SUBHİ EFENDİ, *Subhi Tarihi*, İstanbul 1198.

MEHMET SÜREYYA, *Sicill-i Osmani*, (yay. haz: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülagü), C.3, K.2, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.

MİRZA MEHDİ HAN ESTERABADİ, *Tarih-i Nadir Şah*, (Osmanlıcaya çev: Karşlı Hacibi), Esad Efendi Ktb., nr. 2179.

ŞEMDANİ-ZADE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Müri't-Tevarih*, (haz: Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

ŞEYHİ MEHMET EFENDİ, *Vekayiu'l-Fuzala*, C.4, İstanbul 1145.

TARİH-İ OSMAN PAŞA, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. Yazmalar, nr. 381.

TAYYAR-ZADE AHMET ATA, *Tarih-i Ata*, C.2, İstanbul 1293.

3. ARAŞTIRMA ESERLERİ (KİTAP ve MAKALELER)

AKTEPE, Münir, “Topal Osman Paşa”, *İ.A*, C.12, MEB, İstanbul 1993, s. 439-442.

AKTEPE, Münir, “Baltacı Mehmet Paşa'nın 1711 Prut Seferi ile İlgili Emirleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 131-170.

AKTEPE, Münir, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-namesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

AKTEPE, Münir, *Patrona İsyanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958.

ALİ EKREM, *Namık Kemal*, MEB, İstanbul 1992.

ALTUNDAĞ, Şinasi, “Selim I”, *İA*, C.10, MEB, İstanbul 1988, s. 423-434.

ATEŞ, Abdurrahman, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2012.

- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C.3-4, Günlük Ticaret Gazetesi Yayınları, İstanbul 1982.
- BAYSUN, Cavid, "Bağdad", *İA*, C.2, MEB, İstanbul 1979, s. 195-211.
- BAYSUN, Cavid, "Murad IV", *İA*, C.8, MEB, İstanbul 1979, s. 625-647.
- ÇORBACIOĞLU, Mesude, *Topal Osman Paşa*, (Basılmamış Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1965.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- ED-DURİ, Abdülaziz, "Bağdat", *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s. 425-433.
- EMECEN, Feridun, "İrakeyn Seferi", *DİA*, C.19, İstanbul 1999, s. 116-117.
- EMECEN, Feridun ve ŞAHİN, İlhan, "Amasya Antlaşması", *DİA*, C.3, İstanbul 1991, s. 4-5.
- GÖĞEBAKAN, Göknur, "Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi", *Türkler*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 459-469.
- GÜNDÜZ, Tufan, "Şah İsmail", *DİA*, C.38, İstanbul 2010, s. 253-255.
- GÜNDÜZ, Tufan, "Safeviler", *DİA*, C.35, İstanbul 2008, s. 451-457.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Bağdat–Osmanlı Dönemi", *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s. 433-437.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev: Nilüfer Epçeli), C.4, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- KARACA, Behset, "Safevi Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri", *Türkler*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 409-418.
- KAPLAN, Mehmet, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948.
- KEMALETTİN ŞÜKRÜ, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1931.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı–İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, Özal Matbaası, İstanbul 1993.

- KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Murad III”, *DİA*, C.31, İstanbul 2006, s. 172-176.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Tahmasp I”, *İA*, C.11, MEB, İstanbul 1979, s. 637-647.
- LOCKHART, Laurence, *Nadir Shah*, Lahore 1976.
- MİNORSKY, Vladimir, “Nadir”, *İA*, C.9, MEB, İstanbul 1998, s. 21-31.
- MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, “İran, Osmanlı-İran Münasebetleri”, *DİA*, C.22, İstanbul 2000, s. 405-409.
- MURPHY, Rhoads, “Kasrışirin Antlaşması” *DİA*, C.24, İstanbul 2001, s. 575.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Beşir Ağa”, *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 555.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Humbaracı Ahmed Paşa”, *DİA*, C.18, İstanbul 1998, s. 351-353.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Karlofça”, *DİA*, C.24, İstanbul 2001, s. 504-507.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Topal Osman Paşa”, *DİA*, C.41, İstanbul 2012, s. 244-246.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Patrona İsyanı”, *DİA*, C.34, İstanbul 2007, s. 189-192.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, MEB, İstanbul 1993.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, MEB, İstanbul 1971.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, MEB, İstanbul 1993.
- POUR, Ali Djafar, *Nadir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1977.
- PURGSTALL, Baron Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.7, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.
- SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.5, TTK Basımevi, Ankara 2011.
- NAZİF, Süleyman, *Namık Kemal*, İkdam Matbaası, İstanbul 1922.
- SÜMER, Faruk, “Abbas I”, *DİA*, C.1, İstanbul 1988, s. 17-19.

ŞEMSETTİN SAMİ, *Kamus-ı Türki*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, TTK Yayınları, Ankara 1975.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, K.1, TTK Yayınları, Ankara 1995.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.4, K.2, TTK Yayınları, Ankara 1995.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2011.

VARLIK, Mustafa Çetin, “Çaldıran Savaşı”, *DİA*, C.8, İstanbul 1993, s. 193-195.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)”, *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 479-511.

YILMAZER, Ziya, “Murad IV”, *DİA*, C.31, İstanbul 2006, s. 177-183.

Ek 1: BOA, Mühimme Defteri, nr. 126, s. 41, hüküm: 164'ün transkripsiyonu:

Mora Ser-askeri Vezîr Osman Paşa'ya hüküm ki

Sen ki vezîr-i müşârun-ileyhsin bundan akdem kastellerden ubûr eden Venedik firkateleri ahz ve dört nefer kapudanları ordu-yı hümâyûnuma irsâl olunmağla hizmetin meşkûr olmuşdur. Senin re'y-i rezîn ve fikir-i isabet-karînine her vechile itimad-ı hümâyûnum olup ve gayret ve hamiyet ve sadakat ve istikâmet ile senden küllî hizmet ve rıza-yı hümâyûnuma muvafık hareket me'mûltab'-ı safâ-makrûnum olmakla bi-avni'llâhite'âlâ gerek Mora Cezîresi'nin derûnunda olan kılâ' ve bikâ'mın muhafaza ve muhâresesi ve gerek Preveze ve Dubniçe taraflarının mekr u keyd-i a'dâ-yı liyâmdante'mîn ve tatmini husûsları dahi senin uhde-i kifayetine ta'vîz ve havale ve senden matlûb olan umûrdan olup ve hâlâ Venedik melâ'înin donanma-yı menhûsesi Ayamavra Körfezi cânibinde lenger-endâz olduğu gûş-zed olmakla iyâzenbi'llâhite'âlâ ol hudud ve havâlîde vâki ser-hadd-i İslamdan Preveze ve Dubniçe taraflarına ve havâlîlerinden bir mahalle suikasd ile hücumu haberi müte'ayyin olduğu gibi iktizasına göre imdad ve îânetinemelâ'în-i hâsirînin def'-i âsâr-ı mazârları ve kahr ve tedmîrleriyle takayyüd ve ihtimâm ehemmi-i mehâmm-ı Devlet-i Aliyye ve elzem-i levâzım-ı Saltanat-i Seniyyemden olmakla imdi işbu emri-i şerif-i vâcibü'l-ımtisâlim vusulünde zikrolunan mahalde başka muhafaza ve başbuğ vardır deyu te'âmî ve tegâfûl ve tehâvün ve tekâsül eylemeyip rûz-şeb terk-i hâb ve rahat ve daima Preveze ve Dubniçe ve havâlîleri taraflarına ve Venedik keferesinin donanma-yı menhûse cânibine çeşm tutup ve ne tarîkıyla mümkün ise fikir-i fâsid ve niyyet-i kâsidlerinden haberdâr olup iyâzenbi'llâhite'âlâ ol melâ'în-i dûzeh-mekînin donanma-yı menhusuyla Preveze ve Dubniçe taraflarına suikasd ile hareket-i bî-bereketleri haberine muttali olduğun saat avn ü inâyet-i Bârî ve mefhar-ı kâinât aleyhi efdalu's-salavât berekâtıyla iktizâsına göre asâkir-i nusret-meâsirina'mâli ve imdad ve îâneti ile Preveze ve Dubniçe ve havâlîlerin muhafaza ve muhâresesinde ve düşman-ı dîn ve melâ'în-i dûzah-mekîninkahr u tedmîrlerinde ve itfâ-i nâire-i mekr ü mekîdetlerinde bezl-i vüs' ve kudret ve izhâr-ı gayret ve hamiyet eyleyip ve sâlifü'z-zikir Preveze ve Dubniçe taraflarına düşman-ı dîn müstevli olur ise tarafına arz u ilâm eylemeleri için zikrolunan karyelerin derûnunda hizmet-i muhafazada olan paşalara

evâmir-i şerifem şeref-yâfte-i sudûr olup tarafına irsâl olunmuşdur. Ma'âza'llâhute'âlâ düşman-ı dîn tarafından gerek Mora Cezîresi'ne ve gerek ol havâlîde bir mahale sû'-i kasdları müşahede olur ise Devlet-i Aliyyem tarafına arz u ilâm sadedinde olmayıp etraf ve eknâfa evâmir-i şerife tahrîr etdirip muktezâ-yı vakt ve hâle göre asker yazmakda ve mühimmât tedârük etmekde ve sair muktezâ olan husûslarda ziyadesiyle takayyüd ve ihtimâm eylesin düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfaham nizâmü'l-âlem kapudanım olan vezîrim İbrahim Paşa dahi işbu mâh-ı Cemâziyelevvel'in (?) günü donanma-yı hümâyûnum kalyonları ve sair sefâini ile rû-yi deryaya çıkıp ol taraflara bâdbân-güşâ-yı azîmet eylemişdir. İnşâallahu te'âlâ vezîr-i müşârun-ileyh ol tarafa varıncaya dek gayret ve hamiyet eyleyip melâ'in-i dûzah-mekîninden bir mahalle zarar u gezend erişmemek üzere ol havâlîlerin hıfz ü hirâsetinde dikkat-i tâm ve say ü ihtimâm eylesin ve bi-tevfikihîte'âlâ kapudanım olan vezîr-i müşârun-ileyh Mora havâlîsine vâsıl oldukda müşârun-ileyh ile haberleşip gönül birliği ile Kefalonya ve İtakya (?) cezîrelerini küffâr-ı dûzah-karârın dest-i nuhûset-peyvestelerinden nez' ve tahlîsinde ve sair uhde-i ihtimamına müterettib olan âhar husûsların küllîsinde dîn ü Devlet-i Aliyye melâyık ve ırz ve namus-ı Saltanat-ı Seniyyeme muvafık hidemât-ı mebrûre ve mesâ'î-i meşkûre vücuda getirmekde bezl-i iktidar ve cidd-i şümâr eylemen bâbında fermân yazılmışdır.

Evâhir-i Ca. sene 1129

حال انقضاء والیسری بعد از این تاریخ کوز در ایون خط های بزرگ مورخه ۱۳۸۲
 سکه بغداد والیسری عمرک ظفر در هم بعد با شاسنی سلام شاهانم ایله تطیف
 ایله کج نضک معلوم اولدو که طرف های بوزن و غرضی اولدو بقیه مصالحه ختام بولماق
 ملاحظه سیله بیزنک دفعه عیدم حدودن قالمیچون بوزن اترجمه ساخطا با خطن
 حدود و مخزون صادر و باقی مقدارم ایله کوز ریشدی بیزن دیوان کاتبک ایله کوز بوزن
 کاغذ منظورهایون شاهانم و نیز ارسدن قطع حدود ایله عقد مصالحه منعقد
 معلوم هایون ملوکانه اولوب بوجمله انقضاء مصالحه مقبول هایون اولمشدن
 بوزن صکر دخی ایچدی کیدوب کلنجله و قطع حدود ایله بولمشدن حسن ختام بولماق
 بنه هرآمده احتیاط ایله حکم و شان دفعه عیدمه لایق مراسمی اجماع وقت ایون
 بوزن اقدم باقی مقدارم ایله کوز در یکم خط های بونی مهورا کوز دره سن

وزیر اعظم علی باشا حفترینه کوز در ایون خط های بون مورخه ۱۳۸۲
 سکه وزیر اعظم و کل مطلق علی باشاسنی سلام شاهانم ایله تطیف ایله کج نضک
 نیز طرفینک احواله اولماندن امور و خصوصیه و قوف نامک اولوب منقضای وقت
 و حال کوزده هرآمده مناسب اولون وجهه ایله اقتضای مناسب کوز در ایون و جمله
 حرکت اتمام رایجه حواله ایتمکله معتقد اولون و زرادن هر قفسی مناسب کوز در ایون
 اولمانه سرعک نصب و تعیین و اقتضای بون امور و خصوصیه کجی نیه و قومه و کوز
 دکاب های بوقله حکم مساعت ایسین حاصلی اول طرفینک کافه اموری سنک عهد
 کفایت و اسانکه حواله اولمشدر سایر امورده دخی منقضای وقت و حال کوزده وقت
 عیدمه خیر لول اولون و بین مستخذه هز ایله اولوجه حرکت ایسین الله ذوالجلال
 هر حالک نرفیق عدیسن دهر طریق ایله امین بجهت نینه الامین دعای سنکله ایله در

Ek 2: BOA, Mühimme Defteri, nr. 138, s. 1, hüküm: 2.

Ek 2: BOA, Mühimme Defteri, nr. 138, s. 1, hüküm: 2'nin transkripsiyonu:

“Vezir-i azam Ali Paşa hazretlerine gönderilen hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunun suretidir.

Sen ki vezir-i azamım ve vekil-i mutlağım Ali Paşa'sın seni selam-ı şahanem ile taltif eylediğimden sonra Tebriz taraflarının ahvaline ve ol-caniblerin umur ve hususuna vukuf-ı tatik olub mukteza-yı vakt ve hale göre her emirde münasib olan vech ne ise iktizası ve münasib gördüğün vechle hareket eylemek reyine havale olunmağla maiyetinde olan vüzeradan herhangisini münasib görür isen ol-canibe serasker nasb ve tayin ve iktiza eden umur ve hususu gereği gibi tenbih ve tavsiye ve bir gün evvel rikab-ı hümayunuma gelmeğe müsaraat eyleyesin. Hasılı o tarafların kafe-i umuru senin uhde-i kifayet ve emanetine havale olunmuştur. Sair umurda dahi mukteza-yı vakt ve hale göre Devlet-i Aliye'me hayırlı olan vecde-i müstahsene her ne ise o vechle hareket eyleyesin. Allah zü'l-celal her halde tevfik-i aliyyesinde rehber-i tarik ile emin bi-hürmet-i nebiyyü'l-emin seninle bilebilir.”

Ek 3: BOA, Mühimme Defteri, nr. 139, s. 140, hüküm: 570'in transkripsiyonu:

“Anadolu'nun orta kolunda tertîb ve Musul canibine tesyîri fermânım olan dergah-ı mu'allâm yeniçerileri serdârlarıyla mütekâ'idîn serdengeçdi ağaları ve alemdârları ihrâcına me'mûr sürücü ta'yîn olunan Haseki Hacı Ahmed zîde mecduhûya ve serdârlar ve mütekâ'idîn serdengeçdi ağaları ve alemdarlarına hüküm ki

Hâlâ Anadolu valisi ve Musul cânibi ser-askeri olan vezîrim Osman Paşa edâma'llâhu te'âlâ iclâlehûnun Erzurum'dan hareket ve savb-ı me'mûra akrebturuk ve mesâlikden vusûla mübâderet etmek üzere azimetinden sonra Der-saadetime irsâl eylediği kağıdları bu esnâda varid olup muktezâ-yı tahriine göre şimdiye dek mahall-i maksuda vürûd ve vusulü melhûz ve me'mûl olduğuna binâ'en siz ki ma'iyetine me'mûr Konya ve Kayseriye ve Niğde ve Beyşehir ve Akşehir ve Kırşehir ve Aksaray ve Maraş ve Ayıntab ve Malatya ve Haleb ve Adana ve Kilis ve Ruha ve Birecik ve Harput ve Ergani ve Çermik ve Çemişgezek ve Erbil ve Kerkük sancakları sancaklarında vâki' bi'l-cümle kazâların yeniçeri serdârları ve mütekâ'idîn serdengeçdi ağaları ve alemdârlarısız me'mûr olduğunuz vech üzere neferâtınız ve kendi tevâbi'âtınız ile bir ân akdem ve bir kadem-i mukaddem serî'an ve âcilen ser-asker-i müşârun-ileyhin ma'iyetine vusûl ve iltihaka ziyâde mübâderetinize hemm ü elzem olduğundan gayrı ser-asker-i müşârun-ileyhin yanına tertîb ve ta'yîn olunan tavâif-i askeriye'nin mikdâr ve idâd ve keyfiyyet-i me'mûriyetlerini mübeyyin müfredât ve tafsîl üzere defteri tarafına irsâl ve cümlesini ta'dâd ve yoklama edip mukaddemâ bâ-fermân-ı âlî herkese tavsiye ve ta'yîn olduğu mikdârdan noksânları ve içlerinden âciz ve nâ-tüvânları me'mûriyetlerine mugâyir rehâvet ve kusûrları zuhûr edenleri her kim olur ise mu'âhaze eylemesi husûsunda kendisine mahsûs emri-i şerifimle ruhsat ve istiklâl verilip gereği gibi tavsiye ve tenbîh olunmağla te'kid ve isti'câl ve ifâde vâki'-i hâl için (?) ile irsâl olundu vusulünde siz ki mûmâ-ileyhimsiz me'mûriyetinizi müş'ir bundan akdem şeref-bahş-i sudûr olan evâmir-i aliyyemde zikr u tasrîh ve te'kid olduğuna üzere serdârlar bi'l-cümle kazâlarında olan mukîm ve müsâfir sahîhu'l-esâmî ve esâmîsi çalık yeniçerilerden ve kul oğullarından bir ferdi geriye kalmamak üzere ceng ü harbe kâdir ve bahâdır tâmmü's-silâh ve kaviyyü'l-kudreebdân ricâlden olmak şartıyla tahrîr ve tertîb ve tekmîl ve tehzîb ve bayrakları

altına cem‘ eyledikleri neferât ve mütekâ‘idîn ağa ve alemdârlar dahi kendi tevâbi‘leriyle kemâl-i sür‘at ve şitâb ile iki konağı bir ederek alâeyyi hâlin bir gün akdem ve bir ân mukaddem ser-asker ma‘iyyetine vusûl ve iltihâka mübâderet ve vâki‘ olan dîn ü Devlet-i Aliyyemde re‘y-i rezîn-i isâbet-karîne muvâfakat ile dîn ü Devlet-i Aliyyeme lâyük hidemât-ı meşkûre vücuda getirmeğe bezl-i vüs‘ ve kudret eylesiz bundan mâ‘adâ savb-ı me‘mûra vusûla dek akvâ-yı esbâb-ı fevz ve nusret olan emr-i diyâneti iltizâm birle mürûr u ubûr eylediğiniz mahallerde tarafınızdan ve neferât taraflarından fukarâ-ı ra‘iyyet ve ahâlî-i memleketden müft ü meccânen yem ve yemek talep ve sâir vücûh-ı mezâlim ile tecâvüz ve te‘addiye zinhâr cevâz ve ruhsat göstermeyip gereği gibi zabt u rabtlarıyla vedâyi‘-i Hâliku'l-berâyâ olan re‘âyânın himâyet ü sıyanetlerine ihtimâm ve dikkat ve evkât-ı hamsede vesîle-i zafer ve muğâlebet olan edâ-yı salâta cemâ‘at ile müdâvemet ve subh ve mesâdamiftâh-ı nusret olan sûre-i Feth-i şerifî kırâet ve neferâtı gazâyâ hass ü terğîb ve firardan zecr ve terhîb için dâimâ fezâ‘il-i cihâdı kendilere tefhîm ve işâ‘at ve âdâb-ı sükûnet ile azîmet ve ordu-yı hümâyûnuma duhûllerinde bir ferd ordu esnaflığına rağbet eylemeyip erbâb-ı ceng-i peykânayb-ı er olan tabla ve terâzû misillü âlât-ı kisb [ü] kârdan keff-i yed ve ancak silah [ve] bisâtların ıslahıyla mukayyed olmaları için her bârpend ü nasihat ile hüsn-i nizâmlarına ihtimâm-ı tâm edip me‘mûriyetinize ve fermân-ı hümâyûnuma mugayir mikdâr-ı zerre vaz‘ u hareketden ve betâ‘et ve rehâvetden be-gâyet ittikâ ve mücânebet eylesiz ve sen ki sürücü ta‘yîn olunan haseki-i mûmâ-ileyhsin sen dahi hâb u rahatını terk edip me‘mûr olduğun emr-i mehâmm-ı lâzımü'l-ihtimâmın bir gün evvel ve bir sâ‘at akdem muktezâ-yı evâmir-i aliyyem mücebince yerine getirip ihrâclarına me‘mûr olduğun serdârları neferâtlarıyla ve mütekâ‘idîn serdengeçdi ağa ve alemdârları dahi ancak kendi tevâbi‘leriyle bâlâda zikr u tasrîh olduğun vech üzere mahall-i me‘mûrlarına îsâl esa‘y ve ikdâm edip mikdâr-ı zerre tekâsül ve tesâmühden ve bir ân te’hîr ve tevakkufdan be-gâyet ihtirâz ve ictinâb eylesiz deyu bi'l-fi‘il Dergâh-ı mu‘allâm Yeniçerileri ağası Abdülbaki Ağa dâmeulüvvuhû tarafından mühürlü mektûb verilmekle vech-i meşrûh üzere amel olunmak bâbında fermân-ı âlişân sâdir olmuştur”.

Fî evâili L. sene 1145.

Ek 4: BOA, Mühimme Defteri, nr. 139, s. 143, hüküm: 579'un transkripsiyonu:

“Sonradan mektûbu bir vechile tebdil ve emri dahi tashih olunduğu üzere tahrir olunmuştur.

Anadolu'nun sağ ve sol ve orta kolları ve yemîn ve yesâr kolu nihâyetlerine varınca yol üzerlerinde vâki' olan kâdîlara ve nâiblere ve kethüdâ yerlerine hüküm ki

Hâlâ Anadolu valisi olup Musul ve Şehr-i Zor cânibleri ser-askeri vezîrim Osman Paşa edâma'llâhu te'âlâ iclâlehûnun ma'iyetinde asâkir-i nusret-me'âsirim tevfir ve teksiri mühim ve muktezî ve ulûfeciyân-ı yemîn ile gurabâ-i yemîn ocakları neferâtı Devlet-i Aliyyemin mu'temedün-bih ve mu'temedün-aleyh nâmdâr ve şecâ'at-şiar askeri olduklarından nâşî ulûfeciyân-ı yemîn ocağının hâlâ mevcudu olan dört yüz seksen yedi neferi bin nefere bâliğ oluncaya tekmili için iktizâ eden beş yüz on üç nefer gurabâ-i yemîn ocağının mevcudu olan beş yüz nefer dahi bin nefere varıncaya iktizâ eden beş yüz nefer serdengeçdi tahrîri ehemmi-i umûr-i dîniyye ve akdem-i mehâmm-ı Saltanat-ı Seniyyemden olmağla imdi pîr ve nâ-tüvân olmayıp ceng ü harbe kâdir yarar ve bahâdır yiğitlerden tâmmü's-silâh olmak üzere ser-asker-i müşârun-ileyhin ma'iyetine vardıkları günden bir sene tamâmına değin iktizâ eden muhârebe ve muhâsara ve muhâfaza ve muhârese ve sâir her ne hizmete ta'yîn olunur ise bilâ-tereddüd kıyâm ve senesi tamâmında tezkireleri verilmek ve tezkireleri târihinden işleyecek ulûfelerine müstahik olmak şartıyla altışar akçe ibtidâ ve dörder akçe terakkî ile ulûfeciyân-ı yemîn ocağına beş yüz on üç ve gurabâ-i yemîn ocağına dahi beş yüz nefer serdengeçdi tahrîr ve serî'an ve âcilen ser-asker-i müşârun-ileyhin ma'iyetine varıp mülâkî olmak üzere ber-vech-i mu'tâd ocak tarafından serdengeçdi ağası nasb u ta'yîn ve şürût-ı mezkûre ile hidemât-ı aliyyemde kıyâm eylemek için sâdır olan fermân-ı celîlü'l-kadrim mücebince ocağın emekdâr ve kâr-güzârlarından Mehmed zîde kadruhû serdengeçdi ağası nasb ve ocağın mukdim ve kâr-güzâr çavuşlarından Mehmed Çavuş () Halife zîde kadruhû ta'yîn ve irsâl olunmağla inşâallahu te'âlâ vusulünde gereği gibi her kanginizin taht-ı kazâsına dâhil olduklarında bu emr-i mühimi sâire kâta kıyâs eylemeyip tahrîri fermânım olan beş yüz on üç nefer ulûfeciyân-ı yemîn ve beş yüz nefer gurabâ-i yemîn serdengeçdisine ferâtını şürût-ı merkûme üzere ceng ü harbe kâdir cümlesi

tokmak tüfenkli ve tâmmü'l-esliha yiğitlerden olmak şartıyla iki ocağa mecmû'u bin on üç nefer serdengeçdi neferâtı bir gün evvel tahrîr ve tekmîl ve bir sâ'at mukaddem savb-ı me'mûriyetlerine sevk ve tesyîre her birleriniz gereği gibi dikkat-i tâm ve sa'y ü ihtimâm eyleyesiz ve sizler ki tahrîr-i neferâta me'mûr çavuşân ve hulefâ zîde kadruhumsuz sizler ocağın emekdâr ve kâr-güzâr olduğunuz ecilden bu emr-i mühimmin tekmili sizlerin uhde-i ihtimamınıza ihâle olmuşdur gerekdir ki bu emr-i vâcibü'l-ihtimâmda şeb ü rûzhâb u rahatı terk ve kemer-i gayreti mîyan-ı himmete berk edip müceddeden tahrîri fermânım olunan ulûfeciyân-ı yemîn ve gurabâ-i yemîn ocakları neferâtını şürût-ı merkûme üzere bir ân akdem ve bir kadem-i mukaddem tahrîr ve tekmil ve ser-asker-i müşârun-ileyhin nezdine sevk ve tesyîr ve îsâle takayyüd ü ihtimâm eyleyesiz ve sen ki serdengeçdi ağası zîde kadruhûsun ocağın emekdâr ve kâr-güzârı olduğun ecilden serdengeçdi ağası nasb u ta'yîn olmuşsundur gerekdir ki mahallinde bayrağın küşâde ve fermânım olduğu vech üzere pâk ve güzîde ve tüvânâ ve ceng ü harbe kâdir cümlesi tokmak tüfenkli yiğitlerden neferât-ı mezkûreyi tahrîr ve tekmîl ve bir ân akdem ser-asker-i müşârun-ileyhin ma'iyetinde hâzır ve mevcûd ve re'y-i savâb-dîdi üzere iktizâ eden hidemât-ı aliyyede bezl-i maktûr ve sa'y-i nâ-mahsûr eylesin ve esnâ-yı tarîkde mahsûs olan ta'yînâtınızdan ziyâde müft ü meccânen ta'yînât mütâlebesiyle vedâyi'-i Hâliku'l-berâyâ olan re'âyâ fukarâsını rencîdevüremîde eylemeyip sâir vücûh-ı mezâlim ile dahi te'addîden ve emr-i şerifime mugâyir vaz' u hareketden be-gâyet ihtirâz ve mücânebet eylesin. Bi'l-fi'il dergâh-ı mu'allam sipahileri ağası olan el-Hâc Mehmed dâmeulüvvuhû tarafından mühürlü mektûb verilmekle vech-i meşrûh üzere amel olunmak bâbında fermân-ı âlîşânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki”.

Fî evâ'ili L. sene 1145.

Ek 5: BOA, Mühimme Defteri, nr. 139, s. 288, hüküm: 1102'nin transkripsiyonu:

“Bi-avnullahü'l-mülkü'l-müstein. Bu gaza-yı giray-ı nusret-i ihtivada sen ki serasker-i hamiyet-perverim müşarü'l-ileyhsin. Zuhurda gelen gayret ve sebatın ve böyle dilirane cenk ve peykarda seninle ma-bezl-i tab ve tevan eden vüzera-yı hamiyet-şiar ve sair cünud-ı zafergirdar kullarım, hıdmetleriniz makbul-ı padişahanem olmuştur. Cümleiniz berhurdar olasız. Nan ve nemek-i padişahanem sizlere helal ve yüzleriniz ak olsun. Fima-bad dahi din ve Devlet-i Aliye'me layık mesai-i cemiyle izharına sarf-ı miknet edip bundan böyle dahi dua-yı hayr-ı şahaneme mazhar olasız deyu hatt-ı hümayun keşide kılınmıştır.

Ek 6: BOA, Mühimme Defteri, nr. 139, s. 327, hüküm: 1283'ün transkripsiyonu:

“Sen ki ser-asker-i hayret-güsterimsin henüz dîn ü Devlet-i Aliyyeme kemâl-i gayret ve sadâkat ile hidmet vakti olmağla her hâlde izhâr-ı gayret ve senden melhûz-ı tab‘-ı hümâyûnum olduğu üzere himmet ve azimetine bir türlü fütûr getirmeyip tevfiğ ve inâyet-i Rabbü'l-izzet ile itmâm-ı maslahata sarf-ı kudret eylesen deyu emr-i şerifi unvânına hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn keşîde kılınmıştır.

Anadolu valisi olup ordu-yı hümâyûnumda ser-asker-i hamiyet-perverim olan vezîrim Osman Paşa'ya hüküm

Sen ki ser-asker-i hamiyet-güsterim vezîr-i müşârun-ileyhsin dergâh-ı mu‘allam kapıcıbaşlarından iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Hamza dâmemecduhû ile gönderdiğin kaimelerinin bir kıt‘asında avn ü inâyet-i Rabbü'l-izzet ile düşman-ı peymân-şikenden dil-hâh üzere ahz-ı intikam müyesser ve havâlî-i Bağdad'ın levsi vücûd-ı habs-âlûd-ı A‘câmdan tanzîf ve tathîri mukadder olduğu ahbâr-ı meserret-âsârını bast u beyânsi yâkında ba‘zı illet mevcûd îrâdıyla kabl-i hitâmü'l-maslaha ser-askerlikden isti‘fâ eylediğini tahrîr eylemişsin bu hâlde senden bi'l-mu‘âyene meşhûd-ı hümâyûnum olan gayret ve sadâkate münâfi bir keyfiyet idüğü beyandan müstağni olduğundan gayrı bu nusret-ı vâlâ-şânbi-inâyeti'llâhi'l-meliki'l-mennân A‘câm-ı bed-fercâmdan ahz-ı intikama bir mukaddime-i bâhiru'l-burhân mesâbesinde olup husûsan Tahmasb Kuluhan-ı bî-îmâna mütâba‘at ile bağy ve şekâvetlerinde musırr olan kızılbaş-ı bed-gîşin kahr u tedmîr ve emvâl ve eşyâları iğtinâm ikbâl-i ihtiyâl-i zafer-masîr olması aksâ-yı murâd-ı hümâyûnum olduğu ecilden irsâl olunan hazâin-i mütevâfire ile emrine nev be-nev takviyet verildiğinden gayrı bundan sonra dahi iktizâ eden husûsda müsâ‘adeden mübâ‘ade olunmayacağı muhakkak olup ve bi-tevfiki'llâhi'l-meliki'l-allâm bu maslahat-ı cesîminalâeyyi hâlin itmâm ve ihtitâmı hassaten senden matlûb-ı hümâyûnum olmağın imdi işbu emr-i şerîfim hâssa silahşörlerimden Osman zîde mecduhû ile vusulünde sen ki ser-asker-i müşârun-ileyhsin bu misillü şeyi hatırına getirmeyip senden me‘mûl-ı tab‘-ı hümâyûnum olduğu vechile göreyim seni bundan böyle dahi dâmen-i der-meyân-ı gayret ve kat‘an himmet ve azimetine fütûr getirmeyip diğeri emr-i şerîfimde sana ve

ma‘iyyetinde olanlara tenbîh-i hümâyûnum olduğu üzere umûr-ı me’mûrun-bihânıza kıyâma mübâderet ve mukaddemâ ve hâlâ sâdır olan hutût-ı hümâyûn-ı celâlet-menût ve evâmir-i aliyye-i itâat-makrûnum müceblerince amel ve hareket ve binâyeti’llâhite‘âlâ bu mühimm-i lâzımü'l-itmâm senin dût-ı besâlet-pûşunaihâle ve ihtitâm ve ikmâli dahi hassaten senden matlûb-ı hümâyûnum olmağla her hâlde işin iktizasına göre mütebassırâne ve müteyakkızâne hareket ve tekmîl-i nevâmîs-i dîn ü Devlet-i Aliyyem husûsunda teşmîr-i sâk-ı gayret ve hamiyet ve lâzımü'l-inhâ ahvâli peyderpey Dersaadetime arz u i‘lâma mübâderet eylemen bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuştur”.

Fî evail-i R. Sene 1146.

حرکت جیوش عثمانیه و جنود اسلامیه از شهر موصل
 و توجه کردن بجانب بغداد بهت اباد
 عساکر منصور عثمانیه و جنود مظفر اسلامیه موصل
 نام محله نهر شطرن عبور ایتد کروی اتاده ستانه
 سعادت جانبدن خط همايون سعادت تقرون پادشاهی
 سردار اکرم و مشیر الفخ عثمان پاشا بسم الله من الخیر
 مایه بد و مایه نشاء حضرت برب بر اولاق کلوب مفوم خط
 همايون شهر یارین شوکتلومهایلوگرامتو پادشاه عالم
 پناه حضرت برب سردار مشارالیه حضرت برب نواز ش
 شه نشاء هیار لیه سرفراز و پاینده دولت مایه لربین دفع اوج
 اسمان ایوب امثالندن ممتاز بیور موله سبب انبساط

Ek 7: Tarih-i Osman Paşa, vrk. 4-a.

۱
فان مسعودی محضاً ادیبی برید است نه از طریق
اداره بر قطعه مکتوبی در حق دست سردار اسلامیه
نسبیه اولاد مضمونیه الی عجزه سوء قصدك و ارباب
بر ساعت مقدم کلاه سنی بزم خوف و خستیم بر بوقند و هلاک
قلعه بغداد بنم المله در لکن بو کفله مکتفی قان اولاد
فکر و ملاحظه م اسلامبول کتکدر واقصای مردم
الحی در حق ضبط اینکدر انحق ابتداء سزای بر طرف اینجه
اول مقصودیم علی مینس و کلدر دیومغروان و کبرانه
کلمات بی معنی کتیرینه اجتناد المینس وزیر در طوین
اقلان نطنت در حق بز بر پونا توان و عدیل و نلک
دبی در مان کسه اولر و عمرزدن مانتی مشی و غیره

Ek 8: Gazavat-1 Cüyüş-1 Osmaniye, vrk. 5b.

نظام ایلد کورنده معتاد اوزن بر فر و سه سمور پر سرور کسا و صرمة نقدینه الر اعطا سیه
 مالک دستایه شوق و صفا پور یلوب عند لیمان کلزار حلقه اذکار اولان مولد خوانان
 دخی تابس خلج فاخره و بخشش عطایای و افره ابله کلدسته نعمات رنگینلرین بسمه تارا نفاس
 حسن قرار و دعای دوام عمر و دولت پادشاهی ابله اتمام کار ایلد یلر آ مدن وزیر عثمان پاشا
 باستانه سعادت بی پای تحت سلطنت علیه عثمانیه اولان دارالامان قسطنطنیه بی براز
 مدندن بری حیفه و جو د خیمه لری ابله تعین و تالیث ایدن آرد و طایفه سنک ردائت
 فطریه سقیمه و خساست طینت و خیمه لری مقتضای سعده و حکام و ولایه عصر کدخی عدم تقید
 و سیاست و کثرت نکاسل و رخا و تاری سیمبله مره بعد اخری حلقه بند جمعیت و دین و دولت
 ایدی المده سو قصید و تبت اهانت برله نقد لا بعد نجوم ثوابته کند اند از خواش نوب
 و غارت و فرق صالحه هفتاد و د و ملندن کند یاره همیای شقاوت و مبلغت ایلد کوری نیجه مفسد
 و قلاش و نیاش و او باشی تحریک و سودای خام فتنه و فساد لرینه نشر یلک ایدوب رفیع لویای
 بغی و هجوم ابله غلوی علی العموم ایتد کورندن ماعد اعلی حضرت سلطان الانبیاء والمرسلین و رایت
 نصرت پیشوای اولین و آخرین علیه افضل الصلوة و الخیرا بما دامت السماء و ما همت ابلصبا
 اوزرینه کستانه بی باک تفنگ انداز طغیان و اعتراک اولان اکثر ملامتین دین و فتناک
 ماء فراح سیف مسلول شریعت مطهره ابله لوث استباح و افتضا ایلرین اول باده طینه متعیر و پاک
 قلند قدین صکره بقیة السیوف اولان مرده شیطاندین و افری او طایمان لوفه و مخو سبله لرینه
 جان آتوب بی سپراره فرار و مثال حشرات عقارب و مار مسقط رأس لری اولان بحال مرده
 سوراخدن سور افسر نهفته تنکنای دیار اولر بله بی حال نقص و حسیبوی شتایع افعال
 ابله اخذ و طش و قتل و کوشماللری مراد همایون شهر یار غیرت شععار اولمخین وزیر محرب
 الاطوار و سنن راو خصم جان ارباب بغی و ستقاسعا دتاو عثمان پاشا حضرت تاری سنجیه علمم
 الصواب شهنشاه دارا جنابدن آرناده لا تبارنده تقیتیش استهای متمر دین ایچون مأمور
 و بیعت بیور یلوب اول حوالیده کرفتنه نیجه فرمانی اولان کوردن افزا زانی در کینه سلاسل و اغلال قهر
 و نکال و اماحه وجود ضرر اولد لر بله رفع غو ایلد استوب و اختلال ایلد کندن عکیره منزلت منزل
 و فریه نقریه سو حال بقیه ارباب ضلالتی تقیتیش و آرناد طایفه سنک آتش بیان کد از بیم
 و خشیت ابله حکمرین کباب و پر خون و ریش ایلر کد محروم سلا یلک طرفنه عثمان تاب نهضت
 اولوب یکنند و زه آند مک و قامت اوزن یکن او بل شهر ریمع اولد خط همایون شوکت قرون
 و اغای دار المعاده الشریفه بشیر اغا حضرت کلرندن مکتوب بشارت نمودن ابله خفیه مقف مجده قوز
 بکنی ارسال و مسند و کالت مطلقه به اصعاد اولمخ او نیک بر قاچ کونه در کد خیر دعوت تاری و زده
 ابله حکمی آنها و اربال له نغین شهر مزبور دن حرکت و فعلی طریق التفیتش صوب مقصوده
 آهسته و عزیجت اولد قلع بر نعم مسارعت دعوت تاری ن تسمیر اولمان مبردا خو را اول شهر یاری
 قره نجد پاشا زاده مصطفی یلک سیر و زایل سلا نیلک بیننک مصداقه و ملاقات ایلد اوب قطع
 منازل و طی مراحل ایلر کد ماه مر قومک اون طهر و نخی سبت کونی استانه سعاده توبت
 وصول لری جمع ایلر کد دولتته موصول اولمخ معتاد اوزن قا یقمام پاشا طهر کلندن داود پاشا یلر قریب

Ek 9: Mehmed Subhi Efendi, Subhi Tarihi, vrk. 27b.